

GİRİŞ

Mısır, batıdan Libya, güneyden Sudan, kuzeydoğudan İsrail, kuzeyden Akdeniz ve doğudan Kızıldeniz’le çevrili bir kuzeydoğu Afrika ülkesidir. Bulunduğu coğrafi konumun sonucu olarak tarih boyunca çok büyük bir stratejik öneme sahip olmuştur. Bu nedenle Mısır, en eski çağlardan itibaren yerleşim merkezi olarak kullanılmıştır.

Aslında çok az yağış alan bu bölge Nil nehri sayesinde çöl olmaktan kurtulmuştur. Nil Nehri’nin vadisine getirdiği bereketli topraklar bu bölgeyi tarımsal açıdan çok verimli yapmaktadır. Bu nedenle ünlü tarihçi Herodot “Mısır, Nil’in armağanıdır.” demiştir.

Mısır, coğrafi konumu ve stratejik önemi ve dini yapısı nedeniyle Osmanlılar tarafından fethedilene kadar birçok devletin himayesi altında kalmıştır. Mısır’da Osmanlı hakimiyeti ise Sultan Yavuz Selim’in 1517’de gerçekleştirdiği sefer ve bunun sonucunda, o sırada Mısır’a hakim olan Memluk direnişinin kırılmasıyla başlamıştır.

Mısır Osmanlı eyaletleri içerisinde ekonomik bakımdan en zengin kaynaklara sahip olma özelliğiyle ön plana çıkmıştır. Doğu-batı ticareti yolu üzerinde bulunması nedeniyle stratejik bir noktadaydı. Ayrıca tarımsal verimliliğin yanında zengin yeraltı kaynaklarına sahipti.

Mısır’ın sahip olduğu bu değerler ve özellikle de Hindistan’a giden yol üzerinde olması bu coğrafyayı sadece Osmanlı Devleti için değil başta Fransa ve İngiltere için de önemli kılıyordu. Özellikle, İngiltere karşısında doğudaki çıkarlarını korumak isteyen Fransa, İngiltere’den daha önce davranıp Mısır’ı işgal etmek için sabırsızlanıyordu. 1798 yılında Napoleon Bonaparte tarafından başlatılan işgal 3 yıl sürdü. Arkasından Akka’da Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı birliklerine yenilen Bonaparte 1799 Ağustos’unda Mısır’dan ayrıldı. Fransız kuvvetleri de 1801 Ağustos ayında Mısır’ı terk etmek zorunda kaldı.

Fransız işgalinden sonra Mısır'da uzun süre düzen sağlanamadı. Bab-1 Ali Mısır'da yeniden istikrarı sağlamak ve düzeni sağlamlaştırmak için çeşitli girişimlerde bulundu ancak Mısır'da düzeni sağlamak çok kolay olmadı. Sonunda Bab-1 Ali burada düzeni sağlamak için kuvvetinden emin olduğu Kavalalı Mehmet Ali'yi görevlendirdi ve onu Mısır'a vali tayin etti. Mehmet Ali'nin Mısır'a vali olmasıyla birlikte Mısır'da yeni bir dönem başlamış oluyordu.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, yakınçağ Osmanlı ve Mısır tarihine damgasını vuran en önemli şahsiyetlerden biridir. Mehmet Ali Paşa, 1805'te Osmanlı Sultanı tarafından atanmasından başlayarak 1849'a kadar Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaletlerinden biri olan Mısır'a valilik yapmıştır. Onun idaresi altındaki bu dönem gerek modern Mısır tarihinin, gerekse Osmanlı tarihinin en ilgi çekici dönemlerinden biridir.

Mehmet Ali Paşa zekası ve becerisi sayesinde kısa zamanda yükselmiş, önündeki tüm engelleri kaldırarak Mısır'da iktidar mevkiini ele geçirmiştir. Onun Mısır'a vali olmasıyla Mısır'da yeni bir dönem başlamıştır.

Bundan sonra Mehmet Ali Paşa var gücüyle Mısır'ı tam bir düzen içine sokmaya çalışmış ve o zamana kadar görülmemiş ölçüde büyük ve hırslı bir reform programı başlatmıştır. Şüphesiz Mısır, onun bu çabalarından büyük fayda görmüş, ancak bu aynı zamanda ülkeye büyük bir yük de getirmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın hakimiyeti süresince Mısır yenilik hareketlerini ve hayal kırıklıklarını bir arada yaşamıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın valiliği Osmanlı tarihi açısından da oldukça önemli bir dönemdir. Mehmet Ali Paşa, Rum isyanında Osmanlı Sultanı'na yardım etmesi karşılığında Suriye vilayetlerinin kendisine verilmesini istemiş, ancak bu isteği reddedilince Suriye'yi güç kullanarak ele geçirmeye karar vermiştir. Mehmet Ali Paşa bağlı olduğu Osmanlı Sultanı'na karşı büyük bir isyan başlatmış ve bu isyan Mısır Meselesi haline dönüşmüştür.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın, Osmanlı Devleti'nin çok kötü durumda olduğu bir dönemde sultana karşı ayaklanması, imparatorluğun iç işlerine karışmak için fırsat kollayan Batılı büyük güçlerin eline önemli bir koz vermiştir. Mehmet Ali Paşa isyanı, Avrupalı büyük güçlerin müdahalesiyle uluslararası bir diplomasi sorunu haline gelmiştir. Bir valisiyle bile baş edemeyecek kadar zayıf durumda olan Osmanlı Devleti bu sorunu ancak büyük güçlerin müdahalesi ve yardımıyla çözebilmiştir.

Çalışmamızın ilk bölümü “Kavalalı Mehmet Ali Paşa” başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde Mehmet Ali Paşa'nın kişiliği, Mısır'da güç kazanması, valiliğe yükselmesi ve Mısır'da gerçekleştirdiği reformlar anlatılmaya çalışılmıştır. Bahsedildiği gibi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanının temel nedeni, Rum isyanında Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi karşılığında talep ettiği Suriye vilayetlerini elde edememiş olmasıdır. Bu yüzden Mehmet Ali Paşa isyanının arka planı olarak çalışmamızın 2. Bölümü “Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Rum İsyanı” başlığı altında verilmiştir. Bu bölümde konuyu daha iyi açıklayabilmek açısından kısaca Rum isyanının ortaya çıkışı ve sona ermesi de ele alınmıştır. 3. Bölümde Mehmet Ali Paşa isyanının ilk evresi; 4. Bölümde ise isyanın ikinci evresi ve sorunun çözümü ele alınmıştır. Son olarak 5. Bölümde ise, Kavalalı'nın son yılları, ölümü ve ölümünden sonra Mısır'da hüküm süren Kavalalı hanedanı ve bu dönemde yaşanan olaylar kısaca aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, Mehmet Ali Paşa isyanı ve Mısır Meselesi ile ilgili literatür kullanıldığı gibi 1877–1878 yıllarında yayınlanmış olan Mecmua-i Muahedat ve kısmen Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen arşiv belgelerine de yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA

*"Hayatımı Mısır'a adadım, başkalarına imkansız görünen işleri başardım sa bunu ardımdan gelen paşalar keyif sürsün diye yapmadım. Mısır'ın İngilizleşmesini ve Türkiye'nin Ruslaşmasını hiçbir zaman kabul edemem."*¹

Mehmet Ali

1.1. Hayatı ve Kişiliği

Mehmet Ali Kavala'da (Makedonya), Napoleon gibi 1769 yılında doğmuştur.² Arnavut olduğu yolundaki birçok görüş yanlıştır. Mehmet Ali yüzlerce yıl önce Arabkir'den Kavala'ya gidip yerleşmiş bir Türk ailesine mensuptur.³

Babası bekçibaşı İbrahim Ağa'nın 17 çocuğu olmuş fakat içlerinden sadece Mehmet Ali yaşamıştır. Çok sevdiği babasını erken yaşta kaybeden Mehmet Ali, amcası Tosun Ağa'nın koruması altına girmiş bir süre sonra amcası da hükümet kararıyla idam edilince kimsesiz kalmıştır. Mehmet Ali büyük sıkıntılar çekmiş ve bu durum amcasını idam ettiren Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir kin beslemesine neden olmuştur.⁴

Mehmet Ali oldukça zeki ve çocukluğunda yaşamış olduğu olayların etkisiyle son derece sert mizaçlı idi. Okuryazar olmamakla birlikte çalışkan, çok cesur, kurnaz, açık sözlü ve becerikli olduğu için Kahire'ye geldikten sonra kısa zamanda kendini gösterdi.⁵ Sorumluluklarını algılama konusunda mükemmel bir yeteneğe sahipti.⁶

¹ Gilbert Sinoué, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa (Son Firavun)**, (Çev: Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul, 2004, s.9.

² Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, Ankara, 2003, 194.

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5, Ankara, 1995, s.125; Şinasi Altundağ, "Mehmed Ali Paşa", **İA**, (MEB), C.7, Ankara, 1945, s.566.

⁴ Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831–1841)**, 1.Kısım, Ankara, 1988, s.22.

⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.195; Karal, **a.g.e.**, s.125; Ronald T.Ridley, **Napoleon's Proconsul in Egypt**, London, 1998, s.202.

Okuma yazmayı 45 yaşından sonra öğrendiği söylenir.⁷

Amcasının ölümünden bir müddet sonra Kavala'da ticaretle uğraşan Leon isimli biriyle tanışmış, onun postacılığını ve simsarlığını yapmış, tütün ticareti ile de uğraşmıştır. Leon, Mehmet Ali üzerinde derin etkiler bırakmış, Mehmet Ali'nin Fransa'ya ve Fransızlara olan eğilimi bu dönemde başlamıştır. Mehmet Ali, 18 yaşında askerlik hizmetine girmiş ve bu meslekte hemen dikkati çekerek yükselmiştir.⁸

Mehmet Ali, 1787'de hamisi olan mutasarrıfın aracılığıyla akrabasından zengin bir kız ile evlenmiş⁹ bu evlilik neticesinde beş oğlu olmuştur.¹⁰ Oğullarından özellikle İbrahim¹¹, Tosun ve İsmail sonradan Mısır'da oldukça şöhret kazanmışlardır.¹²

1.2. Mısır'da Nüfuz Kazanması ve Mısır Valiliği

Napoleon Bonaparte'nin yakın doğuda Fransız etkisini artırmak ve İngiltere'nin uzak doğu sömürgelerine giden yolunu kesmek amacıyla¹³ 1798 yılında Mısır'ı işgal etmesi Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bir mücadele şeklinde kalmamış, İngiltere ve Rusya'nın da katılmaları üzerine Akdeniz'e ve Mısır'a intikal etmiştir.¹⁴

Napoleon'un Mısır Seferi'nin Mehmet Ali'nin Mısır'daki hakimiyeti için de

⁶ **The Last Khedive of Egypt**, Memoirs of Abbas Hilmi II, (Edited by: Amira Sonbol), London, 1998, s.171.

⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.195.

⁸ Altundağ, **a.g.e.**, s.22. Mehmet Ali'nin ilk olarak Kavala Valisi tarafından bölükbaşı görevine getirildiği söyleniyor, bkz: Hassan Hassan, **In the House of Muhammad Ali**, Cairo, 2001, s.4.

⁹ Hassan, **a.g.e.**, s.5.

¹⁰ Mehmet Ali ve hanedanı için bkz: Darrell I.Dykstra, **Egypt In The Nineteenth Century**, Michigan, 1979, s.11; Robert Hunter, **Egypt Under the Khedives (1805–1879)**, University of Pittsburg Press, s.26; Seyyid Muhammed Es-Seyyid, "Mısır" (Osmanlı Dönemi), **TDV İA**, C.29, Ankara, 2004, s.569.

¹¹ İbrahim Paşa hakkında bkz: Şinasi Altundağ, "İbrahim Paşa", **İA** (MEB), C.5/2, Eskişehir, 1997, ss.900–905.

¹² A. Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih**, No:12, İstanbul, 1994, s.134.

¹³ J. Brugman, **An Introduction To The History Of Modern Arabic Literature In Egypt**, Leiden, E.J.Brill, 1984, s.4.

¹⁴ Altundağ, **a.g.e.**, s.23.

önemli sonuçları vardır. Napoleon'un 1798'de Mısır'ı işgali Mehmet Ali'ye burada hızla yükselme imkanı sağlamıştır.¹⁵ Napoleon'un Mısır seferi Osmanlı Devleti'ne cephe alan Kölemenleri (Memluklar) yıpratmış ve böylece yeni bir idareye ortam hazırlamıştır.¹⁶ Çünkü Mısır'da merkezi bir idarenin kurulmasını engelleyen Kölemenler Napoleon'la yaptıkları savaşlarda büyük kayıplar vermişlerdir.¹⁷ Napoleon'un Mısır seferi sonucu ortaya çıkan kargaşa ortamı Mehmet Ali'nin vali olmasına zemin hazırlamıştır.¹⁸

Mehmet Ali, Fransızlara karşı yapılan savaşlarda büyük yararlılıklar göstermiş ve bu sayede komuta mevkilerine kadar yükselmiştir.¹⁹ Napoleon 1798'de Mısır'ı işgal edince²⁰ Osmanlı Devleti buraya bir ordu göndermiş, bu orduya Kavala'dan bir takım ücretli askerler de dahil edilmiştir. Mehmet Ali, Mısır'ı Napoleon Bonaparte'nin kuvvetlerinden kurtarmak için Kavala'dan gönderilen seçme erlerle birlikte Kahire'ye gelmiştir.²¹ Mehmet Ali, Kavala birliklerinin önce komutan yardımcısı, Mısır'a geldikten sonra da komutanı olmuştur.²² Mehmet Ali, Mısır'da Fransızlarla mücadele ederken iki ordu arasındaki farkı görmüş, bu bir taraftan Avrupa'nın ilim ve tekniğine ilgi duymasına, diğer taraftan da Osmanlı'ya olan bağlılığının azalmasına neden olmuştur.²³

Kavalalı, daha sonra Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın kuvvetleri arasında yer almıştır. Yükselmek için bir askeri kumandanın hizmetine girmenin gerekliliğini bilen Mehmet Ali, Kaptan Paşa'nın subaylarından Hasan Ağa adında

¹⁵ J.A.R Marriott, **The Eastern Question**, Oxford, 1971, s.226.

¹⁶ Altundağ, **a.g.e**, s.23.

¹⁷ Armaoğlu, **a.g.e**, s.195.

¹⁸ Brugman, **a.g.e**, s.4,5.

¹⁹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.195.

²⁰ Napoleon Bonaparte'nin Mısır'ı işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Humayunları**; Ankara, 1999; İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)**, Ankara, 1999; Enver Ziya Karal, **Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul, 1938; Ahmet Fuat Mütevelli, "Bazı Osmanlı Belgeleri Işığı Altında Mısır'a Yapılan Fransız Saldırısına Karşı Osmanlı Devleti'nin Tutumu", **5.Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, İstanbul, 1989, ss.459-464.

²¹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, s.125.

²² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Stanford Shaw, **Ottoman Egypt In The Age Of The French Revolution**, Massachusetts, 1964.

²³ Armaoğlu, **a.g.e**, s.195.

birini aracı yapmak suretiyle Kaptan Paşa'ya yaklaşmıştır. Gerçekten de Küçük Hüseyin Paşa'nın gerek Mısır'da iken gerekse daha sonraları Mehmet Ali'yi koruduğu bilinmektedir. Mehmet Ali daha ilk anlardan itibaren askeri sınıflar arasında kendini göstermeye ve giderek yayılan bir şöhret kazanmaya başlamıştır. Mısır'a gelişinden kısa bir süre sonra Mısır'ın halkını, ülkeyi, askeri kuvvetleri, Mısır'ın politik durumunu kavramıştır. Bundan sonra adım adım ilerleyerek Mısır'da siyasi otoriteyi ele geçirecektir.²⁴

Napoleon Mısır'dan ayrıldıktan sonra Osmanlı Devleti Mısır'da disiplinli bir yönetim kurmak istedi, bunun için de hala etkileri devam eden Kölemen Beylerini ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bab-ı Ali bu sebeple Hüsrev Paşa'yı Mısır'a vali tayin etti ancak Hüsrev Paşa duruma hakim olamadı.²⁵

Bab-ı Ali bir süre sonra bütün olup bitenlerde Mehmet Ali'nin parmağı olduğunu anladı.²⁶ Bundan sonra Mehmet Ali Cidde Valisi yapılarak Mısır'dan uzaklaştırılmak istendiyse de başarılı olunamadı.²⁷ Mehmet Ali, bundan sonra tüm zekasını ve enerjisini Mısır'da idareyi eline almak için kullandı.

Mehmet Ali, Mısır'ın son valileri Hüsrev, Tahir, Ali ve Hurşit Paşaları bertaraf ettikten sonra²⁸ Mısır'da idareyi eline almayı başardı.²⁹ Babı-ı Ali 9 Temmuz 1805 tarihinde yıllık vergi ödemek ve Hicaz'daki Vahhabilerin³⁰ isyanını bastırmak şartıyla Mehmet Ali'yi Mısır'a vali tayin etti.³¹ Böylece Mehmet Ali Bab-ı Ali

²⁴ Atilla Çetin, **Kavalalı Mehmed Ali'nin Mısır Valiliği**, İstanbul, 1998, s.29,30.

²⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.195.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Şinasi Altundağ, "Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın, Suriye'ye Tecavüzünden Evvel Suriye İşlerine Müdahale Ettiğini Gösteren Bir Takrir", **Tarih Vesikaları**, I/1(16), Ağustos 1955, ss.16-18.

²⁷ Çetin, **a.g.e.**, s.112.

²⁸ Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'da vali olabilmek için Mısır'ın ileri gelen paşalarını ortadan kaldırmıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Çetin, **Kavalalı Mehmed Ali'nin Mısır Valiliği**, İstanbul, 1998.

²⁹ Altundağ, **a.g.e.**, s.24. Ulema ve Mısır'ın ileri gelenleri de Bab-ı Ali'ye Hurşit Paşa'nın görevinden alınarak Mehmet Ali Paşa'nın onun yerine atanmasını isteyen bir dilekçe sunmuşlardır. Bu konuda bkz: Muhammed H.Kutluoğlu, **The Egyptian Question**, İstanbul, 1998, s.36.

³⁰ Vahhabilik, 10.yüzyılda Medine'de ortaya çıkmış ve esas olarak Necit'teki Suudiler arasında yayılmıştı. Bkz: Armaoğlu, **a.g.e.**, s.197.

³¹ Kutluoğlu, **The Egyptian Question**, s.458. Mehmet Ali, vefatına kadar (1849) Mısır'a valilik yapmıştır. Ölümünden sonra valiliğe torunu Abbas Paşa geçmiştir. Bkz: Süleyman Kani İrtem,

tarafından Paşa olarak tanındı ve valiliği onaylandı.³²

Mehmet Ali Paşa, tanınmasına neden olan ve Padişah nezdinde kendisine büyük itibar kazandıran ilk askeri başarısını 1807'de İskenderiye'yi işgal eden İngilizlere karşı kazanmıştır.³³ Osmanlı Devleti İngiltere'ye savaş ilan etmişti ancak İngiliz tehlikesine karşı en küçük bir tedbir almaktan da yoksundu. İngiliz donanması Mısır sahillerini abluka altına almıştı. Bu sırada patlak veren Rus savaşı, Osmanlı Devleti'ni Mısır karşısında çaresiz bırakmıştı. Fakat Mehmet Ali Paşa gücünü ortaya koyacağı ordusunu kurmuştu bile. Büyük bir cesaretle İngilizlerin karşısına çıktı ve İngilizleri Nisan ayında Reşit'te büyük bir yenilgiye uğrattı. Yani Mısır, Mehmet Ali Paşa'nın direnişi ve enerjisi sayesinde kurtulmuştu. Mehmet Ali Paşa'nın bu başarısı üzerine İstanbul'da tutulmakta olan İbrahim Paşa Mısır'a gönderildi. Bab-ı Ali'nin Mehmet Ali Paşa'ya olan güveni büyük ölçüde artmıştı. Neticede o ana kadar donanma tarafından yönetilmiş olan Mısır'ın sahil kısımları da Mehmet Ali Paşa'ya bırakıldı.³⁴

Mısır Valisi olarak atanmasına rağmen her an bu vazifeden uzaklaştırılabileceğinin farkında olan Mehmet Ali Paşa kendi idaresinin geleceğini emniyet altına almak maksadıyla güçlü bir merkezi idare, askeri ve iktisadi yapı oluşturmak için gerekli tedbirlere başvurmuştur. Böyle bir politika takip etmesinde Bab-ı Ali'nin kendisine bakış tarzının da önemli bir rolü vardır. Bab-ı Ali, Mehmet Ali Paşa'nın valiliğini isteksiz bir biçimde kabul etmiş ve bu tavrını gizlemekten de kaçınmamıştır. Ayrıca Mehmet Ali Paşa Vahhabilere karşı harekete geçmesi için sürekli olarak uyarılmıştır. Ancak o, ilk iş olarak Memluk beylerini ortadan

Osmanlı Devleti'nin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi, İstanbul, 1999, s.29. Mehmet Ali'nin halefleri de kendilerine vasiyet edilmiş olan siyasi, idari kuralları devam ettirmeyi tercih etmişlerdir. Onların Mısır'ın gelişme sürecini devam ettirmek ve yabancı müdahalesinden kaynaklanan politik tehlikelerden kaçınma çabaları Mısır siyasi tarihinin önemli bölümünü oluşturur. Bkz: F.Robert Hunter, "Egypt Under Muhammed Ali's Successory", **The Cambridge History Of Egypt**, vol.2, Cambridge, 1998, s183. Ehud Toledano, Mehmet Ali'nin varislerinin, Paşa iktidarda olduğu dönemde dahi "Mısır'lı Osmanlılar" adıyla elit bir tabaka oluşturduğunu belirtir. Ehud R.Toledano, **State And Society In Mid-Nineteenth Century Egypt**, Cambridge, 1990, s.16.

³² John Marlowe, **A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations (1800–1956)**, Connecticut, 1965, s.32.

³³ Altundağ, **İA**, C.7, **a.g.m**, s.567.

³⁴ Altundağ, **a.g.e**, s.25,26.

kaldırmak için harekete geçmiştir.³⁵

17.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girmesiyle Mısır'da Memluklar baskın bir politik güç olarak belirmiş ve Osmanlı valilerinin askeri ve ekonomik gücünü azaltmışlardı.³⁶ Fransız işgali bir anlamda Mehmet Ali Paşa'ya temiz bir sayfa açmıştı. Mehmet Ali Paşa bu fırsatı Memluk gücünün son kalan kısmını da yok etmekte kullandı. Liderlerini 1811'de Kahire kalesinde toptan katletti.³⁷ Böylece Mehmet Ali Paşa, Kölemenleri tamamıyla ortadan kaldırmış oldu. Bu olaydan Mehmet Ali Paşa'nın azmini ve iradesini anlamak, hakimiyeti ele geçirmek için sarf edebileceği kuvvet ve enerjiyi görmek mümkündür.³⁸

Bir süre sonra Bab-ı Ali, Kavalalı'nın Kölemenlerden daha tehlikeli olduğunu anlamıştı. Fakat 1806'da Rusya'yla başlayan ve altı yıl devam eden savaştan dolayı Mehmet Ali Paşa serbest kalmış, Mısır'daki hakimiyetini pekiştirmişti. Artık Mehmet Ali Paşa'yı Mısır'dan uzaklaştırmak zor bir iş haline gelmişti.³⁹

Mehmet Ali Paşa'nın Bab-ı Ali nezdindeki şöhretini sağlayan bir diğer başarısı da Hicaz'da uzun zamandır süregelen Vahhabi hareketini bastırmasıdır.⁴⁰ Mehmet Ali Paşa, Kölemenlerin otoritesini kırdıktan sonra Vahhabilere karşı harekete geçti. Vahhabiler, Osmanlı Devletine tabi olmalarına rağmen Riyad'ı başkent yapıp, kontrollerini Medine ve Yemen'e kadar genişletmişlerdi. Mehmet Ali Paşa Vahhabi mücadelesini oğlu Tosun'a bırakmıştı. Tosun ve İbrahim Paşalar Vahhabileri kontrol altına almakta zorlandılar. İbrahim Paşa 1819'da Necit'i işgal ederek Necit Sultanı Abdullah'ı esir alarak İstanbul'a gönderdi. Diğer Vahhabi liderleri de Mısır'a getirildi.⁴¹

³⁵ M. Hanefi Kutluoğlu, "Mehmed Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi Bu Bölgeye Yönelik Politikası ve Seferin Geri Planını Oluşturan Unsurlar", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, (Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan), İstanbul, 1997, s.458.

³⁶ Kutluoğlu, **The Egyptian Question**, s.19.

³⁷ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev: Yasemin Saner Gönen), 4. Baskı, İstanbul, 1999, s.55.

³⁸ Altundağ, **a.g.e.**, s.26.

³⁹ Altundağ, **a.g.e.**, s.25.

⁴⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 2006, s.53.

⁴¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.197.

Mehmet Ali Paşa Vahhabilere karşı büyük bir başarı kazandı.⁴² Bu başarısı, Mehmet Ali Paşa'nın bütün İslam aleminde büyük bir şöhret sahibi olmasına neden oldu. Hicaz'ın idaresi İbrahim Paşa'nın eline geçti ve bundan sonra da Mehmet Ali Paşa'nın nüfuzu bütün Arabistan'a yayıldı.⁴³ Kölemenleri ortadan kaldırması ve Vahhabi isyanını bastırması Mısır paşasının kuvvetini ortaya koyuyordu. Gerçekte paşanın gücü Mısır'da kurmaya başladığı yeni düzenden ileri geliyordu.

1.3. Mısır'da Gerçekleştirdiği Reformlar

Mehmet Ali Paşa rakiplerini ortadan kaldırarak tüm siyasi ve ekonomik gücü kendi elinde toplayarak bölgedeki en büyük siyasi güç haline gelmiş, böylece tanınma hakkını elde etmiştir. Mehmet Ali Paşa, bu gıpta edilecek fakat bir o kadar da tehlikeli olan makamı kullanarak o tarihe kadar görülmemiş ölçüde hırslı bir ıslahat programı başlatmıştır. Onun ıslahatları Batıdaki örneklerden esinlenmiş ve Avrupalı uzmanların rehberliğinde gerçekleşmiştir. Islahatları orduyu temel alsada, Mehmet Ali Paşa'ya "Modern Mısır'ın kurucusu"⁴⁴ unvanının verilmesine neden olan ekonomik, sosyal ve kültürel yenilikleri de içermektedir.⁴⁵

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a vali olmasıyla gerek Mısır gerek Osmanlı tarihine etkisi bakımından yeni bir devir başlamıştır.⁴⁶ Lamartine'in deyişiyle bu "dahi maceracı"⁴⁷ kısa sürede Mısır'da idari, iktisadi, kültürel ve sanatsal alanda büyük başarılar göstermiştir.⁴⁸

⁴² Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.6, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993, s.2798.

⁴³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan II. Mahmud'un Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya Göndermiş Olduğu Beyaz Üzerine Hatt-ı Hümayunu", **Bellekten**, C.XXV/98, Ankara, 1961; s.249; Altundağ, **a.g.e.**, s.28.

⁴⁴ Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'da eğitim, kültür, ekonomi gibi pek çok alanda birçok faaliyet gerçekleştirmiştir ve bu çalışmaları sayesinde Mehmet Ali Paşa modern Mısır'ın kurucusu olarak bilinmektedir. Hatta bu konuda yazılmış bazı kitaplar da vardır. Bkz: Henry Dodwell, **The Founder of Modern Egypt**, Cambridge, 1931.

⁴⁵ Toledano, **a.g.e.**, s.6.

⁴⁶ Çetin, **a.g.e.**, s.109.

⁴⁷ Sinoé, **a.g.e.**, s.9.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: M.Akif Kireççi, "Mehmet Ali Paşa Döneminde (1805–1848) Mısır'da Modernleşme Hareketleri", **Türk Yurdu**, C.19–20, S.148–149, Aralık 1999-Ocak 2000, ss.61–67., Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki iktisadi faaliyetleri için ayrıca bkz: Rouven Aharoni, **The Pasha's Bedoin**, Routledge, 2007, ss.119-122.

Mehmet Ali Paşa bir ulusun kalkınması için aydınların ve bilim adamlarının önemini anlamış, bu sebeple eğitime de büyük önem vermiştir.⁴⁹ Mehmet Ali Paşa geleneksel eğitim sistemini çağdaşlaşmaya zorlamış, Mısır aydınlarını Batı kültürüne açmıştır. İlk Mısırlı aydınlar, Rifâ'a al-Tahtavî'nin yönlendirmesiyle 1826 yılında Fransa'ya gelmiş, al-Tahtavî Fransa'dan büyük ölçüde etkilenmiştir. Mehmet Ali Paşa, Fransız teknisyenlere de çağrıda bulunmuş, Clot Bey tıp için, Albay Séve (geleceğin Süleyman Paşa'sı) ordu için, Linant de Bellefonds barajlar ve kanallar için gelmişlerdir.⁵⁰

Hiç şüphesiz Paşa'nın Mısır'ın kalkınması için yaptığı en önemli hizmetlerden biri de büyük sayıda ve her derecede açtığı okullardır. Bu okullarda Avrupa eğitim sistemi uygulanmıştır. İlk yüksek okul, 1816 yılında kalede açılan Hendese mektebidir. İhtiyaç artınca 1834'te Bulak'ta Mühendishane kurulmuştur. Mısır'ın tarihi, kültürü ve sosyal durumu hakkında önemli bilgiler veren Dr. Clot Bey'den yararlanılarak 1827 yılında Tıbbiye kurulmuştur. Bu okullara Fransız hocalar getirilmiş, dersler Fransızca okutularak Arapçaya tercüme edilmiştir. Daha sonraları eczacı, ebe, lisan, maden, muhasebe, sanat, ziraat ve veteriner okulları açılmıştır.⁵¹ Açık fikirli bir insan olduğu için Avrupa'ya öğrenci göndermeyi dine aykırı görmemiştir. Her alanda bilgi sahibi olmak için gençler Avrupa'nın çeşitli memleketlerine en çok da Fransa'ya gönderilmişlerdir.⁵² Bu gençler Avrupa'da eğitim gördükten, Avrupa'nın ilim ve tekniğini öğrendikten sonra Mısır'a geri dönmüş ve burada çevirmen, öğretmen, subay, memur vs. olarak çalışmaya başlamışlardır.⁵³

Ancak en önemlisi modern bir ordu oluşturmuştur. Mühendisler, fizikçiler ve ordu için teknik eleman yetiştirmek amacıyla Kahire'de Avrupa eğitim sistemine hazırlık ve özel okullara dayalı bir eğitim sistemi oluşturmuştur.⁵⁴ Mehmet Ali Paşa,

⁴⁹ **The Last Khedive of Egypt**, s.171.

⁵⁰ Robert Mantran, "Doğu Sorunu'nun Başlangıçları (1774–1839)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev: Server Tanilli), İstanbul, 2007, C.2, s.40.

⁵¹ Altundağ, **İA**, C.7, **a.g.m**, s.575.

⁵² Karal, **a.g.e**, s.127.

⁵³ Dykstra, **a.g.e**, s.13.

⁵⁴ Hunter, **Egypt Under the Khedives**, s.17.

Osmanlı'nın ve Avrupa'nın tehlike içinde olduğu bir dönemde Mısır'da iktidara gelmiştir. Bu durum Mehmet Ali Paşa'nın iktidar mevkiinde yükselmesini ve istediklerini kolaylıkla uygulayabilmesini sağlamıştır.⁵⁵

Mehmet Ali Paşa, tüm çabasını Mısır'ı tam bir düzen içine sokmaya harcamış ve hırslı bir reform programı başlatmıştır. Yönetimde disiplini sağlayan Mehmet Ali Paşa, pek çok alanda kalkınma girişimlerinde bulunmuştur. Bayındırlık işleri yapmıştır.⁵⁶ Valiliği süresince Mısır'a uzmanlar getirtmiş ve bu uzmanlar yardımıyla kuvvetli ve modern bir ordu kurmuştur. Bu suretle Mısır'da orta doğunun en önemli askeri güçlerinden birini oluşturmuştur. Mısır ordusu, Suriye, Fas, Trablus, Boşnak ve Arap kökenli 100.000'den fazla askerden oluşmaktaydı.⁵⁷ Aynı zamanda çok güçlü bir donanma da oluşturmuştu. Mehmet Ali Paşa donanmasının büyüklüğü hakkında 24 Temmuz 1827'de oğlu İbrahim'e yazdığı bir mektupta:

“Oğlum, Allah'ın yardımıyla İslam dünyasında sahip olunan en güçlü donanmanın hakimiyiz.” demiştir.⁵⁸

Mısır'ın yeni paşası kendi sahasını modernleştirmek için tüm gücüyle çabalamıştır. Şüphesiz ki Mısır, onun bu çabalarından büyük fayda görmüştür. Mehmet Ali Paşa'nın, Mısır'ı modernleştirme çabası ülkeye büyük bir yük getirmiş fakat onun başlattığı yenileşme hareketleri ölümünden sonra da etkili olmaya devam etmiştir.⁵⁹

Mehmet Ali Paşa, dünyanın en verimli ülkelerinden birine sahip olmuş, angaryaya alışmış bir millete hüküm sürmeye başlamıştı. Bu durum Mehmet Ali Paşa'nın hızla yükselmesinde etkili olmuştur.⁶⁰ Mehmet Ali Paşa, Nil nehrinin

⁵⁵ Altundağ, **a.g.e**, s.25.

⁵⁶ Armaoğlu, **a.g.e**, s.196.

⁵⁷ Arthur Goldschmidt, JR, **Modern Egypt (The Formation of a Nation-State)**, Colorado, 1988, s.19. Jean and Simonne Lacouture, **Egypt in Transition**, London, 1958, s.55'te ise 200.000 kişilik ulusal bir ordudan söz edilmektedir.

⁵⁸ Kutluoğlu, **The Egyptian Question**, s.46.

⁵⁹ Brugman, **a.g.e**, s.5.

⁶⁰ Altundağ, **a.g.e**, s.25. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Şinasi Altundağ, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hakimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı”, 30 Sayılı **Bellekten**'den Ayrı

bereketini kullanmayı da bilmiştir. Nil'den İskenderiye'ye açılan Mahmudiye kanalı ile sulama işleri düzenlenmiştir. Kölemen ve vakıf topraklarına el konarak ziraatte ürün vergisi kabul edilmiştir. Ziraatte pamuk ekimi ön plana alınmış Mısır, pamuk üreten başlıca memleketlerden biri haline gelmiştir. Afyon, pirinç ve hububat ekimine büyük önem verilmiştir.⁶¹ Bunların yanı sıra ipekçilikte de büyük bir başarı sağlanmıştır. Suriye'den getirtilen usta işçiler ile kısa zamanda milyonlarca dut ağacı yetiştirilmiş ve 1832–1833 yılları arasında 12.000 okka ipek elde edilmiştir. Şeker kamışı, zeytin, keten ve kenevir ekimine de büyük önem verilmiştir. Mısır, böylece ziraat bakımından büyük bir gelişme göstermiştir.⁶²

Ziraate paralel olarak endüstride de büyük gelişme gerçekleşmiş, iplik, bez, şeker ve alkol fabrikaları Mısır ekonomisine yeni bir boyut kazandırmıştır. Yapılan reformlar sonucunda Mısır'ın gelirleri hızla artmıştır. Mehmet Ali, Mısır paşası olduğu sırada Mısır'ın ekonomik geliri 13 bin keseydi. Onun valiliğinin ikinci yılında bu sayı 18 bin keseye, daha sonra da 400 bin keseye kadar yükselmiştir.⁶³

Mehmet Ali Paşa ekonomide ve ticarete her şeyi tekeli altına alarak bir çeşit devlet sosyalizmi tesis etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston, sonraları biraz da abartarak şöyle demiştir:

“Mehmet Ali Mısır halkını, zengin ve fakir olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır. Zengin sınıf bizzat kendisi, fakir sınıf ise Mısır halkıdır.”⁶⁴

Mehmet Ali Paşa parası ve gücü sayesinde kendisine pek çok taraftar bulmuştur. Padişah üzerinde etki sahibi olan devlet adamlarına, ulemaya ve şeyhlere her türlü vesileyle para yardımlarında bulunmuştur. Mora isyanında güçlü ordusu ve donanmasıyla padişahın yardımına koşmuş, bütün bu çalışmaları sayesinde İslam

Basım, Ankara, 1944, ss.231–243. Ayrıca bkz: Hunter, **Egypt Under the Khedives**, University of Pittsburg Press.

⁶¹ Karal, **a.g.e.**, s.127.

⁶² Altundağ, **İA**, C.7, **a.g.m.**, s.576.

⁶³ Karal, **a.g.e.**, s.127.

⁶⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.196.

dünyasında büyük bir sevgi ve saygı, Hıristiyan dünyasında da hayranlık uyandırmıştır.⁶⁵

⁶⁵ Karal, **a.g.e.**, s.128.

2. BÖLÜM

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA VE RUM İSYANI

2.1. Rum İsyanının Ortaya Çıkışı ve Avrupa Devletleri'nin Tutumu

Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumların bağımsızlığını kazanması imparatorluğun parçalanma sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Rum isyanı ulusal nitelikte bir ayaklanmaydı. Rumlar 19.yüzyılda bir ulus oluşturma bilinciyle Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlardır.⁶⁶

Rum isyanının ortaya çıkmasında 1789 Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik, hürriyetçilik akımlarının etkisi büyüktür.⁶⁷ İsyanı örgütleyen 1814 yılında Odessa'da kurulan Filiki Eteryaya Derneği'dir.⁶⁸ Filiki Eteryaya, Rum isyanlarını hazırlayan gizli bir cemiyettir. Örgüt 1820'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun Fenerli seçkin Rum ailelerinden birinin üyesi ve Rus ordusunda bir general olan Aleksander Ipsilanti tarafından yönetiliyordu.⁶⁹ Ipsilanti'nin başkanı bulunduğu bu cemiyetin mensupları 1821 yılında Mora ve Boğdan'da ayaklanma başlattılar.⁷⁰ Ancak Rusya'dan beklenen yardım gerçekleşmediği için Ipsilanti'nin Boğdan'daki ayaklanması başarısızlıkla sonuçlandı.⁷¹

Bu sırada Mora'nın durumu Rumların ayaklanması için çok elverişliydi. 1788'den itibaren Yanya valiliği yapan ve Rumları iyice sindirmiş olan Tepedelenli Ali Paşa'nın İstanbul ile arası açılmış, II. Mahmut'un yakın danışmanı Halet Efendi'nin oyunları ile valilikten azledilince Tepedelenli Ali Paşa ayaklanmıştı.⁷² Tepedelenli'nin üzerine kuvvet gönderilerek isyan bastırıldı. Halet Efendi'nin Tepedelenli Ali Paşa'ya düşman olarak onun öldürülmesine sebep olması, başlıca

⁶⁶ Hüner Tuncer, **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814–1914)**, Ankara, 2000, s.29.

⁶⁷ Hamiyet Sezer, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı", **Osmanlı**, C. 2, Ankara, 1999, s.87.

⁶⁸ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789–1908)", **Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600–1908**, C.3, İstanbul, 1995, s.105.

⁶⁹ Zürcher, **a.g.e.**, s.53.

⁷⁰ Hasan Şahin, "Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", **Türkler**, C. 12, Ankara, 2002, s.535.

⁷¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.170.

⁷² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.170,171.

hatalarından biridir.⁷³ Çünkü bölgede ve Rumlar üzerinde sıkı bir idare kurmuş olan Tepedelenli Ali Paşa'nın denetimi böylece ortadan kalkmış oluyordu. Aynı zamanda devletin bu sorunla uğraşması da Rumların işini kolaylaştırıyordu.⁷⁴

Ipsilanti'nin Boğdan'daki ayaklanmasından kısa bir süre sonra kardeşi de Mora'da ayaklandı. Bu isyan kısa sürede bütün Mora'ya yayıldı. Mora isyanı Avrupa'da büyük bir heyecana, İstanbul'da ise telaşa neden oldu.⁷⁵

Rum isyanını destekleyen devletlerin başında Rus Çarlığı geliyordu.⁷⁶ Bu isyan Rusya'nın dış politikada hedefi olan İstanbul'a ve boğazlara sahip olabilme amacına ulaşması bakımından büyük bir fırsat olabilirdi.⁷⁷ Rusya'yı Rum isyanında Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçiren olay Filiki Eteryaya üyesi olan Fener Patriği Gregoryus'un isyanda rolü olduğu gerekçesiyle patrikhanede idam edilmesi oldu. Bu durum Hıristiyanlar arasında büyük tepkilere yol açtı. Çar Aleksander, Rus halkının Rum davasına olan ilgisini görünce harekete geçmeyi düşündü ancak diğer devletlerden beklediği desteği göremedi. Başta İngiltere ve Avusturya, Osmanlı Devleti'nin parçalanması fikrine şiddetle karşı çıktılar. Rusya, Fransa'dan da herhangi bir yakınlık göremeyince Osmanlı Devleti'ne karşı tek başına harekete geçmeye cesaret edemedi.⁷⁸

Bu sırada İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikası takip ettiği için Rum isyanına ilk önce karşı çıktı. Hatta isyan başlamadan önce Bab-ı Ali'ye Rumların Mora'da büyük bir isyan hazırlığında olduklarını bile haber verdi. Rum isyanı konusunda, İngiltere'yi korkutan husus isyan hareketinin Rusya'nın inisiyatifinde olmasıydı. İsyân sebebiyle Akdeniz'deki İngiliz ticareti büyük zarara uğrayacaktı. Rum isyanı uzadıkça İngiltere'nin huzursuzluğu artıyor

⁷³ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara, 1953, s.260.

⁷⁴ Sezer, **a.g.m.**, s.88.

⁷⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.171.

⁷⁶ Zekeriya Türkmen, "Yunan İsyânını Takip eden Dönemdeki Gelişmeler", **Türkler**, C. 12, Ankara, 2002, s.860.

⁷⁷ Meral Bayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyânı Sırasında Avrupa Devletleri'nin Tutumu", **Osmanlı**, C. 2, Ankara, 1999, s.71.

⁷⁸ Ahmed Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s.2774; Şahin, **a.g.m.**, s.535; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.171, 172.

Osmanlı Devleti yanında, Rumlara da çıkarları gereği sempatik davranmaya çalışıyordu. İngiliz kamuoyunda Rumlara lehine beliren hava giderek İngiliz hükümetini de etkilemeye başlıyordu.⁷⁹

İngiltere'de 1824'te Canning'in Dışişleri Bakanı olmasıyla İngiltere'nin politikası büyük bir değişime uğradı. Canning, Mart 1823'te Rum asilerini "muharip" olarak tanıdıklarını ilan etti. Bu, tanımaya doğru atılmış bir adımdı.⁸⁰ Canning'e göre, Rumların bağımsızlığı Rusya'nın elinde ve onun yardımı ile temin edilmektense Doğu Akdeniz'de kurulacak olan bu denizci devletin İngiltere'ye minnettar olması daha uygun olacaktı. İşte İngiltere, Rum isyanını bu bakımdan incelemiş ve politikasını ona göre şekillendirmiştir.⁸¹

2.2. Osmanlı Devleti'nin Durumu ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Rum İsyanına Müdahalesi

Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için büyük gayret sarf etmekle beraber başarılı olamadı. Kısa bir süre sonra Mora Rumlarının ayaklanması başarılı oldu ve Rumlara 1 Ocak 1822'de Epidor'da bağımsızlıklarını ilan ettiler.⁸²

Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye çalışan tek devlet Avusturya'ydı. Çünkü Avusturya Rusya'nın Rumlara vasıtasıyla Balkanlar'da güçlenmesini istemiyordu.⁸³ Avusturya Başbakanı Metternich'in temel kaygısı Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının sonucunda Avrupa güç dengesinin bozulması ve bunun genel bir savaşa dönüşebilmesiydi. Bu sebeple Avusturya 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir politika benimsemişti.⁸⁴ Ancak Rumların isyan etmesi Avrupa'nın barış ve bütünlüğünü

⁷⁹ Süleyman Kocabaş, **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Türkiye ve İngiltere**, İstanbul, 1985, s.26.

⁸⁰ Akşin, **a.g.e.**, s.109.

⁸¹ Rıfki Salim Burçak, **Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)**, İstanbul, 1946, s.21.

⁸² Sezer, **a.g.m.**, s.91.

⁸³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.173.

⁸⁴ Hüner Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler**, Ankara, 2003, s.24; Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Tuncer, **Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)**, Ankara, 1996; İlber Ortaylı, "Tanzimat

bozabilir ve Avusturya ve Rusya arasında büyük sorunlara yol açabilirdi. Metternich 20 Nisan 1821'de günlüğüne şunları yazmıştı:

“Son 6 haftada iki savaşa ve iki isyana son verdik (Napoli ve Piyemonte). Doğuda patlak veren üçüncü isyanın da başarılı olamayacağını umuyorum.”⁸⁵

Osmanlı Devleti'nin Rum isyanını bastırmakta güçlük çektiğini gören Metternich, Sultan II. Mahmut'a Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesini tavsiye etti.⁸⁶ II. Mahmut, büyük bir isteksizlikle de olsa Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Osmanlı tarihinde ilk kez bir Padişah, kendi yönetimi altındaki bir validen yardım istemek zorunda kalmıştı.⁸⁷ Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa usulünde yetiştirmiş bir ordusu ve donanması vardı. Bu düzenli kuvvetler daha önce gerçekleştirdikleri başarılarla kuvvetlerini zaten ortaya koymuşlardı.⁸⁸

Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır valiliğine ek olarak, Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi şartıyla Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi ve Rum asileri üzerine kuvvet göndermeyi kabul etti. İsteğinin yerine getirileceği vaadini alınca oğlu İbrahim Paşa'yı Mora seferi ile görevlendirdi.⁸⁹

Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki 54 savaş, 400 nakliye gemisinden oluşan ve 16000 asker ile 150 top taşıyan bir filo Mısır'dan hareket etti.⁹⁰ İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu 26 Şubat 1825'te Mora'ya çıktı ve isyancıları yenilgiye uğrattı. Devletin dört yılda bastıramadığı isyanı İbrahim Paşa'nın düzenli birlikleri hızla yatıştırdı. Artık Rum isyanları sona ermiş sayılabilirdi ancak tam bu sırada Avrupa devletleri müdahale etti. Rum isyanı, bu tarihten itibaren uluslararası bir boyut kazandı ve devletler arasında diplomatik bir

Bürokratları ve Metternich”, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I**, Ankara, 2004, ss.441–447.

⁸⁵ Matthew Smith Anderson, **The Eastern Question (1774–1923)**, London, 1983, s.58, 59.

⁸⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.173.

⁸⁷ Tuncer, **a.g.e.**, s.s.26.

⁸⁸ Karal, **a.g.e.**, s.114.

⁸⁹ Karal, **a.g.e.**, s.115.Bu konudaki ferman 16 Ocak 1824 tarihlidir. Bkz: Armaoğlu, **a.g.e.**, s.173.

⁹⁰ Akşin, **a.g.m.**, s.107.

sorun haline geldi.⁹¹

2.3. Navarin Olayı ve 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonucu

Metternich, Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesini sağlamak dışında başka girişimlerde de bulundu. Rum sorununun bir kongrede görüşülmesi ve bu kongrenin Petersburg'da yapılması kararlaştırıldı. Metternich'in kongre teklifi Rusya tarafından da kabul edildi. Petersburg görüşmeleri iki ay kadar sürdü. 7 Nisan 1825'te kararlar alınan kararlara göre devletler Osmanlı Devleti'nden Rumlara bazı ayrıcalıklar vermesini isteyecek, eğer Osmanlı Devleti bu kararları kabul etmezse o zaman Osmanlı Devleti ve Rumlar arasında arabuluculuk yapacaklardı. Petersburg'da alınan kararlar çıkarlarına ters düştüğü için Rusya bu soruna doğrudan müdahale etmeye karar verdi. Osmanlı Devleti ise Petersburg kararlarını reddetti.⁹²

Mısır kuvvetleri 1825'te başlattıkları ilerleyişe devam ettiklerinden Osmanlı Devleti'nin Mora'daki durumu oldukça iyiydi. İşte bu sırada İngiltere, Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek Mısır ordusunun ilerleyişini durdurmasını, aksi halde duruma müdahale edeceğini bildirdi. Mısır kuvvetleri bir süre ilerleyişini durdurmak zorunda kaldı. Böylece İngiltere isyancılara büyük yardımda bulunmuş oluyor ve Rum isyanının arkasında kendini göstermeye başlıyordu.⁹³

Aralık 1825'te Çar I. Aleksander ölmüş yerine askeri yeteneğe sahip kardeşi I. Nikola, bir diğer adıyla Nikolay Pavloviç geçmişti.⁹⁴ I.Nikola, Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne bağımlı ve Rus desteğine gereksinim duyacak bir Yunanistan'ın kurulmasını istiyordu.⁹⁵ Onun için Avrupa'nın genel çıkarları değil Rusya'nın özel çıkarları önde geliyordu.⁹⁶ Tahta geçişinden kısa bir süre sonra, 17 Mart 1826'da Osmanlı Devleti'ne bir ultimatom göndererek Bükreş Antlaşması'nın uygulanma

⁹¹ Karal, **a.g.e.**, s.115.

⁹² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.174–176.

⁹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.176.

⁹⁴ Bayrak, **a.g.m.**, s.75.

⁹⁵ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.22.

⁹⁶ Şahin, **a.g.m.**, s.535.

şekline itiraz etti.⁹⁷ Ültimatonda Rum sorunu ile ilgili hiçbir şey yer almıyordu. Ancak Çar I.Nikola bu ultiatomla Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmuş ve Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesini kolaylaştırmış oluyordu.⁹⁸

Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi İngiltere'nin hoşuna gitmedi. Girit ve Mora valiliği kendisine bırakılacak olan Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetli bir şekilde Doğu Akdeniz'e yerleşecek olması İngiltere'nin çıkarlarına uygun gelmiyordu. Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir Mısır paşası ya da kuvvetli bir Rusya yerine zayıf bir Osmanlı İmparatorluğu ve küçük bir Yunanistan İngiliz çıkarlarına daha uygundu.⁹⁹ İngiltere, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açarak Rum sorununu kendi lehine çevirmesinden çekiniyordu. Bu doğrultuda Rusya ile İngiltere arasında 4 Nisan 1826'da bir protokol imzaladı. Bu protokole göre Yunanistan özerk bir devlet olacaktı.¹⁰⁰ St. Petersburg Protokolü olarak anılan bu sözleşme ile Yunan Devleti'nin kurulması yolunda devletlerarası diplomasi alanında ilk adım atıldı¹⁰¹ ve Osmanlı egemenliği altında Rum özerkliği kabul edilmiş oldu.¹⁰²

Osmanlı Devleti orduda meydana gelen çok önemli değişiklikler¹⁰³ nedeniyle Rusya ile savaşı göze alamamış ve 6 hafta süreli olan, 17 Mart tarihli Rus ultiatomunu kabul etmek zorunda kaldı. II. Mahmut İngiltere'den gelen baskının da etkisiyle Rus isteklerini kabul etti ve 7 Ekim 1826'da Akkerman Antlaşması imzalandı.¹⁰⁴ Bu Antlaşma ile Rusya Rum sorununda yarar sağlamış ve Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan ile bağlarını zayıflatmış oluyordu.¹⁰⁵

Rusya ile İngiltere arasında gerçekleştirilen 4 Nisan 1826 tarihli Petersburg

⁹⁷ Karal, **a.g.e.**, s.116.

⁹⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.176,177.

⁹⁹ Karal, **a.g.e.**, s.117.

¹⁰⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.177.

¹⁰¹ Bayrak, **a.g.m.**, s.76.

¹⁰² Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.22.

¹⁰³ Vaka-i Hayriye:15 Haziran 1826 tarihli fermanla artık anarşi ve fesat ocağı haline gelen ve artık işlevini yerine getiremeyen Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulmuştur. Bkz: Karal, **a.g.e.**, s.144–150.

¹⁰⁴ Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, İstanbul, 1983, C.2, s.58; Karal, **a.g.e.**, s.116. Ayrıca Akkerman Antlaşması'nın metni için bkz: **Mecmua-i Muahedat**, Hakikat matbaası, C.IV, İstanbul, 1294, s.58; Erim, **a.g.e.**, s.263–268.

¹⁰⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, 178.

Protokolü 1827 Nisan'ında Osmanlı Devleti'ne tebliğ edildi. Ancak Osmanlı Devleti Rum isyanını kendi iç meselesi saydığından devletlerin müdahalesini kabul etmedi ve protokolü onaylamadı.¹⁰⁶ Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya 6 Temmuz 1827'de Londra'da yeni bir sözleşme daha imzaladılar.¹⁰⁷ Londra Protokolü'nün maddeleri esas itibarıyla Petersburg Protokolü'nün aynısıydı. Sadece ek olarak, savaşan taraflardan birinin ateşkese uymayı reddetmesi halinde, üç ülkenin bu tür bir ateşkese sağlamak amacıyla “tüm güçlerini kullanacaklarına” dair bir madde vardı.¹⁰⁸ Bu suretle üç devlet Rum sorununda ittifak kurdular.

Londra Antlaşması'na göre; Osmanlı Devleti ile Rum asileri arasında ateşkes sağlanacak ve Osmanlı Devleti'ne bağlı ve iç işlerinde özerk bir Yunanistan'ın kurulması teklif edilecekti. Londra Antlaşması, Osmanlı Devleti'ne 16 Ağustos 1827'de tebliğ edildi ancak Osmanlı Devleti bu antlaşmayı reddetti. II. Mahmut, yabancı kuvvetlerin kendi tebaası ile olan ilişkilerine müdahale etmelerine izin vermeyeceğini bildirdi. Ayrıca Mehmet Ali Paşa'dan yeni kuvvetler göndermesini istedi.¹⁰⁹

Müttefikler Mora'ya yeni Mısır kuvvetlerinin çıkmasını önlemek ve İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasını kontrol altına almak için Mora kıyılarını abluka altına almaya başladılar. Üç müttefik devletin donanması Navarin'i kuşattı ve 20 Ekim 1827 de Rus, İngiliz ve Fransız filoları Osmanlı-Mısır müttefik donanmasını tümüyle imha etti.¹¹⁰

Osmanlı-Mısır müttefik donanmasının zayıflığı çok ağır oldu. Navarin olayı 57 Osmanlı ve Mısır gemisinin tamamen yok olmasına ve 8.000 denizci ve askerin ölümüne neden olmuştur.¹¹¹ Bu nedenle Navarin olayı Osmanlılar adına 1770 tarihli

¹⁰⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.179.

¹⁰⁷ Karal, **a.g.e.**, s.117.

¹⁰⁸ Anderson, **a.g.e.**, s.66, 67.

¹⁰⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 179,180; Anderson, **a.g.e.**, s.67.

¹¹⁰ Anderson, **a.g.e.**, s.67; P.J Vatikiotis, **The History of Modern Egypt**, Baltimore, 1991, s.64.

¹¹¹ M. Tayyib Gökbilgin, “Navarin”, **İslam Ansiklopedisi**, C.9, Eskişehir, 1997, s.134; Akşin, **a.g.m.**, s.110.

Çeşme baskınından bile daha büyük bir felaket sayılmaktadır.¹¹²

Navarin olayı başta Rusya, Fransa ve Yunanistan¹¹³ olmak üzere Avrupa'nın büyük bir bölümünde sevinç yarattı. Bu olay, Hıristiyanlığın Müslümanlığa karşı bir zaferi olarak nitelendirildi. Metternich ise Dörtlü İttifak'ın bozulmasına üzüldü ve "Navarin ile yeni bir dönem başlıyor" diyordu.¹¹⁴

Rusya, İngiltere'ye Osmanlı Devleti üzerindeki baskıyı devam ettirebilmek için kendisinin Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesini, İngiltere'nin ise boğazları zorlamasını teklif etti.¹¹⁵ Ancak Navarin olayı, Rusya'ya Akdeniz'de karşı koyabilecek bir Osmanlı donanmasını yok ettiği için İngiliz hükümetinde de endişe yarattı.¹¹⁶ Rusya şimdi yayılmacı emellerini daha da açığa çıkarabilirdi. Bu sırada İngiliz Dışişleri Bakanı Canning ölmüş, yeni kabineyi Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını savunan Duc de Wellington kurmuştu. Navarin olayı İngiliz iç politikasında da büyük etki yaptı. 29 Ocak 1828'de İngiltere Kralı parlamentonun açılış konuşmasında, "Bu meş'um olaydan son derece üzüntü duyduğumu" bildiriyordu. Kral, Navarin olayından "Can sıkıcı bir olay", "Felaket olayı" diye söz ediyordu. Ayrıca Kral, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluk münasebetlerinin bozulmayacağını ümit ettiğini söylüyordu.¹¹⁷

Osmanlı Devleti'nin İslam halkı arasında da Navarin, bir haçlı savaşı olarak kabul edildi.¹¹⁸

Navarin Olayı'ndan sonra, İngiltere, Fransa ve Rusya 19 Temmuz 1828'de Londra'da bir protokol imzaladılar ve Fransa'nın Mora'ya büyük bir kuvvet

¹¹² Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç Yüz Yıl), Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (Çev: Belkıs Çorakçı Dışbudak), İstanbul, 1994, s.108.

¹¹³ Yunanlılar, Navarin faciasının gerçekleştiği baskın gününü bağımsızlık yolundaki ilk adım saymışlar ve her zaman bu günü kutlamışlardır. Bkz: Gökbilgin, **İA, a.g.m.**, s.134.

¹¹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.180.

¹¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.180.

¹¹⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri**, Ankara, 2006, s.7.

¹¹⁷ Karal, **a.g.e.**, s.118; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.180, 181; Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.7.

¹¹⁸ Karal, **a.g.e.**, s.118.

çıkarmasına karar verdiler.¹¹⁹ Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa ve Mısır kuvvetleri için geri çekilmekten başka çare kalmadı. Müttefik kuvvetler arasında yapılan 6 Temmuz 1827 tarihli antlaşmanın uygulanamamasının tek sebebi olarak Mora'daki İbrahim Paşa kuvvetleri gösterilmiş ve bu kuvvetin Mora'dan çıkmasını sağlamak amacıyla üç devlet adına Fransa'nın Mora'ya asker çıkarması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine İbrahim Paşa 3 Ağustos'ta Fransa ile bir antlaşma yapıp geri çekilmeye başladı. Fransız kuvvetlerinin gelmesi ve Mısır kuvvetlerinin geri çekilmesi Rumları harekete geçirdi ve İbrahim Paşa kuvvetlerinin elindeki yerleri alarak kontrol bölgelerini iyice genişlettiler. Mısır kuvvetlerinin çekilmesi üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya 16 Kasım 1828'de Londra'da yeni bir protokol imzaladılar ve bu protokol ile Mora yarımadası ve kıyısındaki adalarla Cyclades adalarını üç devletin garantisi altına alarak bu kararı Osmanlı Devleti'ne bildirdiler. Arkasından 22 Mart 1829'da Londra'da yeni bir protokol imzalayarak Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne yılda 1,5 milyon kuruş ödeyen bağımsız bir devlet haline gelmesine karar verdiler.¹²⁰

Osmanlı Devleti Navarin'de yok edilen donanması için üç devletten de tazminat istedi. Bu isteği kabul edilmeyince üç devletle de ilişkilerini kesti. Her ne kadar İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti ile savaşmak niyetinde olmasa da durum Rusya için öyle değildi.¹²¹

9 Ağustos 1828'de İngiliz Amiralı Codrington Mehmet Ali Paşa ile Mısır kuvvetlerinin Mora'dan çekilmeleri için bir antlaşma imzalamayı başardı böylece Mehmet Ali Paşa kuvvetleri Mora'dan çekilmeyi kabul etti.¹²²

Navarin olayında yakılan donanmanın telafi edilmemesi, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu. Osmanlı Devleti bu olayın sorumlusu olarak Rusya'yı gördüğünden iki devletin arası iyice açıldı ve savaş

¹¹⁹ Meral Bayrak, **1821 Mora İsyamı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir, 1999, s.207.

¹²⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.184,185.

¹²¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.181.

¹²² Anderson, **a.g.e.**, s.68.

kaçınılmaz hale geldi. Osmanlı Devleti bir taraftan hala Mora meselesiyle uğraşıyordu. Navarin’de donanması yakılmış, kara ordusunun temelini oluşturan yeniçeri ocağı kaldırılmış ve yerine kurulacak ordu tam olarak oluşturulamamıştı.¹²³ Osmanlı Devleti, pek zayıf bir anında savaşa giriyordu. Üstelik Rusçuk ve Yanya ayanları gibi, çok sayıda eğitilmiş asker verebilecek ayanlar da, II. Mahmut’un ayanlık kurumunu ortadan kaldırma siyasetinin sonucu olarak artık yoktu. Mehmet Ali Paşa, 12.000 asker vaat ettiği halde sözünde durmamış veya duramamıştı. Mehmet Ali Paşa’ya Suriye valiliğini verip, Rus savaşında onun askerinden faydalanmak bir tercih meselesiydi. Ancak II. Mahmut böyle bir tercih yapmazdı.¹²⁴ Padişah nezdinde saygınlığı olan devlet adamlarından Pertev Paşa, imparatorluğun içinde bulunduğu bu kötü duruma rağmen, Rusya ile savaşa girilmesi gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Eğerçi Moskoflu’ya galebe ümit olunmaz. Lakin bilamuharebe Mora Krallığı kabul olunur ise yol olur ve pek çok mahallere sirayet eder. Binaenaleyh vüs’umuzu sarfettikten sonra bilmeceburiye ihtiyar eylesek düşman her vakit bu kadar teklifi iltizam eylemez.”¹²⁵

Sonuç itibariyle Osmanlı Devleti’nin Rusya ile savaşabilecek gücü yoktu. Buna rağmen Padişah ve devlet adamlarının isteği ile Osmanlı Devleti bu savaşa girmiştir.¹²⁶

26 Nisan 1828’de, Osmanlı Devleti’ne karşı savaşı başlatan Rusya olmuştur.¹²⁷ Rusların 1829’da Şumnu’yu aldıktan sonra Edirne’ye girmeleri Osmanlı Devleti’ni telaşlandırmış olmakla beraber askeri 15.000’e inmiş olan Rusya’yı da endişeye düşürmüştür. Bu nedenle, Rusya’nın barış teklifi ile 2–14 Eylül 1829’da Edirne’de bir antlaşma imzalanmıştır.¹²⁸

¹²³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.181,182.

¹²⁴ Akşin, **a.g.m.**, s.110,111.

¹²⁵ Karal, **a.g.e.**, s.119.

¹²⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.182.

¹²⁷ Burçak, **a.g.e.**, s.22, Armaoğlu, **a.g.e.**, s.182.

¹²⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.183, Antlaşmanın tam metni için bkz: **Mecmua-i Muahedat**, C.IV, s.70–80; Erim, **a.g.e.**, s.279–292. Edirne Antlaşması için ayrıca bkz: Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", **AÜDTCFD**, C.IX/ 1–2 (Mart-Haziran 1951), s.111–151

Edirne Antlaşması'nda yer alan en önemli konulardan biri Rum sorunuydu. Osmanlı Devleti, 6 Temmuz 1827'de İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan antlaşma ile yine bu üç devlet arasında Londra'da imzalanan 22 Mart 1829 tarihli protokolü aynen kabul etmiş, yani Rumların bağımsızlığını tanımıştır.¹²⁹

Üç devlet 3 Şubat 1830'da Londra'da yeni bir protokol imzaladılar. Bu protokol artık Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığından söz etmeyip doğrudan Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul ediyordu.¹³⁰ Osmanlı Devleti de bu durumu 24 Nisan 1830 tarihinde kabul etmek zorunda kaldı.¹³¹

Edirne Antlaşması ve onu tamamlayan Londra Konferansı ile Fransa ve İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki eyaletlerinin Rusya yararına bölünmesini önlemeyi başardılar.¹³² Böylece Rumlar bağımsızlıklarını kazanmış oluyordu. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının başlangıç noktasını teşkil eder. Bu sebeple bu antlaşma Osmanlı İmparatorluğu tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.¹³³

Rumların isyan ederek bağımsız olması Osmanlı tarihinde bir ilkti. Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi tebaası isyan ederek ilk defa bir devlet kuruyordu. Bundan böyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim halk için Rum bağımsızlığı bir örnek teşkil edecekti.¹³⁴

Rum isyanı, Osmanlı Devleti'nde başka sorunlara da neden olmuştur. Rumların bağımsız olduğu toprakların kaybedilmesinden başka Edirne barışı ile Rusya'ya da toprak verilmiş, yine bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin Eflak ve Boğdan üzerindeki hakimiyetini zayıflatmış ve bu toprakların kaybedilmesine zemin hazırlamıştır. Kuzey Afrika'da Osmanlı toprağı olan Cezayir de Fransızlar

¹²⁹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.184.

¹³⁰ Armaoğlu, **a.g.e**, s.185.

¹³¹ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.22.

¹³² Mantran, **a.g.e**, s. s.37.

¹³³ M.Alaaddin Yalçinkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", **Türkler**, C.12, Ankara, 2002, s.650.

¹³⁴ Armaoğlu, **a.g.e**, 186.

tarafından işgal edilmiştir. Yine Rum isyanının bir sonucu olarak,1831'de başlayıp 10 yıl süreyle devam edecek olan Mehmet Ali Paşa ayaklanması başlamış, bu isyan Mısır Sorunu'na dönüşmüş ve Osmanlı Devleti'nin Mısır ile olan bağlarını kopma noktasına getirmiştir.¹³⁵

¹³⁵ Armaoğlu, a.g.e, 187.

3. BÖLÜM

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA İSYANI VE MİSİR MESELESİ'NİN İLK EVRESİ

3.1. Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı

Osmanlı Devleti bir müddet sonra yeniden Mehmet Ali Paşa'ya ve onun güçlü ordusuna ihtiyaç duymuştur. Rum isyanı başlamış ve devlet bu isyanı bastırmakta yetersiz kalmıştır. Mehmet Ali Paşa, Mora valiliğini almak şartıyla Rum isyanını bastırmaya razı olmuş ve oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir ordu ve donanmayı Mora'ya göndermiştir. Bunun üzerine Padişah II. Mahmut memnun olmuş ve:

“Aferin, güzel gayret ve ikdam etmiş ve dahi etmeğe izharı haheş ediyor, Hak Teala berhudar eyleye.” demiştir.¹³⁶

Bir süre sonra Rum isyanı dar siyasi çerçevesinden çıkmış ve özellikle Avrupalı devletlerin müdahalesiyle ümit edildiği gibi sonuçlandırılmamış ve Rumların bağımsızlığı kesinlik kazanmıştır. Bu durum üzerine Mehmet Ali Paşa Mora'yı elde edemeyeceğini anlamıştır. Navarin olayının gerçekleşmesinden sonra da Padişah'ın emri olmadan Mora'dan askerlerini geri çekmesi Padişah II. Mahmut'u çok kızdırmıştır.¹³⁷

Üstelik Mehmet Ali Paşa 1828–29 Osmanlı-Rus savaşında da Osmanlı Devleti'ne yardım etmemiş, bu durum valisine zaten şüpheyle bakan Osmanlı Padişahı'nı büsbütün sinirlendirmiştir. Padişah bundan sonra da Rusya karşısındaki yenilginin en büyük sorumlusu olarak Mehmet Ali Paşa'yı görmüştür. Üstelik bu savaş sırasında Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa için Rumeli, kendisi için de Anadolu seraskerliğini istemiş ancak bu isteği yerine getirilmemiştir.¹³⁸

¹³⁶ Altundağ, a.g.e, s.28.

¹³⁷ Karal, a.g.e, s.128, Altundağ, a.g.e, s.28.

¹³⁸ Armaoğlu, a.g.e, s.197,198.

Mehmet Ali Paşa, Mora'ya yaptığı yardımda ordusunun önemli bir bölümünü kaybetmiş, ancak Avrupa'ya gücünü kanıtlamak ve Girit'i almak gibi başarılar elde etmiştir.¹³⁹

Mısır, 1517'de Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilmesinden sonra 350 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaleti olmuştur. Ancak genel olarak bakıldığında, yönetim bakımından Mısır 17 ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletlerinden çok da farklı değildi. Fakat 19. yüzyıla gelindiğinde Mehmet Ali Paşa'nın yönetimi altındaki Mısır'da bu kuralın dışına çıkıldı. Mehmet Ali Paşa Mısır'da özerk bir yönetim oluşturmuş, Osmanlı sınırları içinde adeta küçük bir imparatorluk kurmuştu.¹⁴⁰

Sultan II. Mahmut, başlangıcından beri Mısır sorununun hayati önemini fark etmiş ve sorunla bizzat kendisi ilgilenmiştir.¹⁴¹ Bundan sonra Bab-ı Ali Mehmet Ali Paşa'dan kurtulmaya karar vermiştir. Kendisine sadece Girit valiliği verildikten sonra Mısır'da bir isyan çıkarılarak Mehmet Ali Paşa'nın düşürülmesini amaçlayan tertipler hazırlanmış fakat Mehmet Ali Paşa bu komployu haber alarak harekete geçmeye karar vermiştir.¹⁴²

Mehmet Ali Paşa Rum isyanını bastırmak için gösterdiği çabalarının ve girmiş olduğu muazzam masrafın karşılığında çok az şeyle çıkmıştı. Bu sebeple telafiyi başka alanlarda aramaya çalıştı. Sarf ettiği maddi manevi bu kadar fedakarlıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun tabii bir valisi olarak kalmak istemeyecekti.¹⁴³ Bundan sonra valiliğinin ilk yıllarına kadar uzanan Suriye'yi elde etme düşüncesini uygulamaya karar verdi.¹⁴⁴ Bu doğrultuda ittifak için önce Fransız

¹³⁹ Mehmet Ali Paşa Mora valiliği yerine Suriye bölgesini istemiş, bu talebi üzerine kendisine Suriye yerine Girit verilmiştir. Bkz: Altundağ, **a.g.e.**, s.28.

¹⁴⁰ Toledano, **a.g.e.**, s.5.

¹⁴¹ Anderson, **a.g.e.**, s.23.

¹⁴² Karal, **a.g.e.**, s.129, Armaoğlu, **a.g.e.**, s.198.

¹⁴³ Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa İle Londra'ya Gönderilmesi", **Bellekten**, VI/23–24, 1942, s.237.

¹⁴⁴ Mehmet Ali Paşa Suriye'yi elde etme düşüncesini çok önceden aklına koymuştu. 1811'de Mısır'daki Fransız konsolosu Drovetti, hükümetine gönderdiği bir raporda Mehmet Ali Paşa'nın

hükümetine başvurdu, ancak Fransa bunun yerine Cezayir'i işgal etmeye karar verdi. Mehmet Ali Paşa bu kez de İngiltere'ye başvurdu, ancak İngiltere de işbirliğini kabul etmedi.¹⁴⁵ Bu gelişmeler üzerine Mehmet Ali Paşa Suriye'yi kendi gücü ile almaya karar verdi.

Bundan sonra Mehmet Ali Paşa, Suriye'yi istila için uygun zaman ve bahane aramaya başladı. Bir müddet sonra Mehmet Ali Paşa, Akka Valisi Abdullah Paşa ile kendisi arasında çıkan anlaşmazlığı¹⁴⁶ silah gücüyle çözeceğini bildirerek 1831 yılında ordu ve donanmasıyla Suriye'ye taarruza geçti.¹⁴⁷ İbrahim Paşa komutasındaki 24.000 kişilik Mısır ordusu 1 Kasım 1831'den itibaren Suriye topraklarına girmeye başladı.¹⁴⁸

Mehmet Ali Paşa, böylece Suriye hakkındaki düşüncelerini tamamen açığa çıkarmıştı. Mehmet Ali Paşa Suriye'de ortaya çıkan her karışıklığa müdahale ediyordu. Suriye'de anlaşmazlık ve mücadele özellikle valiler arasında iyice yayılmıştı. Suriye'deki mücadele sadece valiler arasında değil, mahalli partiler arasında da oldukça artmıştı. Bu karışıklıkların çıkmasında özellikle Lübnan Emiri Beşir büyük roller oynamış ve Suriye'deki valileri birbirine düşürmüştü¹⁴⁹

Suriye hakkındaki düşüncesini şöyle açıklamıştı: "Mehmet Ali Suriye'nin yönetimini arzu etmektedir. Bizzat kendisi bana Suriye'yi Sultan'ın hazinesine 7-8 milyon kuruş vererek Bab-ı Ali'den alabileceğini söyledi." 1812 yılında da Mehmet Ali Paşa İngiliz Konsolosu Misset'e, şartlar müsaade eder etmez Filistin'i fethetme niyetinde olduğunu açıkça belirtmişti. Bkz: Kutluoğlu, "Mehmed Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi...", s.461.

¹⁴⁵ Zürcher, **a.g.e.**, s.59,60.

¹⁴⁶ Anlaşmazlık, Abdullah Paşa'nın 10.000 kese borcu ve Mehmet Ali'nin sert yönetiminden kaçıp Suriye'ye sığınan 6.000 kadar Mısırlı köylünün iadesi sorunundan kaynaklanmaktaydı. Bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Hatt-ı Hümayun Tasnifi** (BOA, **HAT**), 358/20037/J; Akşin, **a.g.e.**, s.116.

¹⁴⁷ Altundağ, **a.g.e.**, s.29.

¹⁴⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.198.

¹⁴⁹ Emir Beşir, 1807'de rakipleri aleyhine yaptığı mücadeleyi Mehmet Ali Paşa'nın yardımı sayesinde kazanmıştı. Bir süre sonra kardeşinin de ölümü üzerine Lübnan'ın mutlak hakimi olmuş bu suretle de Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'deki birinci ve en kuvvetli taraftarı olmuştu. Bir süre sonra Emir Beşir'in Suriye'nin idari işlerine karışarak valilerin aralarını açtığı görülüyor, Akka Valisi Abdullah Paşa'yı Şam Valisi Derviş Paşa aleyhine kışkırtmıştı. Bkz. Altundağ, **a.g.e.**, ss.29-31.

Mehmet Ali Paşa, Suriye'deki bu karışıklıklardan bir bakıma faydalanıyordu. Çünkü Suriye halkı kötü durumdaydı ve Mehmet Ali Paşa onlara çok şey vaad ediyordu. Hatta bu sırada Suriye ileri gelenlerinden biri:

"Bize gelecek Fatih, hangi taraftan gelirse gelsin büyük bir sevinçle karşılanacaktır." demiştir.¹⁵⁰

II. Mahmut iki vali arasında çıkan anlaşmazlığı barış yoluyla çözmek için çok uğraştı. Her ikisine de mektuplar yazıldı. Abdullah Paşa, Mısır ile ilgili meselelere karışmaması konusunda uyarıldı. Fakat yapılan bütün teşebbüsler sonuçsuz kaldı. İmparatorluğun her köşesi gibi Suriye de isyanlarda çalkalanıyordu.¹⁵¹

Suriye halkının Mehmet Ali Paşa'ya olan meyli de açıkça görünüyordu. Hıristiyanlar da Suriye'nin Mehmet Ali Paşa tarafından zapt edilmesini istiyorlardı. Sayda'lılar Abdullah Paşa'nın baskısından kurtulmak istediklerini söyleyerek Mısırlılarla işbirliği yapıyorlardı.¹⁵² İbrahim Paşa'dan maddi manevi hiç bir yardımı esirgemiyorlardı.

Mehmet Ali Paşa'nın amacının sadece Abdullah Paşa ile arasındaki anlaşmazlığı çözmek olmadığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kötü durumdan istifade ederek Suriye'yi istila ve Mısır'ı işgal etmek istediği, hatta bağımsızlığını ilan etmeyi düşündüğü açıkça görülmekteydi.¹⁵³

Abdullah Paşa'nın bir zamanlar en yakın dostu olan Emir Beşir bile Mehmet Ali Paşa'nın yanında yer almıştı. Abdullah Paşa için tek ümit Akka kalesiyle cesaretlerinden emin olduğu bir kaç bin askerinden ibaretti.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Armaoğlu, **a.g.e**, s.198.

¹⁵¹ Altundağ, **a.g.e**, s. 37-39.

¹⁵² BOA, **HAT**, 21141.U.

¹⁵³ Altundağ, **a.g.e**, s.40.

¹⁵⁴ Altundağ, **a.g.e**, s.41.

3.2. Mısır Meselesi'nin İlk Evresi

3.2.1. Doğu sorunu ve Mısır Meselesi

18. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa devletleriyle sürekli diplomatik ilişkide bulunmak gereksinimi duymamış olan Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyıl başından itibaren giderek güçsüzleştiğinin bilincine vararak, ancak Avrupa devletlerine sırtını dayamak suretiyle varlığını sürdürebileceğini anlamış ve böylece Avrupa'nın güç dengesinin bir parçası olmuştur.¹⁵⁵

Balkanlarda gelişen milliyetçilik hareketlerinin ve büyük güçlerin emperyalist emellerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açmadan dindirilmesi ya da eğer ki yıkılış kaçınılmaz ise Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'daki güç dengesini alt üst etmeden ve genel bir savaşa sebep olmadan parçalama sorunu 19. yüzyıl boyunca "Doğu sorunu" olarak tanımlamaktaydı.¹⁵⁶

19. yüzyılda "Doğu Sorunu"nu belirleyen başlıca üç öğeden söz edilebilir: Osmanlı Devleti'nin giderek artan güçsüzlüğü, Balkanlardaki Hıristiyan unsurların ayaklanmaları ve bu iki olgunun büyük güçlerin politikası üzerindeki etkisi.¹⁵⁷

Avrupalı güçlerin tabiriyle, Doğu Sorunu Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi anlamına gelmekteydi.¹⁵⁸ Bu durum 19. yüzyılda Avrupa politikasına damgasına vuran bir olguydu. Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderiyle doğrudan ilgilenen başlıca dört devlet vardı: Rusya, Avusturya, İngiltere ve Fransa.¹⁵⁹ Bir politika terimi olarak "Doğu Sorunu" tabiri ilk olarak 1815'te ve Viyana Kongresi sırasında Avrupalılar tarafından kullanıldı.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.13.

¹⁵⁶ Zürcher, **a.g.e.**, 62.

¹⁵⁷ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.15.

¹⁵⁸ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.27.Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Tuncer, **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler**, Ankara, 2003.

¹⁵⁹ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.15.

¹⁶⁰ Karal, **a.g.e.**, s.203.

Avusturya İmparatorluğu'nun kötü durumunu hisseden Metternich, Avusturya İmparatorluğu'nu korumak ve parçalanmasının önüne geçebilmek için tüm gücüyle mutlakiyet kurallarına uyan bir siyaset takip etti. Bu siyasetin en önemli ilkelerinden biri de azınlıklara göz açtırmamak, onların serbestlik, hürriyet ve bağımsızlık amaçlayan her hareketini şiddetle bastırmaktı. Bu siyaseti uygulaması gereken bir başka devlet de Osmanlı İmparatorluğu'du. Osmanlı İmparatorluğu iradesi altına alınmış çeşitli milletler Osmanlıların hoşgörülü politikası sayesinde bu iradeyi yadırgamamış hatta refah ve adalet dağıtan Türk idaresine bağlanmışlardı.¹⁶¹

Ancak 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı imparatorluğun egemenliği altındaki Hıristiyan halkların giriştiği bağımsızlık mücadeleleri, Osmanlı İmparatorluğu içinde buhranlara, savaflara ve büyük güçlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarına neden olmuştur. 19. yüzyıl boyunca Balkan ulusları Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını istemek amacıyla ayaklanmışlar, büyük güçler de Balkanlardaki güç dengesini ve istikrarı korumak bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmişlerdir.¹⁶²

19. yüzyılda, “ayakları üzerinde durabilmek” için, artık Batılı güçlerin desteğine ve yardımına gereksinimi olan Osmanlı İmparatorluğu, büyük güçlerin istekleri ve baskıları doğrultusunda imparatorluk sınırları içinde yaşayan Hıristiyanlara, Müslümanlarla eşit haklar ve ayrıcalıklar tanımak üzere 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarını ilan etmişti.¹⁶³

Fakat özellikle Balkanlarda yeni tebaaya verilen geniş hak ve özgürlükler, bir takım zümreleri daimi olarak bir arada tutmak için yeterli değildi. Ortak dil, din ve kültüre önem verilmediğinden Osmanlılarla yeni tebaa arasında bir tarih ortaklığı ortaya çıkmadı. Hıristiyan tebaa Osmanlı Devleti'ne yalnız maddi menfaat bağı ile bağlanmış bulunuyordu. Bu maddi bağı zayıflaması ya da tamamen kopması,

¹⁶¹ Altundağ, **a.g.e.**, s.42,43.

¹⁶² Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.15.

¹⁶³ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.13.

sadece menfaat duygularıyla birbirine bağlı olan zümrelerin dağılmasıyla sonuçlanabilirdi.¹⁶⁴

Türkler, iradeleri altına giren unsurların dil, din, gelenek, görenek ve ahlaklarına dokunmamak suretiyle gösterdikleri cömertliğin cezasını acı bir şekilde gördüler. İmparatorluğun gerileme devrinde, kendilerine daha önce temin edilen rahatlık sağlanamayınca zaten tarih ve benliklerini unutmamış olan bu unsurlar, özellikle Rus kışkırtması¹⁶⁵ ve Fransız ihtilalinin etkisiyle kendilerine başka bağlar aramaya koyuldular.¹⁶⁶

Aslında Mısır meselesi de dünya siyaseti bakımından değerlendirilecek olursa bununla yeni bir hadisenin meydana gelmediği görülür. Mısır meselesi çok daha geniş anlamda Şark Meselesi'nin yani Doğu Sorunu'nun bir bölümünü teşkil etmektedir.¹⁶⁷

Mısır meselesi, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1831 tarihinde Suriye'ye taarruzu ile başlamıştır. Padişah ile onun güçlü tebaası olan Mısır Valisi arasında, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eden ve büyük krize dönüşen çatışma, bütün sonucu Rumların bağımsızlığını kazanması olan Edirne Antlaşması ile aynı anda ve bu antlaşmanın gölgesi altında zaten başlamış oluyordu.¹⁶⁸

Ancak Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'nin ardından Anadolu'ya girmesi ve özellikle Konya'da kazandığı zaferlerle İstanbul'u ve Osmanlı hanedanını tehlikeye düşürmesi üzerine, başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'nda sıklıkla görülen

¹⁶⁴ Altundağ, a.g.e, s.44.

¹⁶⁵ Rusya büyük bir Slav devletiydi. Balkan uluslarının çoğu Slav dillerini konuşmaktaydı. Ayrıca Rusya, Balkan uluslarıyla aynı dini de paylaşmaktaydı. Balkanlardaki Slav halkların korucusu rolünü oynamak istiyordu. Bu hakkı da 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile aldığını iddia ediyordu. Bkz: Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.24. Rusya'nın bu politikası için ayrıca bkz: Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", **AÜDTCFD**, XI, S.II-IV, Haziran-Aralık 1953, s.241-245; Michael Boro Petrovich, **The Emergence of Russian Panslavizm (1856-1870)**, New York and London, 1966.

¹⁶⁶ Altundağ, a.g.e, s.45.

¹⁶⁷ Altundağ, a.g.e, s.41.

¹⁶⁸ Zürcher, a.g.e, s.59.

isyanlardan biri sanılan meselenin mahiyeti birden değişti ve bütün Avrupa devletlerini ilgilendiren mühim bir siyasi hadise haline geldi.¹⁶⁹

Balkan halklarının koruyucusu olduğu gerekçesiyle Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmayı ve böylece uzun zamandır istediği boğazları ve İstanbul'u kendi denetimi altına almayı amaçlıyordu.¹⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, başta Rusya'nın büyük ölçüde güçlenmesini sağlayacak ve devletlerarası dengeyi, diğer devletlerin zararına olarak bozacağtı. Sorunun özellikle bu kısmı, Batılı devletleri de bu meselede aktif bir rol oynamaya yöneltti. İşte bütün bu olayları içeren şark Meselesi şu şekilde açıklanabilir: Osmanlı- Rusya ve Avrupa devletlerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve yıkılmaması konusundaki münasebet ve mücadelesidir.¹⁷¹

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'ye taarruz ettiği 1831 yılında Osmanlı İmparatorluğu her bakımdan zayıf durumdaydı. II. Mahmut 1826 yılında yeniçeri ocağını lağvederek yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu kurmuştu. Fakat bu ordu henüz tam anlamıyla geliştirilemeden, fırsattan yararlanan Rusya'nın saldırısına uğramış ve Rus savaşında yok olmuştu.¹⁷² 1827'de Navarin faciasıyla donanmasını da kaybeden Osmanlı Devleti 1829–1830 yıllarına geldiğinde hemen hemen ordusuz ve donanmasızdı. Osmanlı maliyesi de çok kötü durumdaydı.

1829'da imzalanan Edirne Anlaşması'nda değinilen Rum sorunu, 1830'da Londra'da Rumların bağımsız olmasıyla sonuçlanmıştı. Bu durum başka milletleri ve unsurları da teşvik etmiş ve hızla bütün Avrupa'ya yayılmıştır.¹⁷³

Anlaşılan o ki Mehmet Ali Paşa Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmak için çok iyi bir zaman seçmişti. İmparatorluğu'nun askeri durumu ile maliyesi çok kötü

¹⁶⁹ Altundağ, **a.g.e.**, s.41.

¹⁷⁰ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.24.

¹⁷¹ Altundağ, **a.g.e.**, s.45,46.

¹⁷² Altundağ, **a.g.e.**, s.46.

¹⁷³ Altundağ, **a.g.e.**, s.47.

durumdaydı. Merkezi otorite de tamamen bozulmuştu. Mehmet Ali Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine karşı duracak gücü olmadığını çok iyi biliyordu.

Mehmet Ali Paşa, Avrupa'nın içinde bulunduğu kötü vaziyeti¹⁷⁴ de çok iyi değerlendirdiğinden Avrupa tarafından da karşısına ciddi bir müdahalenin çıkmayacağından kesinlikle emindi.

3.2.2. İbrahim Paşa'nın Suriye'ye Taarruzu

Rum isyancılara karşı yardıma koşmuş olmasının kendisine Suriye eyaletlerini alma hakkını verdiği inanan Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı Suriye üzerine sevk etmiştir.¹⁷⁵

Görünüşte Abdullah Paşa'ya haddini bildirmek için, gerçekte ise Suriye'yi istila etmek için yola çıkan Mısır ordusunun öncü kuvvetleri 14 Ekim'de, asıl ordu ise 2 Kasım 1831'de Mısır'dan hareket etti. Ordu, karadan ve denizden iki yol takip etti. Denizden hareket eden ordu İbrahim, Süleyman ve Abbas Paşalar gibi büyük kumandanlar komutasında bir miktar asker, ağır toplar ve donanma ile Yafa'ya doğru yola çıktı. Karadan hareket eden asıl ordu ise 6 alay piyade, 4 alay süvari, 40 sahra ve daha fazla muhasara topu, 23 savaş ve 17 nakliye gemisi ile küçük İbrahim Paşa komutasında al-Ariş-Gazze yolunu tuttu.¹⁷⁶

5000 nüfuslu Gazze ve 3000–4000 nüfuslu Yafa İbrahim Paşa'nın Mısır kuvvetlerine hemen teslim oldu. Arkasından Kudüs ve Fenike sahilleri ve limanları da İbrahim Paşa'nın eline geçti. İbrahim Paşa'nın Suriye'ye gelen kardeşi Abbas'ın da iştirak etmesiyle Akka Kalesi muhasara edilmeye başlandı.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Avrupa'da 1830 ihtilali çıkmıştı ve özellikle ihtilalin Fransa'da çıkması başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerini çok telaşlandırmıştı. Rusya ise bu sırada Polonya ihtilaliyle uğraşmaktaydı. Bkz: Altundağ, **a.g.e.**, s.51.

¹⁷⁵ Donald Quataert, **The Ottoman Empire**, Cambridge, 2000, s.57,58; BOA. **HAT**, 349/19771. Mehmet Ali Paşa, Vahhabilere karşı Necit'te düzenlenen seferde ve Mora'da Yunanlılara karşı düzenlenen harekatta da komutanı olarak oğlu İbrahim Paşa'yı görevlendirmişti. İbrahim Paşa bu sefer de 40.000 kişiden oluşan bir ordu ile Suriye'ye bir akın düzenlemek için Sina Çölü'nü aşmıştır. Bkz: Marlowe, **a.g.e.**, s.39.

¹⁷⁶ Altundağ, **a.g.e.**, s.53.

¹⁷⁷ Joseph Von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.9, İstanbul, 1992, s.362,363.

27 Kasım'da başlayan Akka Muhasarası'nın uzun süreceği kesindi. Napoleon'a başarıyla karşı koyan Akka Kalesi eskiye göre daha da sağlamlaştırılmış ve silahlandırılmıştı. Akka kalesi 6000 seçme asker tarafından korunuyordu. Bununla birlikte Mehmet Ali Paşa'ya bağlı İbrahim Paşa kuvvetleri Napoleon'a göre çok daha iyi durumdaydı.¹⁷⁸

İbrahim Paşa hem karadan hem denizden Akka'yı şiddetle muhasaraya başladı. Diğer taraftan Akka'nın kuzeyinde bulunan Sayda, Sur, Beyrut, Şam gibi şehirleri hiçbir direnişe maruz kalmadan istila etmeye başladı.¹⁷⁹

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'ye doğru yönlendirdiği seferler, bağlı olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı bir meydan okuma olarak algılanmıştır.¹⁸⁰ Padişah'ın bilgisi ve müsaadesi dışında yapılan bu hareketler İstanbul'da Mehmet Ali Paşa'ya karşı büyük hiddet uyandırdı. Şeyhülislamın ve bütün ulemanın imzaladığı bir fetva ile Mısır Valisi Bab-ı Ali tarafından Padişah'a karşı "asi" sayıldı.¹⁸¹ Bab-ı Ali bu gaileyi ortadan kaldırmak için derhal hazırlıklara başladı.¹⁸²

Osmanlı İmparatorluğu, Mehmet Ali Paşa'nın bu tecavüzüne silah gücüyle karşılık vermek gerektiğini çoktan anlamıştı fakat imparatorluğun içinde bulunduğu gerek askeri gerek mali koşullar buna engel olmuştu. Bab-ı Ali, görünürdeki nedeni Abdullah Paşa'yla olan meseleyi halletmek, gerçek amacı ise Suriye'yi istila etmek olan bu hareketi barışçı yollarla engellemeye çalıştı ve Mustafa Nazif Efendi'yi Mısır'a gönderdi. Nazif Efendi, Abdullah Paşa'nın bundan böyle kesinlikle Mısır işlerine müdahale etmeyeceğini Mehmet Ali Paşa'ya bildirecek ve hareketinden geri dönmesini isteyecekti.¹⁸³

¹⁷⁸ Altundağ, a.g.e, s.54.

¹⁷⁹ Altundağ, a.g.e, s.56.

¹⁸⁰ Fred H. Lawson, **The Social Origins of Egyptian Expansionism During the Muhammed Ali Period**, New York, 1992, s.3.

¹⁸¹ Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.5, s.129.

¹⁸² Cemal Tukin, **Boğazlar Meselesi**, İstanbul, 1999, s.175,176; Ercüment Kuran, **Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)**, İstanbul, 1957, s.34.

¹⁸³ Altundağ, a.g.e, s.57.

Ancak Mehmet Ali Paşa Suriye'yi ele geçirmekte kararlıydı. Osmanlı memuru ile yaptığı görüşmelerde, Hicaz'ı Vahhabilerden temizlemek ve Mora'da gösterdiği yararlılık ve yaptığı yardımdan söz ederek bunların karşılığında Şam ve Sayda eyaletlerinin kendisine verilmesini istemiş,¹⁸⁴ ancak sonra açıkça Suriye'yi ilhak etmek niyetinde olduğunu göstermiştir.¹⁸⁵

Sultan II. Mahmut, kendisine büyük hizmetlerde bulunan Ağa Hüseyin Paşa'yı Mısır, Girit ve Habeş Valisi tayin ederek Halep'e gönderdi. Ağa Hüseyin Paşa, ikinci bir ordu ile Halep'te bir araya gelecek ve "asi" ye karşı cephe alacaktı.

Osmanlı Devleti'nin böyle zayıf bir durumda iken savaş hazırlığına girişmesinin ne kadar doğru olduğu tartışılır. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın tavrı ve özellikle kuzeye doğru yol alması savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Mesele artık Sultan ile valisi arasında çıkan basit bir anlaşmazlık olmaktan çıkmış, adeta düşmana karşı vatani müdafaa şekline dönüşmüştür.¹⁸⁶

Mehmet Ali Paşa, Kölemenlerin ve Vahhabilerin sindirilmesinde, Rum isyanının bastırılmasında büyük faydalar sağlamıştı. Kendisi Osmanlı İmparatorluğu'nun bir valisi, emirleri uygulamakla yükümlü bir memuru idi. Mehmet Ali Paşa'nın, aldığı emirleri büyük bir başarı ile yerine getirmiş olması ona Suriye'yi istila etme hakkını vermezdi.

Osmanlı Devleti ise çok öncesinden Mehmet Ali Paşa'ya şüphe ile bakmakta ve ona olan güvenini kaybetmekte haklıydı. İşkodra Valisi Mustafa Paşa'yı isyana teşvik eden mektuplar Mehmet Ali Paşa hakkında Bab-ı Ali'yi şüphelendiren en önemli vesikalardı.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Mehmet Ali Paşa Vahhabi meselesinin iyi bir şekilde ve çabuk bitmesi için hiç olmazsa bir yılına Şam'ın kendisine verilmesini istemişti. Bkz: BOA, HAT, 343/19593/A.

¹⁸⁵ Altundağ, a.g.e, s.58.

¹⁸⁶ Altundağ, a.g.e, s.59.

¹⁸⁷ Altundağ, a.g.e, s.60.

Akka Kalesi, Abdullah Paşa'nın tüm çabalarına ve sert direnişine rağmen 27 Mayıs 1832'de düşürüldü.¹⁸⁸ Akka'nın zapt edilmesinden sonra Mısır askerleri Şam'a doğru hareket etti.¹⁸⁹ Haziran ayında Şam, Temmuz ayında da Halep, Humus ve Hama işgal edildi.¹⁹⁰ Böylece İbrahim Paşa tüm Suriye'yi kolaylıkla ele geçirmiş oldu.¹⁹¹

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği Serdar-ı Ekrem Hüseyin Paşa komutasındaki ordu ile Mısır kuvvetleri arasında muharebeye başlandı. Mısır kuvvetleri Antakya ve İskenderun arasındaki Beylan'da (Belen) 29 Temmuz 1832'de Osmanlı ordusunun büyük kısmını yok etti.¹⁹² Osmanlı kuvvetleri büyük hezimetle uğramış,¹⁹³ artık Suriye Mehmet Ali Paşa'nın eline geçmiş, Anadolu yolu da Mehmet Ali Paşa'ya açılmıştı.

Beylan zaferinden sonra Mehmet Ali Paşa tekrar Sultan'a haber göndererek kendisine Suriye valiliği verildiği takdirde askerlerini geri çekeceğini bildirdi, ancak II. Mahmut bu teklifi de reddetti.¹⁹⁴

İbrahim Paşa bu zaferin ardından Adana'ya kadar ilerledi. Urfa ve Maraş dolaylarını ele geçirdi. Bu arada İbrahim Paşa Anadolu'da resmi görevlilerin de Bab-ı Ali'ye karşı kendisini desteklemeleri için propaganda faaliyetleri gerçekleştiriyordu.¹⁹⁵ Kayseri müftüsü ve ileri gelenlerine kendisine katılmalarını emreden rapor bu konudaki en önemli vesikalardır.¹⁹⁶

II. Mahmut bu durum karşısında Namık Paşa'yı yardım istemek için Londra'ya göndermiş diğer taraftan Reşit Mehmet Paşa'yı da Anadolu'da ilerleyen

¹⁸⁸ Kocabaş, **a.g.e.**, s.30.

¹⁸⁹ Ahmed Lütfi Efendi, **Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, 4-5, İstanbul, 1999, s.713.

¹⁹⁰ Anderson, **a.g.e.**, s.78; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.198.

¹⁹¹ Marlowe, **a.g.e.**, s.40.

¹⁹² Karal, **a.g.e.**, s.130; Anderson, **a.g.e.**, s.78. Beylan yenilgisi için bkz: BOA, **HAT**, 20139.

¹⁹³ Hüseyin Paşa'nın bu yenilgi hakkında Sultan'a yazdığı mektup için bkz: BOA, **HAT**, 72/20148A.

¹⁹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.199.

¹⁹⁵ BOA, **HAT**, 19748.B. Bu arada Bab-ı Ali de İbrahim Paşa'nın Suriye'deki ilerleyişinin Sultan'ın arzusuna karşı olduğunu bildiriyordu. Bkz: BOA, **HAT**, 39773.H.

¹⁹⁶ BOA, **HAT**, 19901.A.

İbrahim Paşa üzerine göndermiştir. Reşit Mehmet Paşa 20 Aralık'ta kuvvetleriyle Konya'ya yaklaştı. Bu sırada İbrahim Paşa Konya'ya kadar ilerlemiş bulunuyordu. İbrahim Paşa'nın ordusu ve top mevcudu yeterli değildi. Buna karşın Osmanlı ordusu Mısır ordusunun iki katı kadardı. Ancak Mısır askerleriyle kıyaslandığında askeri disiplin, talim ve terbiye yok denecek kadar azdı.¹⁹⁷

Sultan II. Mahmut, Beylan yenilgisinin izlerini derhal silmek istiyordu. Hemen taarruza geçilmesini istedi. Reşit Mehmet Paşa elindeki düzensiz birliklerle İbrahim Paşa'nın batı tarzındaki ordusuna saldırmak zorunda kaldı. 21 Aralık 1832 günü yapılan Konya Muharebesi Osmanlı ordusu için ikinci bir hezimetle sonuçlandı. 30.000 asker öldü, Reşit Mehmet Paşa ise esir düştü.¹⁹⁸

Konya zaferiyle, İbrahim Paşa'ya İstanbul yolu açılmış, sadece Anadolu değil Osmanlı saltanatı da büyük tehdit altına girmişti.¹⁹⁹

Bu arada Mehmet Ali Paşa hala Osmanlı Devleti'ne sadık olduğunu ve yalnızca Suriye'de hakkı olanı elde etmeye çalıştığını söylüyordu.²⁰⁰

Enver Ziya Karal, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'ı imparatorluktan ayırarak bağımsız bir hale getirmek, hatta Sultan II. Mahmut'u devirerek kendi padişahlığını ilan etmek niyetinde olduğunu kuvvetli bir ihtimal olduğunu ve bu konuda tarih kayıtları olduğunu belirtmektedir. Ancak bununla birlikte Mehmet Ali Paşa'nın, kendisinin böyle bir amacı olmadığını iddia ettiğini de eklemektedir. Mehmet Ali Paşa böyle bir maksat gütmeyeceğini İngiliz diplomatına şu sözleriyle anlatmaktadır:

“Siz bir yabancısınız. Bir İslam gibi düşünmesini bilmezsiniz. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından benim için doğacak mesuliyeti biliyor musunuz? Müslümanlar nefretle benden uzaklaşacaklardır. İlk uzaklaşanlardan biri de iki oğlum olacaktır. Padişah delidir. Fakat Tanrı onu bize günahlarımızın karşılığı olarak verdi.”

¹⁹⁷ Altundağ, **a.g.e.**, s.63.

¹⁹⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.199.

¹⁹⁹ Altundağ, **a.g.e.**, s.64; Yalçınkaya, **a.g.m.**, s.651.

²⁰⁰ Yalçınkaya, **a.g.m.**, s.651.

1833'te İskenderiye'deki Avrupalılara da şöyle söylemiştir:

“Padişahın hizmetkarı olarak kalmak istiyorum. İbrahim, eğer Boğaziçi'ne varmaya muvaffak olursa, padişahın ayaklarına kapanarak affını ve Mısır'a dönmek için müsaadesini dileyecektir.”²⁰¹

Mehmet Ali Paşa'nın bu sözlerinin ne derece samimi olduğu tartışılır çünkü diğer taraftan Paşa'nın Mısır'da bağımsız ya da yarı bağımsız bir idare kurmak için faaliyetlerde bulunduğu çok açıktı. Mısır kuvvetlerinin kazandığı başarılar ve Osmanlı Devleti'nin zayıflığı Avrupalı devletleri de harekete geçirdi ve Mısır meselesi bir Avrupa sorunu, Avrupa diplomasisi için yeni bir “Şark Meselesi” halini aldı. Çünkü Osmanlı Devleti'nin dağılması söz konusuydu.²⁰²

3.2.3. Avrupa Devletleri'nin Müdahalesi ve Kütahya Antlaşması

Mehmet Ali Paşa'nın ayaklanarak Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmesi Avrupalı devletleri de hareketlendirdi.²⁰³ Mısır meselesiyle dört büyük devlet yakından ilgileniyordu. Bu devletler: Avusturya, Rusya, Fransa ve İngiltere'ydi.²⁰⁴

Mısır, İngiltere ve Fransa'nın en yakın ilgi alanıydı. Osmanlı İmparatorluğu da İngiltere ve Rusya'nın üzerinde mücadele ettikleri bir bölgeydi. Yıkılması ya da varlığını sürdürmesi her ikisini de ilgilendiriyordu. Rusya ile çatışma içinde bulunan Avusturya da Mısır meselesiyle yakından ilgileniyordu.²⁰⁵

²⁰¹ Karal, **a.g.e.**, s.130.

²⁰² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.199.

²⁰³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.200.

²⁰⁴ Altundağ, **a.g.e.**, s.80.

²⁰⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.200. Metternich Mısır meselesiyle yakından ilgilenmiş, 1833'te Mısır'a yolladığı özel elçisi Prokesch'e verdiği talimatta, Mehmet Ali'nin bir asi olduğunun gözden uzak tutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Anlaşıldığı üzere Metternich, imparatorlukları parçalayacak her türlü gelişmeye tutarlı ve devamlı bir surette karşı koymayı amaçlamaktadır. Bkz: Ortaylı, “Tanzimat Bürokratları ve Metternich”, s.444. Metternich, Mısır meselesinde Bab-ı Ali'ye eğilimli bir politika izlemiştir. Avusturya Maslahatgüzarının bu konudaki yazısı için bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Düvel-i Ecnebiye (BOA, A.DVN. DVE), 2/A / 67.**

Doğal olarak bu devletlerin Mısır meselesine duydukları ilgi sadece stratejik bir toprak parçası olan Mısır'dan ibaret değildi. Bir diğer önemli faktör de Mehmet Ali Paşa'nın gücü idi. Mısır ordusu zamanın en çağdaş askeri gücü idi. Devletler bu askeri gücü Mora'da görmüşlerdi. Bu sebeple Navarin'de Mısır donanmasını yakarak, İbrahim Paşa'nın Mora'dan çekilmesini sağlamışlar ve Rum sorununu kendi kontrolleri altına almışlardı.

Eğer Navarin'de Mısır donanması yakılmasaydı Rum ayaklanması başarıya ulaşmayacaktı ve belki de devletler Mısır ile savaşmak zorunda kalacaklardı. Şimdi ise Mısır ordusu, Anadolu'ya girmiş ve İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Kısacası sorun, Mehmet Ali Paşa sorunu değil Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkacak olan diğer sorunlardı. Aslında devletlerin Mısır meselesine müdahale etmelerindeki temel sebep buydu.

Dört büyük devletin Mısır meselesinde izledikleri politika birbirinden tamamen farklı olmuştur. Avrupa diplomasisi Mehmet Ali Paşa meselesinde herhangi bir uzlaşma sağlayamamıştır. Avrupa devletleri içinde Mehmet Ali Paşa'yı en fazla destekleyen Fransa'ydı. Mehmet Ali Paşa, özellikle Mısır ordusunun kuruluş geliştirilmesinde Fransa'dan büyük yardım görmüştü. Fransa ile Mehmet Ali Paşa arasındaki ilişkiler oldukça dostane idi.²⁰⁶

Fransa'nın, Mısır meselesinin başlangıcından beri Mehmet Ali Paşa tarafını tuttuğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'nın arabuluculuk ve yardımına ihtiyacına rağmen Fransa'nın bu yardımı yapmayacağı çok açıktı.²⁰⁷ Mehmet Ali Paşa, Padişah ile herhangi bir çatışmada Avrupa devletlerinin desteğinin büyük önem taşıdığını biliyordu. Suriye'ye taarruzundan yıllar önce Fransa ile iyi ilişkiler kurmuş, hatta İngiltere ile de iyi ilişkiler kurma girişiminde bulunmuştu.²⁰⁸

²⁰⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.200.

²⁰⁷ Altundağ, **a.g.e.**, s.81.

²⁰⁸ Anderson, **a.g.e.**, s.77.

Fransa Cezayir'i aldıktan sonra bütün Kuzey Afrika'yı ele geçirmek istiyor ve bunun için de Mehmet Ali Paşa'dan yardım almayı düşünüyordu. Mısır, Fransa'nın yeni ilgi alanı haline gelmişti. Ancak Rusya'nın işe karışması, Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen Fransa'yı zor duruma sokacaktır.

Prusya ise Avusturya'yı izlemekten başka bir şey yapmıyordu. Rusya'nın Balkanlarda yayılması Avusturya'yı her ne kadar rahatsız etmiş ise de 1830 ihtilalleri Metternich'i çok daha fazla korkutmuş ve Avusturya'nın Rusya'yla yakınlaşmasına sebep olmuştu. Bu durumda Osmanlı Devleti Avusturya'dan da yardım isteyemezdi. Metternich Mehmet Ali Paşa sorunu karşısında ikili oynayacak, Osmanlı Devleti'ni destekler gibi görünüp Rusya ile ortak hareket edecektir.²⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu çok tehlikeli anında alakaları dolayısıyla yardım isteyebileceği iki büyük devlet kalıyordu: İngiltere ve Rusya. Devlet ileri gelenlerinin yardım hususu konusunda ilk müracaat edecekleri şüphesiz İngiltere'ydi. Rusya'dan yardım talep edilmesi, bu devletin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki büyük emelleri ve imparatorluğa yakınlığı dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu için hayati bir tehlike haline gelebilirdi. Ancak uzaklığı ve siyaseti gereği İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit etmesi pek olası değildi.²¹⁰

O halde Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği genel politika ve diğer devletlerle olan çıkar çatışmaları göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali Paşa tehlikesi karşısında yardımına güvenebileceği tek devlet İngiltere'ydi.²¹¹

Bu esnada, İstanbul'da bulunan İngiliz Dışişleri Bakanı Stratford-Canning de Rum sorununun son konferanslarında, İngiliz yardımının talep edilmesi konusunda teşvikte bulunmuştur.²¹²

²⁰⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.201.

²¹⁰ Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında...", **Bellekten**, s.241,242.

²¹¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.201.

²¹² Altundağ, **a.g.e.**, s.81.

Sonuç olarak Beylan yenilgisi üzerine Osmanlı Devleti İngiltere'den yardım istemek üzere harekete geçti. 1832 Kasım'ında Namık Paşa 15 İngiliz savaş gemisinin Türk donanmasına katılmasını temin etmek için elçi olarak Londra'ya doğru yola çıktı.²¹³ Namık Paşa'ya bu konuda verilen talimat, hükümetine karşı isyan eden Mehmet Ali hainine karşı, Mehmet Ali'nin deniz kuvvetini yok etmek amacıyla İngiltere'den 15 parça savaş gemisi istemesi ve eğer teklifi reddedilirse hiç olmazsa aylıklı subay, topçu ve deniz eri gönderilmesi için uğraşmasıydı.²¹⁴ Ayrıca II. Mahmut'un İngiltere Kralı'na yazdığı bir mektup da kendisine verilmişti.²¹⁵

Mehmet Ali Paşa'nın bahsi geçtiği takdirde, kendisinin affedilebilmesi için yaptığı donanma, ordu ve savaş malzemelerinin eksiksiz olarak Osmanlı Devleti'ne bırakılması, bundan sonra diğer valiler gibi sadece hükümet işleri ile meşgul olup sınırları asla ihlal etmemesi, imparatorluk dahilinde cereyan eden tüm nizamları Mısır'da uygulaması ve İskenderiye Kalesi'nin eskiden olduğu gibi Devlet-i Aliye tarafından idare edilmesi şart koşulacaktı. Mehmet Ali Paşa'dan sonra oğlu İbrahim Paşa'nın vali olması mevzu bahis olursa kesinlikle kabul edilmeyecekti. Mehmet Ali Paşa'nın affı sadece bizzat kendisi Osmanlı Devleti'nin affına sığırırsa kabul edilecek, bu hususta bir başkasının arabuluculuğunun kabul edilmeyeceği kendisine bildirilecekti.²¹⁶

Namık Paşa Londra'ya giderken önce Viyana sonra da Paris'e uğrayarak onların da desteğini sağlamak istedi.²¹⁷ Çok zeki, Fransızcaya fevkalade hakim ve dönemin siyasetini iyi bilen bu Türk elçisi Viyana'da büyük bir samimiyetle karşılandı.²¹⁸

²¹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.201; Tükin, **a.g.e.**, s.176.

²¹⁴ BOA, **HAT**. 73/20339. Ayrıca bkz: Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa İle Londra'ya Gönderilmesi", **Bellekten**, VI/23-24, 1942, ss.229-251.

²¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.201; II. Mahmut'un İngiliz Kralı'na yazdığı mektup, yine İngiliz donanmasının Mehmet Ali Paşa'ya karşı kullanılmak üzere gönderilmesi hususundaydı. Bkz: BOA, **HAT**, 39770.

²¹⁶ Altundağ, **a.g.e.**, s.88, 89.

²¹⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.201.

²¹⁸ Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında...", **Bellekten**, s.245.

Avusturya prensip olarak Mehmet Ali Paşa'ya bir asi ve ihtilalci gözüyle bakmaktaydı. Ancak kuvvetli bir donanması olmaması nedeniyle Osmanlı Devleti'ne aracılıktan başka bir yardımda bulunmasına imkan yoktu. Metternich Namık Paşa'ya ancak tavsiye ve temennilerde bulunabilirdi.²¹⁹ Metternich, Padişah'ın, askeri gücünden emin olmadığı takdirde Mehmet Ali Paşa'ya Suriye'yi vermek suretiyle imparatorluğunun varlığını koruması gerektiğini bildirdi.²²⁰ Metternich'in bu sırada şark meselesiyle çok da fazla alakadar olmadığı anlaşılıyor. Metternich, Bab-ı Ali'nin bazı isteklerini yerine getirmesiyle bu meselenin halledilebileceğini zannediyordu.

Namık Paşa'nın bu elçiliği muvaffak olamadı. İngiliz hükümeti, yardım talebini reddetmek zorunda olduğunu bildirdi. II. Mahmut, İngiltere'den istediği 15 savaş gemisini temin edememişti.²²¹ Namık Paşa'nın Fransa'da gerek Kral gerek Hariciye Nazırı ile yaptığı görüşmelerde yalnız Fransa'ya bel bağlamak, Osmanlı İmparatorluğu için zararlı olacaktır sonucuna varmıştır.²²²

Namık Paşa'nın Londra'daki durumuna gelince; her ne kadar İngiltere, Osmanlı Devleti'nin teklifini reddetmiş ise de Türk elçisi burada diğer elçileri özendirerek şekilde karşılanmıştı. Namık Paşa burada bizzat Kral tarafından Windsor Sarayı'na davet edilerek üç gün süreyle misafir edilmişti. Namık Paşa burada çok iyi bir şekilde ağırlandığını anlatmakta, Kral ve Kraliçe ile olan samimi sohbetlerinden ve at gezintilerinden söz etmektedir.²²³

Hatta Kral, Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'nın fesadına ortak olduğunu ve İngiltere'nin Hind ülkesine yol bulmak için çeşitli oyunlara başvuran Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'na olduğu gibi İngiltere'ye de düşman olduğunu söylemiştir. Ancak buna rağmen Namık Paşa İngiltere'den eli boş dönmüştür. Başbakan Grey ve Dışişleri Bakanı Palmerston ile yaptığı çeşitli görüşmelere rağmen, Namık Paşa "her

²¹⁹ Tükin, **a.g.e.**, s.178.

²²⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.201.

²²¹ Altundağ, **a.g.e.**, s.90.

²²² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.202.

²²³ Altundağ, **a.g.e.**, s.94, 95.

ne kadar Devlet-i Aliye 15 gemi buyurmuş ise de 8 gemi kafidir”²²⁴ demişse de, İngiltere’yi hiç değilse 8 parçalık bir donanma göndermeye bile razı edememiştir.²²⁵

İngiliz hükümeti bu durum için çeşitli gerekçeler ileri sürmüştür. İngiltere bu sırada Belçika ve Portekiz sorunlarıyla uğraşmaktaydı. Yakında genel seçimler yapılacaktı ve İngiltere Osmanlı Devleti’yle ilgilenecek durumda değildi. Muhalefet de İngiltere’nin Mehmet Ali Paşa sorununa bulaşmaması taraftarıydı. Kabinedeki bakanların çoğu, Osmanlı İmparatorluğu’nun artık sonunun geldiğini ve onun yerine kuvvetli bir Mehmet Ali Paşa’nın geçmesinin daha iyi olacağını düşünmekteydiler. Ancak Başbakan Grey ve Dışişleri Bakanı Palmerston, Osmanlı Devleti’ni Rusya’ya muhtaç bırakmamak adına yardım etmek taraftarıydılar. Palmerston 6 yıl sonra İngiltere’nin bu tutumunu “İngiliz hükümetinin korkunç hatası” olarak nitelendirecek ve 1840 yılında da şöyle yazacaktır:

“Sultan’ın istediği yardım ve korumayı reddetmekle Lord Grey kabinesinin dış politikada işlediği hata o kadar büyüktür ki, İngiltere tarihinin hiçbir döneminde hiçbir İngiliz kabinesi böyle bir hata işlememiştir.”²²⁶

İngiltere’nin yardımını Osmanlı Devleti’nin en mühim ve en son ümidi idi. Bu ümidin sönmesi Osmanlı Devleti’ni Rusya’nın kucığına attı. Fransa, Avusturya ve İngiltere’nin Mısır meselesinde takındıkları tutum, Rusya’nın tek başına harekete geçmesine ortam yarattı. Edirne barışının yapıldığı sıralarda Rusya, Osmanlı Devleti’ne karşı yeni bir politika belirlemiştir. Artık Rusya Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü koruma ve savunma siyasetini izlemeliydi. Bu politikaya göre Osmanlı Devleti Rusya’nın koruması altına sokulmalıydı. Eğer düzen bozulacak olursa Rusya derhal müdahale etmeliydi. Rusya’nın çıkarları gereği İstanbul ve boğazların zayıf bir Osmanlı Devleti’nin elinde bulunması bu bölgede Rusya’nın karşısına kuvvetli devletlerin çıkmasına tercih edilecekti. Bu politika

²²⁴ Tulin, **a.g.e**, s.180.

²²⁵ Armaoğlu, **a.g.e**, s.202.

²²⁶ Armaoğlu, **a.g.e**, s.202.

ilkeleri gereği Çar I. Nikola kendisinin Osmanlı Padişahı'nın "en samimi dostu" olduğunu iddia etmeye başlamıştı.²²⁷

Ruslar, bu politika doğrultusunda hareket etmeye başladılar. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve burada Mehmet Ali Paşa tarafından güçlü bir devletin kurulması Rusya'nın çıkarlarına tamamen aykırıydı. O halde Rusya için şimdi öncelikli hedef bunu engellemek olmalıydı. Rusya politikasını iki koldan yürütmekteydi. İlki Mehmet Ali Paşa üzerinde baskı yapmak, ikincisi de Osmanlı Devleti'ne askeri yardımda bulunmak. Konya Muharebesi'nin gerçekleştiği günlerde Rus elçisi Boutenew Bab-ı Ali'ye gelerek, asilerin ilerlemesinin ortaya çıkarabileceği kötü sonuçlardan dolayı, Çar'ın müşkül durumdaki Osmanlı Padişahı'na "samimi dostluk hislerinin ifadesi olarak", Padişah istediği takdirde 5 büyük savaş gemisi ve 4 firkateynden oluşan 9 parçalık Rus filosunun Sivastopol'den İstanbul'a yola çıkmaya hazır olduğunu bildirdi.²²⁸

İstanbul'da Rus yardımı konusunda birbirinden çok farklı görüşler vardı. Divan, bu yardımın tamamen karşısında bulunmakta ve yardım teklifinin reddedilerek Mehmet Ali Paşa ile doğrudan anlaşmak gerektiğini düşünmekteydi. Sultan'ın güvendiği Ahmet Fevzi Paşa gibi bazı isimler ise Rus yardımını istemekteydiler.²²⁹

Rusya, bir taraftan da Mehmet Ali Paşa'ya baskı yapıyordu. Osmanlı Devleti'yle uzlaşmasını sağlamak amacıyla 1833 Ocak ayında General Muravyef İskenderiye'ye gönderildi.²³⁰ Muravyef, Çar'ın bir elçisi olarak gidecek ve Mehmet Ali Paşa'nın davranışlarının Rusya için önemsiz olmadığını, Mehmet Ali Paşa bu şekilde devam ederse isyan hareketlerinin bir düşmanı olan Rus Çar'ının Osmanlı Sultanı'nın yanında yer alacağını bildirecekti. Bab-ı Ali de Mehmet Ali Paşa ile doğrudan anlaşmak üzere, Tophane Müşiri Halil Rıfat Paşa'yı Amedi-i Hümayun

²²⁷ Armaoğlu, **a.g.e**, s.202,203.

²²⁸ Armaoğlu, **a.g.e**, s.203.

²²⁹ Altundağ, **a.g.e**, s.96.

²³⁰ Bu konuda bkz: Şinasi Altundağ, "Rus Generali Muravyef'in Hususi elçi Olarak Çar'ın Mısır Meselesine Bir Son verilmesi Hususundaki Talebini Mehmed Ali'ye Tebliğ Etmek Üzere İskenderiye'ye Gönderilmesi", **Tarih Vesikaları**, Yeni seri, ½ (17), Ocak, 1958, ss.195-198.

Reşit Bey'le beraber Mısır'a göndermeye karar verdi.²³¹ Bab-1 Ali'nin Mehmet Ali Paşa ile anlaşma çabalarına karşın, Muravyef'in gönderdiği rapordan Mehmet Ali Paşa'nın savaş hazırlıklarına devam ettiği anlaşılmaktaydı. Zaten Osmanlı memurları da ellerindeki talimatname dahilinde Mehmet Ali Paşa ile anlaşamadılar.²³² Rusya Mehmet Ali Paşa'nın Mısır ve Akka valiliği ile yetinmesini istiyordu. Ancak Mehmet Ali Paşa bütün Suriye ve Adana'yı istiyordu.

Üstelik Mehmet Ali Paşa Osmanlı memurlarıyla yaptığı görüşmelerde çok ağır bir dil kullanmış, Rus yardımına ya da Avrupa müdahalesine aldırmayacağını beyan etmiş, böyle bir yardım gerçekleşse bile, kendi askerlerinin İstanbul'a yakınlığı nedeniyle bunun hiçbir faydası olmayacağını belirterek, gerekirse Rumeli halkını, Arnavutları ve Boşnakları ayaklandırabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Reşit Bey geri dönmüş, Halil Rıfat Bey Mısır'da kalmıştır.²³³

Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yardım teklifinde bulunması ve Mehmet Ali Paşa'yı karşısına alması Fransa'yı telaşlandırdı. Fransa, Rusya'dan çekindiği için İngiltere'ye ortak hareket etme teklifinde bulunduysa da, İngiltere yine herhangi bir faaliyette bulunmadı. Ne Fransa'nın, ne de Rusya'nın arabuluculuk faaliyetleri Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında bir uzlaşma sağlayamadı.

Arabuluculuk teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanması ve İbrahim Paşa kuvvetlerinin Konya'dan Bursa'ya hareket etmeleri, Osmanlı Padişahı'nı iyice telaşlandırdı. Bu esnada Londra'da bulunmakta olan Namık Paşa'dan İngiltere'nin tutumu hakkında olumsuz raporlar geldi. Namık Paşa Rusya'nın yardım teklifini İngilizlere bildirmişti. Fransa da durumdan haberdardı ancak her ikisinden de herhangi bir destek gelmedi.²³⁴

²³¹ Altundağ, **a.g.e.**, s.101; Altundağ, **İA**, C.5/2, **a.g.m.**, s.903. Halil Rıfat Paşa'ya Mehmet Ali Paşa ile anlaşma sağlaması için verilen talimatnamenin kopyası için bkz: BOA, **HAT**, 20364.A.

²³² Altundağ, **a.g.e.**, s.109.

²³³ Altundağ, **a.g.e.**, s.111.

²³⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.203.

II. Mahmut, devlet ricalini 3 Ocakta Harbiye Nezareti'nde bir toplantıya davet etti. Burada, vaziyetin çok tehlikeli olduğunu izah etti ve bu asiye karşı nasıl bir yol izleneceğini sordu. Mecliste bulunanlar II. Mahmut'tan Rus Çarı'nın yardım teklifinin kabul edilmesini rica ettiler. İşte Hünkar İskelesi Muahedesi'yle sonuçlanan Rus yardım teklifi bu şartlar altında kabul edildi.²³⁵

Rusya'nın yardım teklifinin kabul edilmesinin ardından, istek 7 Şubat 1833 günü Rus elçisine bildirildi. Bu sırada İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri Bursa'ya kadar ilerlemişti.²³⁶

Osmanlı Devleti'nin yardım teklifini prensip olarak kabul etmesi Rusya için yeterli oldu. Amiral Lazarew komutasında 9 savaş gemisinden oluşan bir Rus filosu Şubat ayının 8'i ile 20'si arasında Karadeniz Boğazı'ndan içeri girerek Büyükdere koyunda demirledi.²³⁷

Rusya, Osmanlı Devleti'nin biraz daha zayıf düşmesini istiyordu. Çünkü Rusya'nın emelleri zayıf bir Türkiye'de daha kolaylıkla gerçekleştirilebilirdi. Ancak İbrahim Paşa'nın Anadolu içlerine kadar ilerlemesi Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmak yerine aksine imparatorluğun daha da güçlenmesine neden olabilirdi. Çünkü Mehmet Ali Paşa'nın başarıları nedeniyle tehlikeye düşen Osmanlı Devleti değil Osmanlı hanedanı idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun başına son derece hırslı ve Avrupa medeniyetini ve tekniğini iyi bilen bir hanedanın geçmesi Rusya'nın emelleri için büyük bir engel olabilir ve özellikle Edirne Antlaşması'yla elde ettiği başarılarını ve ayrıcalıklarını sona erdirebilirdi. Bu yüzden Rusya ne pahasına olursa olsun Osmanlı İmparatorluğu'nu o zayıf vaziyetinde bırakmak niyetinde idi.²³⁸ I. Nikola, Mısır meselesinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini istemiyordu. Mısır sorununu "Avrupa'yı ve özellikle Fransa'yı pençesine alan ayaklanma ruhunun

²³⁵ Altundağ, **a.g.e.**, s.96.

²³⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.204.

²³⁷ Karal, **a.g.e.**, s.135, Tükin, **a.g.e.**, s.202.

²³⁸ Altundağ, **a.g.e.**, s.99,100.

ışığında” değerlendiriyordu.²³⁹ İşte Mısır meselesi sırasında bu temel düşünce Rus siyasetini belirlemiştir.

Metternich Rus Çarı gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine güçlü bir Arap devletinin kurulmasına izin vermemek düşüncesindeydi. Metternich, Balkanlarda Avusturya’nın desteğini talep eden Rusya ile uzlaşmayı kabul etmişti. Yani, Metternich, Doğu sorununda Rusya ile aynı çizgide hareket etme görüşünü benimsemişti.²⁴⁰

Rus donanmasının İstanbul önlerine gelmesi İbrahim Paşa’nın işine yaradı. İbrahim Paşa Anadolu halkı arasında, zaten gavur icatlarını kabul eden gavur Padişah’ın²⁴¹ şimdi de “Moskoflarla” anlaştığı propagandasını yayıyordu.

Rus donanmasının bir anda boğazlardan içeri girmesi Osmanlı Devleti’ni de rahatsız etmişti. Osmanlı Devleti, bu durumun içte ve dışta yaratacağı sorunlardan çekiniyordu. Ancak Rus donanmasının İstanbul’a gelmesi en fazla Fransa’yı telaşlandırmıştı. Fransa’nın teşebbüsüyle Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında Suriye’nin Mehmet Ali Paşa’ya verilmesi doğrultusunda bir anlaşma da meydana geldi. Bunun üzerine İstanbul’a yeni gelmiş olan Fransız elçisi Roussin Mehmet Ali Paşa tarafında teşebbüse geçti. Eğer bir uzlaşma sağlanırsa anlaşmaya göre Osmanlı Devleti de Rus donanmasının İstanbul’dan ayrılmasını isteyecekti. Fakat Mehmet Ali Paşa’nın ağzından Adana’dan başka bir kelime çıkmadı.²⁴² 8 Mart 1833’de Baron Roussin’e yazdığı mektupta bunu açıkça ifade etmiştir.²⁴³

Rus donanmasının İstanbul’a gelmesi Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi İngiltere ve Fransa’nın da sert tepkisine neden oldu.²⁴⁴ Ancak bu gelişme her iki devleti Rusya’ya karşı silahlı bir mücadeleye sürükleyecek kadar büyük olmadı. Fransa, Mehmet Ali Paşa ile Bab-ı Ali arasında boş yere bir uzlaşma zemini

²³⁹ Anderson, **a.g.e.**, s.80.

²⁴⁰ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.33

²⁴¹ II Mahmut’un yaptığı ıslahatlar onun gavur padişah olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.

²⁴² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.204.

²⁴³ Altundağ, **a.g.e.**, s.125, Bu mektup metni için bkz: **a.g.e.**, s.125.

²⁴⁴ Kocabaş, **a.g.e.**, s.32.

sağlamaya çalışırken, İngiltere başından beri sürdürdüğü tarafsızlık ve ilgisizlik siyasetini devam ettirmekte kararlı görünüyordu.²⁴⁵

Metternich ise ne yapacağını bilemez durumdaydı. Osmanlı Padişahı için tehlike artık çok yaklaşmıştı. Bunun üzerine Padişah'ın başkanlığında yapılan bir toplantıda:

“Devlet-i âliyenin dost-ı hâlisi ve muhibbî muhlisî olan Rusya devletinden iane-i matlûb-i âli olan asâkir-i berriye”,²⁴⁶

yani Rusya'dan kara kuvveti istenmesine karar verildi.²⁴⁷

Bunun üzerine Rus elçisi tarafından Odesa'da hazır halde bulunduğu bildirilen 5000 kişilik Rus kuvveti derhal yola çıktı ve Nisan ayının ilk günlerinde İstanbul'a geldi. Bu askerler Beykoz'da karaya çıkarak kendilerine ayrılan sahada karargah kurdular.²⁴⁸

Rus askerinin İstanbul'a gelmesi Mısır meselesini daha da alevlendirdi. Bu olay, Fransa ve İngiltere'yi o ana kadar içinde gömüldükleri uyuşukluktan çıkarttı. Fransa, Bab-ı Ali nezdinde enerjik bir elçi olan Amiral Roussin'i, İngiltere de İstanbul elçisi Lord Ponsonby'yi kendilerine verilen görevleri yerine getirmek üzere gönderdi.²⁴⁹

Avusturya da aynı fikirdeydi. Fransa ile anlaşmaya karar verdiler. Üç devlete göre Rus donanmasını İstanbul'dan uzaklaştırmanın yolu Padişah II Mahmut ve asi valisini uzlaştırmak yoluyla sağlanabilirdi. Bu doğrultuda Osmanlı Padişahı'na baskı yapmaya başladılar. İngiliz ve Fransız müttefik donanması İskenderiye önlerine geldi. Bazı İngiliz savaş gemileri de Rusya'nın boğazlara karşı girişebileceği bir harekete karşı Çanakkale Boğazı önlerine geldi.

²⁴⁵ Tükin, **a.g.e.**, s.205.

²⁴⁶ Metnin tamamı için bkz. BOA, **HAT**, 19711.

²⁴⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.205.

²⁴⁸ Tükin, **a.g.e.**, s.221.

²⁴⁹ Karal, **a.g.e.**, s.135.

Üç devletin, Osmanlı Devleti'ne baskı yapması Rusya'nın işine geldi. Çünkü bu durum Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya daha fazla muhtaç olmasına neden olacaktı.²⁵⁰

Bu arada daha önce Halil Rifat Paşa'yla birlikte Mehmet Ali Paşa ile görüşmek üzere Mısır'a gönderilen ve 21 Mart'ta İstanbul'a geri dönen Reşit Bey, Osmanlı Sultanı tarafından kendisine verilen yeni bir görevi yerine getirmek, İbrahim Paşa ile görüşmek üzere Kütahya'ya doğru yola çıktı.²⁵¹ Kendisine verilen talimatla, İbrahim Paşa ile anlaşmaya çalışması, Mehmet Ali Paşa'nın bütün isteklerinin yerine getirilmesinde büyük zorluk ve engellerin bulunduğu anlatılması istendi.²⁵² Reşit Bey, Kütahya'dan gönderdiği ilk raporunda²⁵³, İbrahim Paşa'nın, Mehmet Ali Paşa'nın isteklerinde özellikle Adana'nın kendisine terki meselesinde şiddetle ısrar ettiğini bildirdi. Reşit Bey'in daha sonra gönderdiği raporlarda da bundan sonra İbrahim Paşa üzerinde hiçbir şekilde etkili olamayacağı, İbrahim Paşa'yı Adana'yı istemekten vazgeçirmeye muvaffak olamayacağı anlaşılmaktaydı.²⁵⁴

5 Mayıs tarihinde Çar'ın ikinci elçisi olan Orlof İstanbul'a geldi. Osmanlı imparatorluğu ile yeni antlaşmalar ortaya çıkarmak için henüz vakit vardı.²⁵⁵ Sonuç olarak II. Mahmut'un 6 Mayıs 1833 tarihli bir "hatt-ı şerif"i ile Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Suriye ve oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana'nın "muhasıllığı" yani oranın vergilerini toplama hakkı verildi. Buna karşılık Mehmet Ali Paşa vergilerini ödemeye devam edecek, ordularını Anadolu'dan çekecekti. Padişah'ın bu hatt-ı şerifi Osmanlı Devleti'yle İbrahim Paşa arasında 14 Mayıs 1833'te Kütahya'da imzalanan bir anlaşma haline getirildi.²⁵⁶

²⁵⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.205.

²⁵¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Amedci Mustafa Reşid Bey'in Kütahya'da Bulunan Mısır Kuvvetleri Kumandanı İbrahim Paşa'ya Mektubu", **Bellekten**, C.VI/23-24, Ankara, 1942, s.263.

²⁵² BOA, **HAT**, 20345.

²⁵³ M. Reşit Paşa ile İbrahim Paşa arasında Kütahya yapılan görüşmelerin raporu için bkz: BOA, **HAT**, 20241.A.

²⁵⁴ Altundağ, **a.g.e.**, s.115,116.

²⁵⁵ Altundağ, **a.g.e.**, s.132.

²⁵⁶ Yalçınkaya, **a.g.m.**, s.652; Armaoğlu, **a.g.e.**, 205; Tuncer, Mehmet Ali Paşa'ya Mısır, Girit ve Suriye'den başka Şam, Tripoli, Halep ve Adana'nın da valiliklerinin verildiğini belirtmektedir. Bu

Orlof, II Mahmut ile valisi Mehmet Ali Paşa arasında imzalanan Kütahya Antlaşması hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Bu antlaşma hakiki bir sulh temin etmiş değildir. Bu antlaşma ile bir mütareke elde edilmiştir ki ancak 5–6 sene devam edebilir.”

Altundağ’a göre Kütahya Antlaşması tabiri yanlış bir ifadedir. Zira antlaşmanın imzalanmasından sonra Mehmet Ali Paşa yine Osmanlı İmparatorluğu’nun bir valisi olarak kalmıştır. Hükümdar ile bir vali arasında siyasi alanda bir muahedenin mevcut olmayacağı açıktır.²⁵⁷ Altundağ’a göre “Kütahya Antlaşması” diye nitelenen 14 Mayıs tarihli vesika, İbrahim Paşa’nın ısrarı üzerine verilen ve tespit edilen maddeleri garanti eden bir senetten başka bir şey değildir.²⁵⁸

Kütahya Antlaşması, Mısır sorununun veya “Doğu Sorunu’nun” ancak birinci safhasını kapatıyordu. Çünkü bu antlaşma ne Padişah II. Mahmut’u, ne de Mehmet Ali Paşa’yı tatmin etmişti. Osmanlı Devleti Rus tehlikesi yüzünden, Mehmet Ali Paşa da Rus baskısı nedeniyle bu antlaşmayı kabul etmişlerdi. İbrahim Paşa Mayıs sonundan itibaren kuvvetlerini geri çekmeye başladı ve antlaşma sınırlarına çekildi. Fakat II. Mahmut ve İbrahim Paşa o andan itibaren birbirlerine karşı hareket etmek amacıyla hazırlıklara başladılar.²⁵⁹

3.2.4. Hünkar İskelesi Antlaşması

Osmanlı-Mısır savaşı imparatorluğun aleyhine neticelenmiş, Bab-ı Ali maddi ve manevi olarak küçülmüş, bir valisine yenilmişti. Avrupa devletlerinin müdahalelerine rağmen, bazen istememelerinden, bazen de güçlerinin yetmemesinden, Osmanlı İmparatorluğu için çok acı olan bu durumun önüne geçememişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu’nun en önce yardım beklediği devlet, İngiltere, onu felaketle baş başa bırakmış, yardım bakımından en ziyade rolü ise Rusya oynamıştı. Avusturya’nın faaliyeti ise çok basit kalmıştı. Avusturya, Rus

valilikler Mehmet Ali yaşadığı sürece yönetilmek üzere verilmiş, ölümünden sonra oğullarına ya da mirasçılara bırakılması koşulu öngörülmemişti. Bkz: Tuncer, **Metternich’in Osm. Politikası**, s.95.

²⁵⁷ Altundağ, **a.g.e.**, s.133.

²⁵⁸ Altundağ, **a.g.e.**, s.138.

²⁵⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.205, 206.

politikasının samimi olduğu, bu hususta Rusların hususi hiçbir emeli olmadığı konusunda Rusya'ya kefil olmuştu. Böylece Rus donanması ve askerlerinin İstanbul'a gelmeleri ve burada bir müddet kalmaları daha kolay olmuştu.²⁶⁰

Rusya izlediği siyasetin faydasını görmekte gecikmedi. İstanbul'da Osmanlı Devleti ile Rus diplomatları arasında yapılan konferanslar sonucunda, Rusya'ya doğu sorununda büyük bir nüfuz kazandıran ve Avrupa siyasetinde önemli bir rol oynayan Hünkar İskelesi Antlaşması imzalandı.²⁶¹

1833 Nisan'ı siyasi önlemlerin oldukça aktif olduğu bir dönemdi. Sultan II. Mahmut başkentini güvenliğini bile tehlikede görüyordu.²⁶² Nisan ayı içinde boğaza üçüncü bir Rus askeri birliği de gelmişti.²⁶³ Böylece boğazdaki Rus askeri kuvvetinin sayısı 13000 kişiyi bulmuştu.²⁶⁴

Kütahya Antlaşması ile sorun halledilmiş olduğundan ve artık Rus yardımına da ihtiyaç kalmadığından, Rus askerinin ve donanmasının İstanbul'dan ayrılması gerekiyordu. Fakat Rusya'nın İstanbul'dan çekilmekte hiç acele etmemesi Avrupa devletlerini telaşlandırdı.²⁶⁵

Miktarı artmakta olan boğazdaki Rus kuvvetleri, Fransız, İngiliz hatta Avusturya hükümetlerini ciddi bir biçimde endişeye düşürdü, Berlin bile bu duruma iyi gözle bakmamaya başladı.²⁶⁶

Nisan ayı ortalarında Amiral Hugon komutasında bir Fransız donanması ve Sir Pult Malcolm idaresinde de bir İngiliz donanması İzmir körfezinde göründüler.

²⁶⁰ Altundağ, **a.g.e.**, s.144,145.

²⁶¹ Altundağ, **a.g.e.**, s.145. Antlaşmanın tam metni için bkz: **Mecmua-i Muahedat**, C.IV, s.90-93.; Erim, **a.g.e.**, 297-299.

²⁶² Karal, **a.g.e.**, s.135; Altundağ, **a.g.e.**, s.145.

²⁶³ Altundağ, **a.g.e.**, s.145.

²⁶⁴ Bu miktarda bazı kaynaklarda 12000 bazılarında ise 15000 olarak verilmektedir. Bkz: Karal, **a.g.e.**, s.135.

²⁶⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.206.

²⁶⁶ Altundağ, **a.g.e.**, s.146.

Ayrıca İngilizler Lord Ponsonby gibi tecrübeli bir diplomatı İstanbul'a göndererek, bu meselede şu ana kadar olduğu gibi pasif kalmak istemediklerini belirtmişlerdir.

Batılı devletler Mehmet Ali Paşa üzerinde etkin olarak, Rus nüfuzunu bir an önce İstanbul'dan uzaklaştırmak için tüm güçleriyle çalışmaya başladılar. Mehmet Ali Paşa üzerine baskı yapan devletler diğer taraftan Bab-ı Ali'yi Mehmet Ali Paşa'nın istediklerini kabul etmeye teşvik ediyorlar hatta bu konuda ısrar ediyorlardı.²⁶⁷

Uğradığı büyük mağlubiyetler ve Mehmet Ali ve İbrahim Paşaların davranışları nedeniyle azmi kırılan II Mahmut, bu devletlerin siyasi entrikalarından bıkmış ve 5 Mayıs tarihinde Adana'nın İbrahim Paşa'ya "Muhassıllık"²⁶⁸ olarak verilmesine razı olmuştu.

Büyük devletlerin temsilcilerinin ısrarları üzerine Mehmet Ali Paşa, Adana'dan vazgeçmiş ise de II Mahmut'un Adana hakkında verdiği son karar üzerine büyük devletler Mehmet Ali Paşa'ya yaptıkları baskıdan vazgeçerek asıl amaçlarının ne olduğunu açıkça ortaya koymuşlardı. Bu sırada büyük devletlerin ilgilendiği mesele Rusların İstanbul Boğazı'ndan mümkün olduğu kadar çabuk uzaklaşmalarının sağlanmasıydı.²⁶⁹

İstanbul, bu sıralarda dünya siyasetinin merkezi konumundaydı. Rusya'nın nazik konumunu güçlendirmek amacıyla Çar'ın fevkalade elçisi olarak Orlof Rusya'yı temsilen İstanbul'a gelmişti. Orlof, Türk-Rus münasebetlerini daha esaslı bir surette geliştirmek fırsatını buldu. Ayrıca Osmanlı devlet adamları arasında da büyük bir sempati kazandı.²⁷⁰

Palmerston, durumun çok nazik olduğunu ancak Sultan'la Mısır Valisi arasında antlaşma gerçekleştiğinden Rusya'nın artık vaad ettiği gibi geri çekileceğini

²⁶⁷ Altundağ, **a.g.e.**, s.146.

²⁶⁸ BOA, **HAT**, 20346.

²⁶⁹ Altundağ, **a.g.e.**, s.146,147.

²⁷⁰ Altundağ, **a.g.e.**, s.148.

ileri sürüyor ve Ruslara bu konuda şüphe edilmekte olunduğunu bildirmenin daha doğru olacağını ileri sürüyordu. İngiltere'nin, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde hamilik rolü oynamasına müsaade etmeyeceği diğer taraftan Fransa gibi telaşa kapılmadan daha dikkatli davranacağı anlaşılıyordu. Ancak yine de Palmerston Rusların durumundan fevkalade endişe ediyordu.²⁷¹ Metternich de kefil olduğu Rus siyasetinden tamamen emin gibi görünmüyordu. Ancak yine de Metternich bu endişesini açığa çıkarmadı ve Batılı devletlerin bütün baskısına rağmen izlediği yoldan dönmedi.²⁷²

Yapılacak antlaşmanın müzakerelerine Serasker Hüsrev ve Ahmet Fevzi Paşalar memur edildi. Rusya'yı Orlof ile Boutenew temsil ediyordu. Kısa süren görüşmelerden sonra, 8 Temmuz tarihinde yapılan son toplantıda Serasker Hüsrev Paşa'nın Hünkar İskelesi'ndeki yalısında muahede imzalandı. Hünkar İskelesi Muahedesi olarak bilinen bu antlaşmanın imzalamasından iki gün sonra Rus kara ve deniz kuvvetleri İstanbul'u terk etti.²⁷³

Rus askerinin Beykoz'da kalmasının bir hatırası olarak boğazın Selviburnu'nda kalınca bir taş dikilmiştir. Üzerine Rusça olarak Çar I. Nikola'nın doğum gününe rastlayan "25 Haziran 1833" tarihi, aşağısına da Pertev Efendi'nin şu dördlüğü yazılmıştı:

*"Bu sahrâya misâfir geldi gitti asker-i Rusî
Bu seng-i kûh peyker yâdigâr olsun, nişân kalsın,
Viîâkı devleteynin böyle dursun sâbit-ü muhkem
Lisân-ı dostânda dâstânı çok zamân kalsın"*²⁷⁴

Hünkar İskelesi Muahedesi'yle sonuçlanan Türk-Rus anlaşma teşebbüsü ilk olarak Orlof tarafından değil II. Mahmut tarafından yapıldı. Ahmet Fevzi Paşa 1833

²⁷¹ Altundağ, **a.g.e.**, s.149.

²⁷² Altundağ, **a.g.e.**, s.147,148.

²⁷³ Tugin, **a.g.e.**, 228,229.

²⁷⁴ A.Lütfi Efendi, **a.g.e.**, C.4-5, s.723; Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya (18. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri)**, Ankara, 1970, s.63.

Nisan'ının ortalarında Rus elçisi Boutenew'e müracaat ederek, mevcut olan anlaşmanın kesin bir muahede ile tespit edilmesini istedi.

Boutenew'in bu husustaki eksikliği Petersburg'a ulaşmadan önce Orlof yola çıkmış olduğundan, 8 Mayıs'ta kendisine bir yazı gönderildi. Bu talimatla Osmanlı teklifinin kabul edilmesi, ancak 1798'de kabul edilen anlaşmanın aksine karşılıklı bir arazi garantisinin olmaması istenmişti.²⁷⁵

Antlaşma için lazım gelen ilk esasları Ahmet Fevzi Paşa ve Orlof hazırladılar. Daha sonra bunlara Hüsrev Paşa ve Reisülküttap Akif Efendi, Ruslardan da Boutenew katıldı. Daha önce belirtildiği gibi kararlaştırılan muahede 8 Temmuz 1833'de imzalandı.²⁷⁶

İlk bakışta oldukça iddiasız gibi görünen Hünkar İskeleyi Antlaşması 8 yıl için akdedilmiş olup, 1841 yılının Temmuz ayında sona erecekti.²⁷⁷ Antlaşma 6 açık, 1 gizli maddeden meydana gelen bir ittifak antlaşmasıdır. 1. maddeye göre taraflar bir saldırıya karşı ülkelerinin huzur ve güvenliklerini sağlamak için birbirlerine yardımda bulunacaklardı. 2. maddeye göre ise, 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması yeniden onanmaktaydı.²⁷⁸ 3. maddeye göre de, Osmanlı Devleti'nin "İstikrar ve tam bağımsızlığını" korumak arzusunda olan Rusya, bu devletin bir saldırıya uğraması ve Osmanlı Devleti'nin istemesi halinde, ona hemen kara ve deniz kuvvetleriyle yardımda bulunacaktı. Doğal olarak Osmanlı Devleti de Rusya'ya yardım edecekti.²⁷⁹

Antlaşmanın ittifakla ilgili temel maddeleri bunlardı. Bu maddeler öğrenildiğinde devletler hayretler içinde kaldılar. Bir asi valisi ile baş edememiş bir devlet nasıl olur da Rusya gibi bir devlete yardım edebilirdi. Bu durumda bu işin

²⁷⁵ Altundağ, **a.g.e.**, s.150.

²⁷⁶ Altundağ, **a.g.e.**, s.151.

²⁷⁷ Kurat, **a.g.e.**, s.64.

²⁷⁸ Karal, **a.g.e.**, s.137.

²⁷⁹ Karal, **a.g.e.**, s.137; Armaoğlu, **a.g.e.**, 206.

arkasında başka şeyler olmalıydı. Hakikaten de devletleri şüpheye düşüren nokta "madde-i münferide-i haffiyye" başlığını taşıyan "gizli" maddeydi.²⁸⁰

Antlaşmanın gizli maddesi şöyle diyordu:

"..... iş bu imdadı talep itmeyeceğinden ahidname-i celide usul-i tekabül iktizasınca ledelicab taraf-ı saltanat-ı seniyyeden olunacak ianete bedel olmak üzere Devlet-i Aliye Rusya devleti lehine filini Akdeniz boğazını sed itmek yani hiç ecnebi cenk sefinesinden her hangi bahane ile duhulünü tecviz eylememeğe hasr itmek gereklidir."²⁸¹

Gizli maddede, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu nedeniyle kendisinden yardım göndermesi yerine Çanakkale Boğazı'nı ecnebi savaş gemilerine kapatması isteniyordu²⁸²

Bu gizli madde ile Rusya boğazlardan her hangi bir kazanç sağlamıyor gibi görünse de Osmanlı Devleti'nin "Akdeniz Boğazı'nı" yani Çanakkale Boğazı'nı diğer devletlerin savaş gemilerine kapatmasıyla, Akdeniz'den gelebilecek bir saldırıya karşı kendisini korumuş oluyordu.²⁸³ Yani Rusya bu antlaşma ile gereği halinde Osmanlı Devleti'ne askeri yardımda bulunma yükümlülüğüne giriyordu ancak antlaşmanın gizli hükmü Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya askeri yardımda bulunma zorunluluğundan bağımsız tutuyordu. Bunun yerine, savaş halinde Rusya'nın talebi Bab-ı Ali'nin İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı kapatmasıydı.²⁸⁴

Hünkar İskelesi Antlaşması ile Çar I. Nikola tek bir Rus askeri bile kaybetmeden çok büyük bir diplomatik zafer kazanmış oluyordu²⁸⁵ Bu antlaşma ile İstanbul üzerindeki Rus etkisi doruğa çıkarılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın

²⁸⁰ Armaoğlu, **a.g.e**, s.206.

²⁸¹ **Mecmua-i Muahedat**, C.IV, s.92.

²⁸² Altundağ, **a.g.e**, s.153.

²⁸³ Armaoğlu, **a.g.e**, s.207.

²⁸⁴ Igor V.Karpaev, "Rusya ve Türkiye, Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine", **Osmanlı**, C.12, Ankara, 1999, s.68; Alexander Bitis, **Russia And The Eastern Question**, New York, 2006, s.475.

²⁸⁵ Kurat, **a.g.e**, s.63.

askeri korumacılığı altına girmiş oluyordu.²⁸⁶ Antlaşma ile Rusya, İstanbul üzerindeki İngiliz ve Fransız etkisini azaltmayı amaçlıyordu.²⁸⁷ Yani Rusya bu antlaşma ile yalnız İstanbul Boğazı'nı kendi nüfuz ve kontrolü altına almakta kalmıyor, aynı zamanda Çanakkale Boğazı'nı da kendi etkisi altına olarak diğer devletlerin nüfuzuna karşı kapatmış oluyordu.²⁸⁸

Hünkar İskelesi Antlaşması'nın boğazları Rusya'ya açtığına dair genel bir görüş mevcuttur ancak antlaşmanın ne açık nede gizli hükümlerinde böyle bir anlama işaret edebilecek bir ifade yoktur. Diğer taraftan Hünkar İskelesi Antlaşması'nın Rusya'nın boğazlar üzerindeki emelleri ile ilgili olduğu da çok açıktır. Rusya'nın bu antlaşmayı yapmak istemesindeki temel amaç yine boğazlara yönelmektir.

Mehmet Ali Paşa isyanı Rusya'yı çok korkutmuştu. Mehmet Ali Paşa kuvvetleri Kütahya'ya hatta Bursa'ya kadar gelerek İstanbul'u çok yakından tehdit etmişti. Osmanlı Devleti de bir valisini yola getiremeyecek kadar güçsüz olduğunu göstermişti. Osmanlı Devleti'nin bu kadar zayıf bir durumda olması Rusya'yı telaşlandırmış, Rusya kendi çıkarları için bir an önce gerekli tedbirleri alma gereğini hissetmiştir. Eğer Rusya, kendi çıkarlarını gözetecek tedbirlerini şimdiden almayacak olursa, bir gün daha güçlü bir devlet boğazlara yerleşebilirdi. Rusya'ya böyle bir durumda kolayca müdahale imkanı sağlayacak tedbirler Hünkar İskelesi Antlaşması'yla sağlanmıştı. Böylece Rusya, gerektiğinde bu ittifaka dayanarak hemen müdahale imkanı kazanmıştı.²⁸⁹

Osmanlı-Rus ittifakı İngiltere ve Fransa'yı çok yakından ilgilendiriyordu. İngiltere, daha evvel Namık Paşa aracılığı ile kendisine verilen fırsatı kaçırdığına şimdi çok pişmandı. Eğer Namık Paşa vasıtasıyla istenilen birkaç harp gemisi verilmiş olsaydı, Rus planları daha en başından suya düşecekti.²⁹⁰

²⁸⁶ Marriott, **a.g.e.**, s.235.

²⁸⁷ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.34.

²⁸⁸ Altundağ, **a.g.e.**, s.154.

²⁸⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.207.

²⁹⁰ Altundağ, **a.g.e.**, s.154.

Lord Palmerston'a göre antlaşmanın şartları, İngiltere ile Türkler arasında imzalanan 1809 antlaşmasının “Boğazlardan savaş gemilerinin geçmesi yasaktır” maddesine aykırıydı.²⁹¹ Lord Palmerston, bu antlaşmanın derhal feshedilmesi gerektiği görüşündeydi.²⁹²

Hünkar İskelesi Antlaşması, İngiltere'yi Fransa ile işbirliğine sevk etti. İngiltere, Fransa'ya ortak bir donanma ile Sivastopol'deki Rus donanmasını yakmayı teklif etti. İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale önlerinde dolaşmaya başladı. İki devletle Rusya arasında her an bir savaş çıkacakmış gibi görünüyordu. Çünkü Rusya'nın da geri adım atmaya hiç niyeti yoktu. Fakat Fransa Başbakanı Fransa'nın iç durumu ve Rusya'nın Prusya ve Avusturya'yı yanına alma ihtimali nedeniyle savaşı göze alamadı.²⁹³

28 Ağustos'ta²⁹⁴ her iki devletin elçileri Bab-ı Ali'ye, Rusya ile kabul edilen anlaşma aleyhine hemen hemen aynı anlamı içeren birer protesto notası verdiler.²⁹⁵

İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne verdikleri notada Osmanlı-Rus ittifakını geçersiz saydıklarını ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne askeri bir müdahalesi olduğu takdirde hareket serbestilerini koruyacaklarını bildirdiler.²⁹⁶

Hünkar İskelesi Antlaşması özellikle İngiltere'de büyük tedirginlik yaratmıştı. Boğazların Rusya'ya açılması İngiltere'yi çok rahatsız etmişti. İngiltere Bab-ı Ali'ye verdiği protesto notasında:

“Rusya ile yapılan antlaşmanın eski kuralları bozacağı” üzerinde duruyor ve Rusya ile olan ilişkilerin yeniden ele alınmasını istiyordu.²⁹⁷ İngiltere bu meselenin

²⁹¹ Marriott, **a.g.e.**, s.236.

²⁹² Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.28.

²⁹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.208.

²⁹⁴ Bu tarih bazı kaynaklarda 26 Ağustos, bazılarında ise 27 Ağustos olarak verilmektedir. Bkz: Tukin, **a.g.e.**, s.233; Armaoğlu, **a.g.e.**, s.208.

²⁹⁵ Altundağ, **a.g.e.**, s.155.

²⁹⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.208; Tukin, **a.g.e.**, s. 188,189.

²⁹⁷ Kocabaş, **a.g.e.**, s.33.

peşini bırakmayı düşünmüyordu. İngiliz hükümeti ile Osmanlı Devleti arasında Hünkar İskelesi Antlaşması konusunda uzun müzakereler yaşandı.

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin şüphelerini gidermek için antlaşmanın açık ve gizli metinlerini bütün devletlere bildirdi. Fakat bu durum da İngiltere için yeterli değildi ve Osmanlı Devleti'ne şu soruyu sordu:

“İngiltere ve Rusya arasında bir savaş yaşanır, Osmanlı Devleti de her iki tarafla barış halinde bulunursa, Karadeniz ve Akdeniz Boğazları İngiltere ve Rusya'ya kapatılacak mıydı?”

Bab-ı Ali 11 Aralık 1833'de verdiği cevapla, antlaşmanın hiçbir devlete boğazlardan geçmek hususunda bir ayrıcalık tanımadığını, boğazların önceden olduğu gibi, bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı olacağını bildirdi.²⁹⁸

İngiltere, bu antlaşma nedeniyle, Fransa ile birlikte, Rusya nezdinde de bir protestoda bulundu. Rusya, boğazların kapalılığı ilkesine eskisi gibi uymakta olduğunu ve Hünkar İskelesi Antlaşması'nın da bundan daha başka bir şey olmadığı hakkında teminat verdi. Fakat yine de İngiltere, bu işin gizli bir madde ile yapılmasını içine sindiremedi ve ilk fırsatta bu antlaşmayı ortadan kaldırmaya karar verdi. Palmerston'a göre, Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan sonra Osmanlı-Rus yakınlığı öyle bir hal almaktaydı ki artık İstanbul'daki Rus elçisi, Osmanlı sadrazamı haline gelecekti.²⁹⁹

Hünkar İskelesi Antlaşması ertesinde Batılı güçler Avusturya'yı kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardı. Metternich, anlaşma kendisine çok geç haber verildiği için Rusya'ya kızmaktaydı. Buna karşın İngiltere ve Fransa'nın bu yöndeki çabaları daha önce olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlandı.³⁰⁰ Avusturya'nın bu vaziyet karşısında her ne kadar neşesi kaçmış da olsa, Rusya, Avusturya için en mühim müttefikti. Ancak Rusya çok önemli bir meselede tek başına hareket etmiş, hatta

²⁹⁸ Armaoğlu, **a.g.e**, s.208, 209.

²⁹⁹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.209.

³⁰⁰ Tuncer, **Metternich'in Osm. Politikası**, s.94.

Avusturya'ya en ufak bir imada bile bulunmamıştı. Buna rağmen Metternich Rusya ile arasının açılmasını istememiş,³⁰¹ hatta Rusya ile bir ittifak yapmayı bile düşünmüştür.³⁰² Sonuç olarak Avusturya ve Rusya arasındaki bağlar giderek kuvvetlenmiş, 18 Eylül 1833'de Avusturya, Rusya ve Prusya arasında München-Graetz Antlaşması imzalanmıştır.³⁰³

İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya karşı daha fazla sertlik gösterememelerinde, Avusturya'nın tavrı etkili olmuştur. Yukarıda da söz edildiği gibi antlaşmadan Metternich de hoşlanmamıştı. Fakat 1830 ihtilallerinden beri Avusturya, Rusya ile işbirliği halindeydi. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile Rusya'nın imzaladığı antlaşmaya itiraz edebilecek durumu yoktu. Sonuç olarak Avusturya, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya yaptıkları protestolara katılmadı. Bununla birlikte Rusya'nın Avusturya nezdinde bazı girişimlerde bulunduğu da açıktır. Çar I Nikola 1833 Şubat ayı ortalarında Avusturya elçisine:

“Osmanlı Devleti artık ölmüştür. Ancak ben ölüyü diriltecek güce sahip değilim. Biz belki bu buhranı (Mehmet Ali İsyanı'nı) durdurabileceğiz. Fakat bu köhne vücudun ömrü artık uzayamaz. Bu vücut her tarafından çözülmeye ve çürümeye başlamıştır. Er veya geç parçalanacaktır. İmparator Franz³⁰⁴ ve ben bu hususta anlaşmalıyız.” demiştir.³⁰⁵

Metternich'e göre Avusturya ve Rusya'nın ortak olduğu doğu politikası, Osmanlı Devleti'nin olduğu gibi korunması olmalıydı. Bu suretle iki devlet 18 Eylül 1833'te Prusya'nın da katılımıyla München-Graetz Sözleşmesi'ni imzaladılar. Bu sözleşme ile Avusturya ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nda statükoyu koruma yükümlülüğünü üstlendiler.³⁰⁶

³⁰¹ Altundağ, **a.g.e**, s.156.

³⁰² Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.34.

³⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Tuncer, **Metternich'in Osm. Politikası**, s.95

³⁰⁴ Avusturya İmparatoru.

³⁰⁵ Armaoğlu, **a.g.e**, s.209.

³⁰⁶ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.28.

Ülkesi gibi doğuda statükonun korunmasından yana olan Metternich, İngiltere’yi de yanına alarak, Balkanlarda Rus etkisinin yayılmasını engellemeyi ve Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamaktaydı.³⁰⁷

Antlaşma, ikisi gizli olmak üzere beş maddeden oluşuyordu. Açık maddelerde Osmanlı İmparatorluğu’nun Osmanlı hanedanında kalmasına çalışacakları ve geçici olarak da olsa bir hanedan değişikliğine izin vermeyecekleri belirtiliyordu.³⁰⁸

1. gizli maddede Mehmet Ali Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa tarafında bulunan topraklarında ilerlemesinin önüne geçileceği karara bağlanmıştı. 2. gizli maddede ise, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması durumu karşısında, imparatorluğu kurtarmak mümkün değilse Avrupa devletler dengesini bozmamak için devletlerin birlikte hareket edecekleri kararlaştırılmıştı.³⁰⁹

Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Metternich şöyle demişti:

“Rusya, benimkinden farklı bir yol takip ettiği vakit, onu kendi yolunda bıraktım. Bugün benimle beraber gittiği için onunla birlikte gidiyorum... Bugün o Türkiye’nin korumasını istediği ve istemek zorunda kaldığı için, onunla birlikte gidiyorum.”³¹⁰

München-Graetz Sözleşmesi Metternich’in önemli bir kişisel başarı olarak görülebilir. Çünkü bu sözleşmenin imzalanmasıyla Metternich, Rusya’nın belirli bir süre için de olsa doğuda tek başına hareket etmesini önlemiş oluyordu.³¹¹

Böylece Metternich, Rusya’nın Hünkar İskelesi Antlaşması ile kazanmış olduğu avantajlı durumu biraz frenlemiş oluyordu. Şimdi İngiltere de Avusturya ile

³⁰⁷ Tuncer, **a.g.e**, s.28.

³⁰⁸ Armaoğlu, **a.g.e**, s.209.

³⁰⁹ Altundağ, **a.g.e**, s.164.

³¹⁰ Armaoğlu, **a.g.e**, s.210.

³¹¹ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.35.

görüşmelere başlıyor, 1834' ten itibaren boğazların kapalılığı kuralının uluslararası bir antlaşma ile garanti altına alınması fikri olgunlaşmaya başlıyordu.³¹²

8 Temmuz 1833 tarihli Osmanlı-Rus Antlaşması'nın siyasi alanda doğurduğu huzursuzluk ve karışık durum Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Bab-ı Ali'ye karşı ikinci defa ayaklanmasına kadar sürdü. Devlet-i Aliyye ile Mehmet Ali Paşa arasında tekrar ortaya çıkan huzursuzluk Batılı devletlere, Osmanlı Devleti'ni Hünkar İskelesi Muahedesi'yle Rusya'ya karşı düşmüş olduğu tabiiyet durumundan kurtarmak ve bu yeni Doğu bunalımını bir düzene koymak fırsatı verdi. Bunun sonucunda ise boğazlar meselesi, bir Osmanlı-Rus meselesi olmaktan çıktı ve ilk defa bir esasa konuldu.³¹³

Hünkar İskelesi Antlaşması ile Rusya, Osmanlı Devleti'ni himayesi altına alarak boğazlarda üstünlük sağlıyordu. Ancak bu durum kısa süreli oldu. Devletlerin göstermiş olduğu tepkiler Rusya'nın ümitlerini sona erdirdi.³¹⁴ Doğuda Kütahya Antlaşması ile sona eren Mısır meselesinin birinci safhası, Batıda Avusturya'nın içten pek kuvvetli olmamasına, hatta çözülmeye yüz tutmasına rağmen Metternich gibi büyük bir diplomat ve hükümet adamının zeka ve gayretleri sayesinde büyük başarılar sağlayan München-Graetz Antlaşmasıyla sona ermiş oluyordu.³¹⁵

Bu antlaşmadan sonra Rusya ve Avusturya'nın ortak politikası, Osmanlı tahtını kurtarmak ve birbirleriyle mutlak bir uyum içerisinde bu tahtı korumak olmuştur.³¹⁶

Ancak İngiltere'nin ve daha sonra az da olsa Fransa'nın Rusya'dan duyduğu derin şüphe ve İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa'ya duyduğu düşmanlık, Doğu

³¹² Armaoğlu, **a.g.e**, s.210.

³¹³ Tükin, **a.g.e**, s. 249,250.

³¹⁴ Armaoğlu, **a.g.e**, s.210.

³¹⁵ Altundağ, **a.g.e**, s.166.

³¹⁶ Tuncer, **Doğu Sorunu**, s.27.

sorununun bir sonraki aşamasını belirleyecekti. II. Mahmut'un tutumu yeni bir krizin ortaya çıkmasının uzun sürmeyeceğini gösteriyordu.³¹⁷

³¹⁷ Anderson, **a.g.e.**, s.87.

4. BÖLÜM

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA İSYANI VE MİSİR MESELESİ'NİN İKİNCİ EVRESİ

4.1. 1838 Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ve Nizip Savaşı

Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi arasındaki anlaşmazlığa son vermiş olan Kütahya Antlaşması'nın ömrü uzun sürmedi. Çok geçmeden onun geçici bir mukavele olduğu anlaşıldı. Zaten bu antlaşma o zaman da her iki tarafın isteklerini karşılamada çok yetersiz kalmıştı.³¹⁸

Kütahya Antlaşması ne II. Mahmut ne de Mehmet Ali Paşa tarafından devamlı bir antlaşma olarak kabul edilmedi. Kütahya Antlaşması, II. Mahmut'un çok ağrına gitmişti. Bunu, devletlerin baskısı üzerine istemeye istemeye kabul etmişti. Bu durumu Mehmet Ali Paşa da biliyordu. Osmanlı Padişahı'nın ilk fırsatta kendisine darbe indirmek istediğini bildiğinden daima tetikteydi.³¹⁹

II. Mahmut için Mehmet Ali Paşa'nın elinden almış olduğu yenilgiler kabul edilemez bir aşağılamaydı. Barış yaptığı andan itibaren intikam almak, Suriye, Adana ve belki de Mısır'ı geri almak için fırsat kolluyordu.³²⁰ Padişah için Mehmet Ali Paşa er geç ortadan kaldırılması gereken asi bir vali idi. Bu yöndeki düşüncesi o derece had safhaya ulaşmıştı ki bir gün İstanbul'un mukadderi ile kendisini ilgilendirmek isteyenlere:

“İmparatorluğun ve İstanbul'un ne önemi var? Mehmet Ali Paşa'nın başını getirecek olana İmparatorluğu da İstanbul'u da bağışlamaya hazırım.” diyecek kadar ileri gitmişti.³²¹

³¹⁸ Tükin, **a.g.e.**, s. 253.

³¹⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.210.

³²⁰ Anderson, **a.g.e.**, s.88.

³²¹ Karal, **a.g.e.**, s.139.

Mehmet Ali Paşa'nın Padişah hakkındaki düşünceleri de, İngiliz elçisine söylediği şu sözlerinden açıkça anlaşılmaktaydı:

“Şuna kesin olarak inanıyorum ki, Padişah yakında tahttan indirilecek ve oğlu onun yerine getirilecektir. Böyle bir durumda yeni Padişah'ın vasiliğini yapmak için benim ya da oğlum İbrahim'in Osmanlı halkı tarafından çağrılmamız ihtimalini uzak görmüyorum.”³²²

İki tarafın bu sözleri Kütahya barışının bir mütareke gibi sayıldığını göstermektedir.³²³

Bab-1 Ali Suriye ve Filistin ile birlikte Anadolu'nun bir vilayetinin de Mısır Valisi'nin eline geçmesine üzülmekte, Mehmet Ali Paşa da idaresi altındaki toprakları genişletemediği, Osmanlı Devleti ile bağlarını koparıp tam bir bağımsızlık sağlayamadığı için pişmanlık duymaktaydı.³²⁴

Bu arada Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşalar Mısır'ın bağımsızlığını sağlamak için diplomatik faaliyetlerde bulunuyorlardı. İbrahim Paşa bununla yetinmeyip Mekke ve Medine'yi elinde tuttuğu için Hilafeti İstanbul'dan tekrar Kahire'ye getirmeyi tasarlıyordu. Buna karşılık Osmanlı Padişahı da orduyu yeniden düzenlemek için General Moltke başta olmak üzere bazı Prusyalı subayları İstanbul'a çağırmişti.³²⁵ Mehmet Ali Paşa ise Osmanlı ordusunun kuvvetleneceğinden korktuğu için bu durumu hiç hoş karşılamamıştı.³²⁶

İlk anlaşmazlık Mısır'ın Bab-1 Ali'ye göndereceği para meselesinden çıktı. Mehmet Ali Paşa 32.000 kese göndermek istedi. Bab-1 Ali ise kendisine bırakılan vilayetlere göre bu paranın yetersiz olduğunu ileri sürdü ancak daha fazlasını elde edemedi.³²⁷

³²² Karal, **a.g.e.**, s.139.

³²³ Karal, **a.g.e.**, s.139; Altundağ, **İA**, C.7, **a.g.m.**, s.572.

³²⁴ Tükin, **a.g.e.**, 253.

³²⁵ Tükin, **a.g.e.**, s.253.

³²⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.210.

³²⁷ Karal, **a.g.e.**, s.139.

1834 yazında Suriye’de İbrahim Paşa’ya karşı ayaklanmalar çıktı. İbrahim Paşa Mısır’da olduğu gibi gelir elde etmek için her şeye el koymuştu. Suriye halkını askere alıyordu.³²⁸ Suriye halkı şimdi Osmanlı yönetimini arar olmuştu.³²⁹ Bu yüzden İbrahim Paşa’ya karşı ayaklandılar. II. Mahmut bu fırsattan yararlanmak için tam harekete geçecekti ki Arnavutluk’ta isyan çıktı. Bunun üzerine II. Mahmut harekete geçmekten vazgeçti. Bu durum iki taraf arasındaki barış sürecini 4–5 yıl kadar daha uzattı. Bunda, devletlerin saldırgan politika izleyen tarafa yardımda bulunmayacakları uyarısı da etkili oldu. Devletler Bab-ı Ali ile Mehmet Ali Paşa arasında yeni bir savaşın patlak vermesinden ve bunun bir Avrupa devletleri savaşına dönüşmesinden korkmaktaydılar.³³⁰

Bu arada Palmerston, Osmanlı Devleti’nin uğraşmakta olduğu Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın bir Arap krallığı kurmak peşinde olduğunu, böylece Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına yol açacağını, üstelik Hindistan’a giden yolu Türklerle Arapların ellerinde tutması arasında pek fark bulunmayacağını düşünerek Bab-ı Ali’ye yardımcı olmaktaydı. Hatta Palmerston 8 Haziran 1838’de İngiliz Büyükelçisi Lord Granville’e yazdığı bir mektupta, İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında Rusya’ya ve Mehmet Ali Paşa’ya karşı işleyecek bir savunma sözleşmesi imzalanmasından söz etmekteydi. Fakat o sırada İngiltere’nin İstanbul’daki büyükelçisi Lord Ponsonby değişik bir öneride bulundu: Osmanlı Devleti ile tekellerin yasaklanmasını öngören bir ticaret sözleşmesi yapılmalıydı. Osmanlı hükümeti de bu fikri benimsedi. Tekeller, Mısır’ın en önemli gelir kaynağıydı. Asi Mısır Valisi ağır bir mali zarara uğratılarak dize getirilebilirdi.³³¹ Palmerston’a göre Mehmet Ali Paşa’nın elinde bulunan tekeller iki ülkenin çıkarlarını da tehdit

³²⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.210.

³²⁹ Suriye ve Lübnan’daki hoşnutsuzlukta ağır vergiler, mahalli iktidar sahiplerinin hakaret görmeleri gibi nedenler etkili olmuştur. Bkz: Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, s.54.

³³⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.211.

³³¹ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.9. İngilizlere göre vali tekellerinden mahrum bırakılırsa, ordusunu finanse edecek para kaynakları azalacak ve sonuçta valinin direnci kırılacaktı. Bkz: Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, **Egypt in Reign of Muhammad Ali**, Cambridge, 1984, s.238.

ediyordu.³³² 16 Ağustos 1838’de Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi bu temel fikirle imzalandı.³³³

Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi, İngiltere’ye ve kısa süre sonra Batı ülkelerine o güne kadar kapitülasyon hukukunun sağladığının çok ötesinde imkanlar tanıyordu. İthalat ve ihracat vergileri bir miktar artmakla birlikte İngiliz tüccarları iç gümrükten muaf olacak, istedikleri gibi iç ticarete girebileceklerdi. Oysa Osmanlı tüccarları iç gümrükleri ödemeye devam edecekti. Üstelik belirli ürünlerde tekel kurmak anlamına gelen yed-i vahit³³⁴ usulü tamamen kaldırılıyordu. Böylece Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ile Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tüm tekeller yasaklandı.³³⁵ Bu hüküm Mısır’ın kalkınmasının can damarı olan mekanizmayı tahrip ederek Mısır’ı çökertmek için konmuştu.³³⁶ Tekeller Mısır için önemliydi ancak bu durum sadece Mısır’ı değil ülkenin başka yörelerini de etkileyecekti.

Balta Limanı Antlaşması ya da Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi diye bilinen bu antlaşma Osmanlı pazarlarını İngiliz ticaretine tamamen açmıştı. Her zaman olduğu gibi diğer bütün Avrupa devletleri de aynı hakları talep ettiler ve 1838 ile 1841 yılları arasında benzer ticaret antlaşmaları diğer bazı ülkelerle de imzalandı.³³⁷

Balta Limanı Antlaşması ülkeyi Avrupa’nın açık pazarı haline getirerek yol açtığı ekonomik çöküşle, Osmanlı İmparatorluğu’nu dağılmaya götürecek süreci başlattı. Sarsılmakta olan ekonomik işleyiş tam anlamıyla çözüldü ve yabancı rekabete hazır olmayan yerli üretim tümüyle yok oldu.³³⁸ Bir görüşe göre, 1838

³³² Khalid Fahmi, "The Era of Muhammad Ali Pasha", **The Cambridge History of Egypt**, vol.2, Cambridge, 1998, s.174.

³³³ 1838 Türk-İngiliz Ticaret Sözleşmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet N.Yücekök, "Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmeleri", **SBFD**, C.XXIII, No:1 (Mart 1968), ss.381-421; Mübahat S.Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)**, Ankara, 1974, s.92.

³³⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.86.

³³⁵ Fahmi, **a.g.m.**, s.174.

³³⁶ Akşin, **a.g.m.**, s.121.

³³⁷ Zürcher, **a.g.e.**, s.75.

³³⁸ Metin Aydoğan, **Türkiye Üzerine Notlar (1923-2005)**, İzmir, 2005, s.15,17.

Ticaret Sözleşmesi, Osmanlı ekonomisinin kapitalizme, lonca endüstrisinin çağdaş endüstriye dönüşme olasılığını ortadan kaldıran idam fermanı olmuştur.³³⁹

1838 yılının son aylarında II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa ile olan hesabını görmek istiyordu. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'yı, Mehmet Ali Paşa'ya karşı özel görevle Avrupalı güçlerin desteğini sağlamak için Viyana, Paris, Berlin ve Londra'ya göndermişti.³⁴⁰ Ancak sonuç alınamadı. Palmerston ise yalnızca Mehmet Ali Paşa bağımsızlığını ilan ederse Osmanlı Sultanı'na yardımcı olacağına söz verdi. Palmerston'a göre Osmanlı-İngiliz ittifakı yakın doğuda istikrarı korumanın bir yoluydu.³⁴¹

1839 yılına gelindiğinde artık Sultan II. Mahmut iyice hastalanmıştı. Mısır olayları ve yenilgiler onu çok üzmüştü.³⁴² Sağlığı çok kötü durumda olan Sultan, Avrupa'nın desteği olsun olmasın Mehmet Ali Paşa'yı yerinden etmeye karar vermişti.³⁴³ Mehmet Ali Paşa her yıl Bab-ı Ali'ye göndermekle yükümlü olduğu vergiyi göndermeyerek bağımsızlığını ilan edince II. Mahmut Rusya'nın da düşüncesini aldıktan sonra Mehmet Ali Paşa'ya karşı savaşa girişilmesi emrini verdi.³⁴⁴

Osmanlı ordusu Mehmet Ali Paşa'ya karşı bir mücadele başlatacak durumda olmamakla beraber özellikle İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lord Ponsonby'nin tavsiyesi üzerine Hafız Mehmet Paşa komutasındaki bir Türk gücü Suriye'ye gönderildi.³⁴⁵ 21 Nisan 1839 günü Osmanlı ordusu Padişah'ın emriyle harekete geçti ve Fırat Nehri'ni aşarak Nizip'te karargah kurdu.³⁴⁶ İbrahim Paşa'nın karargahı ise

³³⁹ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.37.

³⁴⁰ Bkz: "Mustafa Reşit Paşa'nın Paris ve Londra Sefaretleri Sırasındaki Siyasi Yazıları", **Tarih Vesikaları**, S.6, C.1, Nisan 1942, ss.430-432.

³⁴¹ Anderson, **a.g.e.**, s.95.

³⁴² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.211.

³⁴³ Anderson, **a.g.e.**, s.95.

³⁴⁴ Karal, **a.g.e.**, s.140.

³⁴⁵ Marlowe, **a.g.e.**, s.44; Bu arada Suriye ileri gelenleri de Mehmet Ali Paşa'ya karşı Bab-ı Ali'yi destekleyeceklerine dair teminat veriyordu. Bkz: BOA, **HAT**, 20568.D.

³⁴⁶ Osmanlı ordusunda 35.000 piyade, 5000 süvari, 3000 topçu, 106 top vardı. Mısır ordusu da hemen hemen aynı miktarda idi. Bkz: Ahmet Rasim, "Nizip Vakası", **Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1966-67, s.407.

Halep'te bulunuyordu.³⁴⁷ Osmanlı ordusu 24 Haziran 1839'da Suriye sınırında bulunan Nizip'te İbrahim Paşa kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratıldı.³⁴⁸ Osmanlı kuvvetleri binlerce ölünün yanında 15.000 de esir verdi. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki orduya mağlup olan Hafız Mehmet Paşa, sadaret makamına bu yenilgi hakkında bir rapor göndererek durumu bildirmiştir.³⁴⁹ Bu yenilgiden sonra İstanbul yolu yeniden İbrahim Paşa'ya açılmıştı.³⁵⁰

Bundan sonra felaketler birbirini kovaladı. 30 Haziran 1839 gecesi veremden yatağa düşmüş olan II. Mahmut Nizip yenilgisinin haberini almadan öldü.³⁵¹ II. Mahmut'un yerine, en büyük oğlu Abdülmecid Padişah oldu.³⁵²

Nizip yenilgisi gerçekleştiği sırada, Sadrazam Hüsrev Paşa'nın düşmanı olan Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa da en büyük rakibinin sadrazamlığa getirildiğini öğrenince Osmanlı donanmasını Çanakkale'den kaçırıp Mehmet Ali Paşa'ya teslim etti.³⁵³ Bu yüzden Nizip yenilgisi çifte felaket doğurmuş oluyordu.³⁵⁴

4.2. 1840 Londra Antlaşması

Osmanlı Devleti'nin Nizip yenilgisi üzerine İngiltere hemen harekete geçti. Çünkü İngiltere, Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan sonra artık Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmamaya karar vermişti.³⁵⁵

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston Fransa'yı elde etmek ve onunla birlikte hareket etmek istemesine rağmen Fransa tam teminat vermiyordu. Fransız hükümeti sadece İngiltere'ye mecbur kalmak durumundan kurtulmak istiyordu ve çoktan Avusturya ve Rusya'yla yakınlaşmıştı. Fransız hükümeti, bu devletlerle yakın

³⁴⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.211.

³⁴⁸ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.35.

³⁴⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Yıldız Esas Evrakı** (BOA, Y.EE), 48/ 20.

³⁵⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.211.

³⁵¹ Akşin, **a.g.m.**, s.120.

³⁵² Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C.5, (Çev: Nilüfer Epçeli), İstanbul, 2005, s.327.

³⁵³ Şahin, **a.g.m.**, s.538; Zürcher, **a.g.e.**, s.62.

³⁵⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.211. Bu olaydan sonra Ahmet Paşa, Firari Ahmet Paşa ya da Hain Ahmet Paşa olarak anılmıştır.

³⁵⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.211.

olmanın Fransa'ya fayda sağlayacağını biliyordu. Fransız hükümetinin bu niyette olduğunu İngiltere de biliyordu. Lord Palmerston Paris'te İngiliz elçisine yazdığı bir mektupta:

“Fransa ve Rusya arasında bir ittifak ihtimalinin Avrupa için büyük tehlike arz edeceğini unutmamak gerekir.” diyordu. Fakat Çar'ın, Fransa Kralı hakkında beslediği kin ve husumet böyle bir siyasi anlaşmanın gerçekleşmesi için uygun değildi.³⁵⁶

Fransa da meselenin büyümesi taraftarı değildi. Mehmet Ali Paşa'dan taraf olduğu için, Mehmet Ali Paşa galip durumda iken iki tarafın anlaşmasını istiyor, yeni bir krizin çıkmasını arzu etmiyordu.³⁵⁷ Louis Philippe hükümeti, yakın doğuda Fransız prestijini yeniden canlandırmak istediği için Mehmet Ali Paşa ile ittifakı onaylıyordu.³⁵⁸

Mehmet Ali ayaklanmasının ikinci safhasından Rusya da memnun değildi. Bu bunalım büyüyecek olursa Hünkar İskelesi Antlaşması sorunun yinelenmesine sebep olacaktı. Bu durumda Rusya bu antlaşma ile elde ettiği avantajları kaybetmeyi göze alacak ya da İngiltere ile çatışacaktı ki bunu da hiç istemiyordu.³⁵⁹

Avusturya'ya gelince, Metternich Rusya'nın doğu sorununda tek başına hareket etmesini München-Graetz Antlaşması ile önlemiş olmasına rağmen hala Rusya'ya güvenemiyordu.³⁶⁰

Avusturya'da artık 1830 ihtilallerinin etkisi geçmişti. Dolayısıyla Avusturya'nın artık 1833'te olduğu gibi Rusya'ya bağlı politikasını sürdürmesine gerek yoktu. Batılı devletlerle işbirliği yapabiliyordu. Metternich, İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa sorunu için bir uluslararası konferans toplanması fikrini destekliyor, diğer

³⁵⁶ Tükin, **a.g.e**, s.256.

³⁵⁷ Armaoğlu, **a.g.e**, s.211.

³⁵⁸ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.35.

³⁵⁹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.211.

³⁶⁰ Tükin, **a.g.e**, s.257.

tarafından Viyana'yı Avrupa diplomasisinin merkezi haline getirmek istiyordu. Fakat İngiltere'nin girişimleri üzerine diplomatik faaliyetler Londra'da yoğunlaştı.³⁶¹

Rusya, 1839 yılında Bab-ı Ali ile Mısır Valisi arasında yeniden bir husumet ortaya çıktığında, ilk Mısır buhranında gösterdiği faal rolün aksine gevşeklik gösterdi. Rusya, İstanbul'a bir kuvvet göndererek Bab-ı Ali'ye yardım ettiği takdirde bir savaş çıkmasından korkmaktaydı. Rusya, böyle bir savaşa hazır değildi.³⁶²

Rusya, başlangıçta uluslararası konferans fikrine çok fazla yanaşmadı. Ancak, Avrupa'nın ortak teşebbüslerinden de tamamen kopmadı. Beş devletin İstanbul elçileri 27 Temmuz 1839'da Bab-ı Ali'ye verdikleri ortak bir nota ile ülkelerinin doğu sorunu meselesinde görüş birliği içinde olduklarını bildirdiler ve Osmanlı Devleti'nin, kendilerinin desteği olmadan hiçbir müzakereye girişmemesini istediler.³⁶³

Padişah Abdülmecid, Mehmet Ali Paşa'yla doğrudan görüşmelerde bulunmuş, Mehmet Ali Paşa Osmanlı Padişahı'ndan Mısır ve Suriye valiliklerinin irsen kendisine verilmesini istemişti. Padişah, Mehmet Ali Paşa'nın bu isteklerini kabul etmeyi düşünürken büyük güçlerin duruma müdahale ederek 27 Temmuzda Bab-ı Ali'ye nota sunmaları Mehmet Ali Paşa ile yapılan görüşmelerin askıya alınmasına neden oldu.³⁶⁴

Devletlerin bu teşebbüsü Bab-ı Ali ile Mehmet Ali Paşa arasında herhangi bir anlaşmayı imkansız kıldığı gibi aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni devletlerin "kolektif vesayeti" altına da sokuyordu. Bu teşebbüs Osmanlı Devleti'ni Avrupa devletlerine bağlı hale getirirken, kendilerini de birbirlerine bağlı hale getiriyordu.

³⁶¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.211, 212.

³⁶² Tukin, **a.g.e.**, s.257.

³⁶³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.212. Bu konuda özellikle İngiltere titiz davranmıştır. İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Lord Ponsonby, 5 büyük gücün onayı alınmadan Mehmet Ali Paşa ile pazarlık yapılmaması gerektiği konusunda Bab-ı Ali'yi uyarmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Mısır İrade** (BOA, **Mİ**), 8/1.

³⁶⁴ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.35.

Beş devletin cephe birliği İngiltere ve Avusturya'nın diplomatik zaferiydi. Çünkü Rusya bu teşebbüse katılmazlık edemedi, aksi takdirde bütün Avrupa'yı kendisine karşı birleştirmiş olacaktı. Fransa da aynı şekilde düşündü. Ayrıca bu hareketiyle bu cephe içinde Mehmet Ali Paşa'nın ve dolayısıyla Fransa'nın çıkarlarını daha iyi sunabileceğini düşünüyordu.³⁶⁵

Avrupalı devletler 27 Temmuz'da verdikleri notalar ile aralarında bir cephe birliği kurmuş oldular. Diğer taraftan büyük devletler Londra'da girişmiş oldukları müzakerelerde Mehmet Ali Paşa meselesinin nasıl çözümlenmesi gerektiği konusuna gelince görüş birliği sağlayamadılar. Özellikle İngiltere ve Fransa arasında görüş ayrılığı yaşandı. İngiltere, Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'den çıkarılmasını isterken, Fransa Mehmet Ali Paşa'nın o tarihe kadar elde ettiği kazançları ve özellikle Suriye'yi elinde tutması gerektiğini savunuyordu.³⁶⁶ Mehmet Ali Paşa'nın Nizip galibiyeti Fransa'da büyük sevinç yaratmıştı. Louis Philippe ve bakanlar bir taraftan Avrupa devletler topluluğundan ayrılmamak gibi bir kurnazlık güderken, diğer taraftan da dünyanın hiçbir konferansının Mehmet Ali Paşa'nın kazançlarını elinden alamayacağını, çünkü Mehmet Ali Paşa'nın "kılıç elde" beklediğini söylüyorlardı.

Bu sırada Rusya'nın yaptığı bir teşebbüs, Batı bloğu içinde beliren görüş ayrılıklarını daha da artırdı. Çar'ın Londra'ya gönderdiği özel elçisi Brunnow, 15 Eylül 1839'da Londra'ya gelir gelmez Dışişleri Bakanı Palmerston'la görüşmüştü.³⁶⁷ Brunnow, Lord Palmerston'a İngiltere'nin Doğu sorununa Rusya ile birlikte kesin çözüm yolu bulması önerisi sunmuştu. Rusya, boğazların tüm savaş gemilerine kapatılması ve Mehmet Ali Paşa'ya sadece babadan oğula geçmek üzere Mısır valiliğinin verilmesi önerisinde bulunmuştu.³⁶⁸ Brunnow, hükümeti adına şu beyanda bulunmuştu: Rusya Mehmet Ali Paşa sorununda İngiltere ile birlikte hareket etmeye razıdır. Rusya Hünkar İskelesi Antlaşması'nı yenilemeyecektir. Bunun yerine Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın kapalılığı uluslararası anlaşma haline getirilmelidir. Zaten Hünkar İskelesi Antlaşması'nı Rusya Osmanlı Devleti üzerinde

³⁶⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.212.

³⁶⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.212; Tükin, **a.g.e.**, 262.

³⁶⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.212.

³⁶⁸ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.35; Tükin, **a.g.e.**, s.269.

bir kontrol kurmak için değil, onun varlığını ve güvenliğini garanti altına almak için yapmıştır.³⁶⁹

Palmerston İngiltere'nin Fransa ile ilişkilerinin kesilmemesi görüşünden hareketle Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'dan çekilmeye zorlanmasını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece Rus değil, Avrupa himayesi altında olmasını önermişti. Bu düşünce, Palmerston'un yakın doğu politikasının temelini oluşturuyordu. Palmerston, Osmanlı Devleti'ni ölü bir varlık olarak görmüyordu. Ona göre, Osmanlı Devleti on yıl kadar Avrupa himayesi altında barış içinde yaşadığı ve gerekli reformlar yapıldığı takdirde yeniden saygın bir güç haline gelebilirdi.³⁷⁰

Palmerston, Brunnow'un bu beyanını hem hayret hem de memnuniyetle karşıladı. İngiltere'nin yapmaya çalıştığı şeyi şimdi Rusya kendisi teklif ediyordu. İngiltere 1809'dan beri boğazların kapalılığı ilkesini uluslar arası bir taahhüt haline getirmeye çalışmaktaydı. Bu açıdan da Hünkâr İskelesi Antlaşması İngiltere'nin bu kapalılık politikasına darbe olmuştu. Şimdi Rusya, 1833 antlaşması ile elde ettiği üstünlük durumundan vazgeçiyordu. Öyle ki, Hünkâr İskelesi Antlaşması Çanakkale Boğazı'nın kapalılığını esas almış fakat aynı kapalılıktan İstanbul Boğazı için söz etmemişti. Şimdi Rusya, İstanbul Boğazı'nın kapalılığını da kabul ediyordu. Bunun dışında "ittifak"ın sağlamış olduğu siyasi avantajlardan da vazgeçiyordu. Rusya sonunda, Osmanlı İmparatorluğu sorununda diğer devletlerin de söz hakkı olduğunu kabul etmeye mecbur kalmıştı. Pek tabii ki Rusya'yı bu şekilde harekete sevk eden nedenler vardı. Rusya, Hünkâr İskelesi Antlaşması'na yapılan bu kadar itirazdan sonra bu antlaşmanın pratikte bir değeri kalmadığını görmüştü. Bu antlaşmayı hayata geçirmenin kolay olmayacağı anlaşılmıştı. Aksi takdirde Rusya bütün devletlerle savaşı göze alacaktı. Bunu yapamayacağına göre, Rusya İngiltere'ye yaklaşmalı, Mehmet Ali Paşa'ya destek veren Fransa ile onun karşısında yer alan İngiltere'nin arasını açmalı ve bu suretle boğazlar sorununda yapmış olduğu bu fedakarlık karşılığında hiç olmazsa Batı bloğunu parçalamalıydı.³⁷¹

³⁶⁹ Armaoğlu, a.g.e, s.213.

³⁷⁰ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.35, 36.

³⁷¹ Armaoğlu, a.g.e, s.213.

Rusya'nın bu diplomatik çalışmaları başarılı oldu. Fransa Suriye'nin tamamının Mehmet Ali Paşa'ya verilmesi konusunda o kadar ısrarcı davrandı ki İngiltere Fransa'yı bu meselenin dışında bırakmaya karar verdi. Mehmet Ali Paşa aracılığıyla Afrika'nın kuzeyinde büyük bir Arap imparatorluğu kurmak isteyen Fransa, Mehmet Ali Paşa'nın topraklarının mümkün olduğu kadar genişlemesini istiyordu. Bu durum karşısında sinirlenen İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston:

“Fransa’ya bir ders vermek gerekir. Şunu anlaması gerekir ki sözleri ve istekleri Avrupa’nın kanunu değildir.” demiştir.³⁷²

Bunun üzerine 15 Temmuz 1840'ta Avusturya, İngiltere, Prusya, Rusya ve Bab-ı Ali arasında Londra'da Mısır müzakerelerini sona erdiren ve Mehmet Ali Paşa'ya karşı alınacak tedbirleri belirleyen bir antlaşma imzalandı.³⁷³

15 Temmuz 1840 tarihli antlaşma ile dört ülkenin boğazlar konusunda uzlaşma koşulları tekrarlanıyordu. Sultan, Bab-ı Ali'nin barış dönemlerinde yabancı savaş gemilerinin boğazlardan girmesini yasaklayan “Osmanlı İmparatorluğu'nun eski kuralını” sürdürme niyetini açıklıyordu. Büyük güçler bu bildiriye kabul etmiş ve böylece “Boğazlar rejimi” yüzyılın geri kalanında Avrupa kamu hukukunun önemli bir unsurunu oluşturmuştur.³⁷⁴

Londra Konferansı 15 Temmuz 1840 tarihi ile iki belge kabul ve imza etmiştir. Birincisi “konvansiyon” yani bir anlaşma, ikincisi de “ayrı sened”dir.³⁷⁵ Mehmet Ali Paşa sorununa ait çözüm formülünü “ayrı sened” belirtmekteydi. “Ayrı sened”e göre; Mısır, babadan oğula geçmek üzere (irsen) Mehmet Ali Paşa'ya verilecek, ayrıca Akka valiliği ile sınırları belirtilen güney Suriye de³⁷⁶ kaydı hayat

³⁷² Armaoğlu, **a.g.e.**, s.213.

³⁷³ Tukin, **a.g.e.**, s.273.

³⁷⁴ Anderson, **a.g.e.**, s.100.

³⁷⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.213; Tukin, **a.g.e.**, s.274. Antlaşmanın metni için Bkz: **Mecmua-i Muahedat**, c.IV, s.209; Erim, **a.g.e.**, s.303,308.

³⁷⁶ Güney Suriye'de Mehmet Ali Paşa'ya bırakılacak olan yerler, Beriyetüşam'ın Mısır ile Süveyş'ten Taberiye gölüne kadar olan sahadaki bölümleridir. Bkz: Talat Mümtaz Yaman, “Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı Üzerine Anadolu ve Rumeli'ye Gönderilen Bir Emirname”, **Tarih Vesikaları**, C.I (6.Sayıdan Ayrı Basım), 1942, s.1. Dört devletin memurları arasında imzalanan ve

şartıyla yine Mehmet Ali Paşa'ya bırakılacaktı. Mehmet Ali Paşa, bu şartları on gün içinde kabul etmezse, idaresine bırakılan yerler dışındaki bölgeleri boşaltmaz ve deniz kuvvetlerini geri çekmezse, Akka'yı da kaybedecek ve sadece Mısır'la yetinmek zorunda kalacaktı. İkinci on gün içinde babadan oğula geçmek üzere Mısır'ı kabul etmezse, o zaman Osmanlı Devleti babadan oğula geçme şartını geri alacaktı. Yine bu senede göre, Mehmet Ali Paşa bunların tamamını ilk on gün içinde kabul ettiği takdirde, Osmanlı Devleti'nin imza ettiği bütün antlaşmalar bu topraklarda geçerli olacak ve vergiler de Osmanlı Padişahı adına toplanacaktı. Yalnız, Mısır ile Mehmet Ali Paşa'ya verilen toprakların askeri ve sivil masrafları bu vergilerden karşılanacaktı.³⁷⁷

“Konvansiyon'a” gelince, aslında bu belge bir ittifak antlaşması sayılabilir. Beş maddelik bu antlaşmaya göre, devletler seneddeki formülleri Mehmet Ali Paşa'ya kabul ettirmek için işbirliği yapacaklardı. Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın seneddeki çözüm formüllerini kabul etmemesi halinde, Suriye ile Mısır'ın bağlantısını kara ve deniz kuvvetiyle kesmek için Osmanlı Devleti'ne yardım edecekleri gibi, Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetlerini karadan ve denizden “İstanbul'a” yöneltmesi halinde de Osmanlı Devleti'ne her türlü askeri yardımı yapacaklardı. Böyle bir durumda, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın kontrolü bu dört devlete teslim edilecekti. Fakat bu durum da tamamen geçici olacaktı. Yoksa bu durum, Osmanlı Devleti'nin boğazlarının savaş gemilerine kapalılığı kuralını hiçbir şekilde ihlal etmeyecekti. Devletler, ayrıca boğazların kapalılığı kuralına saygı göstereceklerini de taahhüt etmekteydiler.³⁷⁸

Bab-1 Ali 15 Temmuz 1840 Sözleşmesi gereğince hazırladığı ultimatomu Viyana elçisi Rıfat Bey vasıtasıyla müttefik devletlerin konsolosları önünde Mehmet Ali Paşa'ya bildirdi.³⁷⁹ Mehmet Ali Paş, Rıfat Bey tarafından bildirildiği vakit şu sözleri söyledi:

Devlet-i Aliye'ye ve Mısır Valisi'ne bırakılan yerlerin bir kıta haritası için ayrıca bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır** (BOA, **İ.MTZ**), 3/ 74.

³⁷⁷ Armaoğlu, **a.g.e**, s.214.

³⁷⁸ Armaoğlu, **a.g.e**, s.214.

³⁷⁹ Tükin, **a.g.e**, s.275.

“Vallah billah tallah malik olduğum araziden bir karış yer terk etmem. Eğer bana ilan-ı harp ederlerse, padişahın memleketlerini altüst ederek imparatorluğun harabeleri altında kendimi gömdürürüm.”

Mehmet Ali Paşa, ilk teklifi kabul etmesi için kendisine ayrılan on günlük süre sona erdiğinde dört devletin konsolosları ile Rıfat Bey’i kabul ederek yeni itirazlarda bulundu:

“Mülkü Allah verir Allah alır, ben Cenab-ı Hakka mütevekkilim.” Arkasından da kendisine karşı yapılacak en küçük düşmanlık hareketinde İstanbul üzerine yürüyeceğini bildirdi. Kısacası Mehmet Ali Paşa dört devletin teklifini kabul etmeyeceğini tehditkar bir dil kullanarak elçilere bildirdi.³⁸⁰

Mehmet Ali Paşa bu şartlardan hiç birini kabul etmeyince, Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa’nın bütün haklarını kaybettiğini ilan etti. Ortak İngiliz-Avusturya donanması Suriye kıyılarını abluka altına alırken, İngilizler Lübnan’a da asker çıkardılar. Rusya da Sultan’ın yardım istemesi halinde diğer Avrupa devletleri donanmalarının boğazlardan içeri girmesine itiraz etmeyeceğini bildirdi.³⁸¹

Dört devletin Fransa’yı dışarıda bırakan bu kararları Fransa’yı çok kızdırdı ve büyük bir tepki ile karşılandı. Fransa, Lord Palmerston tarafından dörtlü ittifakın dışında bırakılmıştı. Avrupa’nın iradesi açık bir biçimde Mehmet Ali Paşa’ya, kapalı olarak da Fransa’ya empoze edilmişti.³⁸²

Fransız ihtilalinin en hareketli savunucularından tarihçi Thiers, 1840 Şubatında Guizot’un yerine Fransa başbakanlığına getirilmişti. Thiers’in ilk işi 1840 Mayıs’ında Napoleon’un Sainte-Héléné’deki kemiklerini Paris’e getirtmek oldu. Bu olay Fransa’da “imparatorluk” döneminin hatırlanmasına ve milli duyguların kabarmasına sebep oldu. İşte Londra Konferansı Fransız kamuoyunda böyle bir

³⁸⁰ Karal, **a.g.e**, s.199.

³⁸¹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.214.

³⁸² Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.36.

havanın egemen olduğu bir sırada toplanmış ve Fransa'yı dışlamıştı.³⁸³ Fransa'nın güçler birliğinin dışında bırakılmasında, Lord Palmerston'un Fransa Kralı Louis Philippe'e güvenmemesi etkili olmuştur.³⁸⁴

Londra Antlaşması'nın Metternich açısından acı bir yönü, Fransa'nın "Güçler Birliği"nin dışında kalmış olmasıydı. Eğer bu antlaşmaya Fransa da katılmış olsaydı, Metternich'in tüm büyük güçlerin birliği aracılığıyla barışın sağlanması ve Osmanlı Devleti üzerindeki tek taraflı Rus korumasının kaldırılması yolundaki planı gerçekleşmiş olacaktı.³⁸⁵

Fransa kendisini hakarete uğramış kabul ediyordu. Bu durum kamuoyunda öyle büyük bir heyecan ve tepkiye neden oldu ki, tiyatrolarda Fransız milli marşı söyleniyor, en ılımlı gazeteler bile Fransa'yı harekete geçmeye çağırıyordu. Napoleon'un maceraları ve başarısızlıkları unutulmuş, artık sadece zaferlerinden söz ediliyordu.³⁸⁶ Lamartine olaya "Diplomatik Waterloo" diyor, Thiers'den "sivil Napoleon" diye söz ediyordu. Bundan önceki başbakan ve Napolyon savaşlarında aktif rol almış olan Mareşal Soult, Fransa'nın yeni bir "Chavmont Antlaşması" ile karşı karşıya bulunduğunu söylüyordu. Journal des Débats, Londra Antlaşması için "Fransa bu hareketi kaldıramaz. Şerefi buna izin vermez" derken, Kral Louis-Philippe, Avusturya ve Prusya elçilerine "Nankörler" diye bağırıyordu. Louis-Philippe, şimdiye kadar liberal hareketlere karşı mücadele etmekle Avrupa barışını ve hükümdarın tahtlarını kurtardığını iddia ediyordu.³⁸⁷

Bir ara Fransız hükümetinin sözü geçen sözleşmeye harp açmak suretiyle karşılık vereceği zannedildi.³⁸⁸ Ancak yine de Louis-Philippe daha ileri gitmedi. Bir Mısır Valisi için Fransa'nın savaşa girmesini istemiyordu. 1840 Ekiminde Thiers'i başbakanlıktan uzaklaştırdı ve yerine Mareşal Soult'u getirdi. Dışişleri bakanlığına da Guizot geldi. Guizot, sertlik politikasına taraftar değildi. Böylece Mehmet Ali

³⁸³ Armaoğlu, **a.g.e**, s.214.

³⁸⁴ Tuncer, Doğu Sorunu, s.27.

³⁸⁵ Tuncer, **Metternich'n Osm. Politikası**, s.101,102.

³⁸⁶ Armaoğlu, **a.g.e**, s.214.

³⁸⁷ Armaoğlu, **a.g.e**, s.215.

³⁸⁸ Tükin, **a.g.e**, s.276.

Paşa sorununda ortaya çıkan ciddi bir bunalım önlenmiş oldu. “Bırakın Fransızlar ne söylerse söylesinler. Mehmet Ali yüzünden dört devletle savaşı göze alamazlar” diyen Palmerston bu düşüncesinde haklı çıkmıştı.³⁸⁹

Fransa'nın desteğini kaybeden Mehmet Ali Paşa yalnız kalmıştı. Sonunda Mehmet Ali Paşa askerlerini geri çekmeyi kabul etti.³⁹⁰ Osmanlı donanmasını geri vermeye ve Suriye'den çekilip sadece Mısır'la yetinmeye razı oldu. Osmanlı Devleti ile İngiltere Mısır'ı da Mehmet Ali Paşa'nın elinden almak istediler ancak bu girişimlerinde yalnız kaldılar. Diğer devletlerden destek göremeyince İngiltere de daha fazla üstelemedi. Çünkü yeni bir şiddet politikası bu defa gerçekten Fransa'yı bir savaşa mecbur edebilirdi.³⁹¹

Bunalımın giderilmesinden sonra devletler, Mısır'ın Mehmet Ali Paşa'nın elinde kalması görüşünü belirttiler ve Osmanlı Devleti de bu durumu kabul etmek zorunda kaldı. Padişah Abdülmecid'in 13 Şubat 1841 tarihli “Mısır Valiliği İmtiyaz Fermanı” olarak da bilinen fermanı ile Mısır meselesi şu formüle bağlandı: Mısır valiliği veraset yoluyla büyük oğlundan büyük oğluna geçecek³⁹², Mısır ordusu 18.000 kişiyi aşmayacak, Albaya kadar (Albay dahil) olan subayları Mısır valisi tayin edebilecek. Mısır'da vergiler Padişah adına toplanacak ve bu vergilerin dörtte biri İstanbul'daki, Osmanlı hazinesine gönderilecek, Mısır'da para Padişah adına bastırılacak³⁹³ ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Osmanlı Devleti'nin imzaladığı tüm anlaşmalar ile Osmanlı Devleti'nde kabul edilen kanun ve tüzükler Mısır'da da yürürlükte olacaktı.³⁹⁴ Bu şartlara saygı gösterilmediği takdirde Mısır'a verilen imtiyazlar hükümsüz sayılacaktı.³⁹⁵

³⁸⁹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.215.

³⁹⁰ J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Middle East*, London, vol.1, 1956, s.120.

³⁹¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.215.

³⁹² Bu konudaki ferman için bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühime-i Mısır Mektumi* (BOA, *MMM*), 15(1840–1914), s.11–12.

³⁹³ Sinoué, *a.g.e.*, s.369; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.215.

³⁹⁴ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1975, s.91; Gabriel Baer, *Studies in the Social History of Modern Egypt*, Chicago, 1969, s.111. Mısır Valisi, Tanzimat Fermanına aykırı şekilde, yani bir mahkemenin hükmü olmaksızın hiç kimseyi cezalandıramayacaktı. Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, C. 5, İstanbul, 1994, s.165.

³⁹⁵ Karal, *a.g.e.*, s.202.

Padişah Abdülmecid, 1 Haziran 1841 tarihli bir fermanla soyuna intikal etmek üzere, Mısır, Nubia, Kordofan, Darfur ve Sennear (Sudan) valiliklerini de Mehmet Ali Paşa'ya vermeyi kabul ediyordu.³⁹⁶ 10 Haziran 1841 tarihinde de Mehmet Ali Paşa, kendisine birkaç gün önce sunulan yeni ve daha iyi koşulları kabul ettiğini bildirdi.³⁹⁷

Bunun üzerine devletler Osmanlı Devleti'nin tamamen bir iç meselesi olan Mısır sorununun bir Avrupa müdahalesiyle çözülmesi için Prusya'yı da yanlarına alarak Londra'da bir konferans tertitlediler ve aralarında aldıkları kararları Mehmet Ali Paşa'ya da kabul ettirerek 10 Temmuz 1841'de Mısır meselesinin kapanmış olduğunu ilan ettiler.³⁹⁸

Bu sırada 15 Temmuz 1840 Anlaşması'nda öngörüldüğü üzere boğazlarla ilgili kapalılık esaslarına katılmak üzere Fransa'nın da Londra'ya davet edilmesine karar verdiler.³⁹⁹

4.3. 1841 Boğazlar Sözleşmesi

Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan hiç bir devletin memnun olmadığını ve boğazların kapalılığı ilkesinin milletlerarası bir taahhüt şekline sokulması fikrinin 1834'den itibaren olgunlaşmaya başladığını ve Hünkar İskelesi Antlaşması'nın yürümeyeceğini anlayan Rusya'nın da bu antlaşmadan vazgeçerek Eylül 1839'da boğazlar sorununun milletlerarası bir antlaşma haline getirilmesi düşüncesine yanaştığı daha önce belirtilmişti.⁴⁰⁰

Boğazların bütün devletlerin savaş gemilerine kapalılığı hususunda Osmanlı Devleti'nin eskiden beri uyguladığı kuralı (“Usul-i Kadime-i Saltanat-ı Seniyye”) İngiltere daha 1809'daki Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Anlaşması'ndan beri, bütün

³⁹⁶ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.36.

³⁹⁷ Anderson, **a.g.e**, s.105.

³⁹⁸ Mustafa Küçük, “Şark Meselesi Çerçevesinde İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti”, **Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı**, C.1, Ankara, 2000, s.205.

³⁹⁹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.216.

⁴⁰⁰ Armaoğlu, **a.g.e**, s.216.

devletlerin bağı kalacağı bir milletlerarası taahhüt haline getirmeye çalışmaktaydı. 1809 antlaşmasının 11. maddesine göre, başka devletler bu kapalılığa riayet ettikleri sürece, İngiltere de boğazların kapalılığına saygı gösterecekti. Fakat İngiltere, başta Rusya olmak üzere bütün devletlerin kapalılığa saygı taahhüdünde bulunmalarını istiyordu. Bu yüzden 1833 antlaşması İngiltere için bir darbe oldu. Fakat İngiltere'nin kapalılık kuralını gerçekleştirmek hususundaki kararlılığını da artırdı. Mehmet Ali Paşa sorunundaki gelişmeler bunu kolaylaştırdı. Bunda, bütün Avrupa'yı karşısında bulan Rusya'nın İngiltere'yle yakınlaşmasının etkisi de büyüktü.

İngiltere, 15 Temmuz 1840 Antlaşması ile boğazların kapalılığını ilke olarak Rusya, Avusturya ve Prusya'ya kabul ettirmişti. 10 Temmuz 1841 Protokolü ile de Fransa'nın bu konuda yapılacak anlaşmaya davet edilmesi kararlaştırılmıştı. Nihayet 1841 yılında, 8 yıllığına yapılan Hünkar İskelesi Antlaşması'nın da süresi bitiyordu. Fransa, daha önce Mısır meselesi çözümlenmedikçe boğazlarla ilgili herhangi bir antlaşmayı imzalamayacağını söylemişti. Artık Mısır meselesi çözümlenmişti. Devletlerin boğazlar konusunda uluslararası bir anlaşma imzalamaları için hiçbir engel kalmamıştı.⁴⁰¹

Fransa, Avrupalı devletlerin bulunduğu konferansa davet edildi ve 13 Temmuz 1841'de Londra'da Osmanlı Devleti'nin de katılımıyla İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında "Londra Boğazlar Sözleşmesi" adı verilen belge imzalandı.⁴⁰²

Boğazların kapalılığına dair Bab-ı Ali ile beş büyük devlet arasında imzalanan Boğazlar Sözleşmesi 4 maddeden ibaretti. Bunun en önemli maddesi 1. maddedir. Bu maddeye göre; Osmanlı Devleti, yabancı savaş gemilerinin Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'ndan geçemeyeceğine dair eskiden beri uygulamakta olduğu yasağı, bundan sonra da uygulayacağına dair kesin kararlılığını ilan ediyor ve bu

⁴⁰¹ Armaoğlu, a.g.e, s.216.

⁴⁰² Marriott, a.g.e, s.244; Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.36; Antlaşmanın tam metni için bkz: Erim, a.g.e, ss.311-313; **Mecmua-i Muahedat**, C.IV, s.216.

hususta garanti veriyor, bir yandan da İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa ve Prusya devletleri, Osmanlı Devleti'nin bu geçiş yasağı kural ve kararına saygı göstermeyi taahhüt ediyorlardı. Yani Osmanlı Devleti barış zamanında hiçbir yabancı savaş gemisini boğazlardan geçirmeyecek ve bu devletler de gemilerini zorla geçirme teşebbüsünde bulunmayacaklardı.⁴⁰³ 2. madde, 15 Temmuz 1840'ta Londra'da imzalanan sözleşmeye dayanıyor ve aynı esasları yineliyordu.⁴⁰⁴ 3. maddeye göre ise Osmanlı Devleti diğer bütün devletleri bu sözleşmeye katılmaya davet edecekti.⁴⁰⁵ Nihayet 4. madde ise, antlaşmanın ilk üç hükmünden söz etmekte ve bu hükümlere sadık kalınacağı konusunda taahhüt vermekteydi.⁴⁰⁶

Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre boğazların kapalılığına dair Osmanlı Devleti'nin taahhüdü sadece barış zamanına aitti. Çünkü 1. maddede “Devlet-i Aliye'ye hal-i sulhde bulunduğu müddetçe hiçbir ecnebi cenk sefinesini kabul buyurmayacaklarını ilan buyurmuşlardır.” denilmekteydi.⁴⁰⁷ Yani Osmanlı Devleti savaşta olmadığı müddetçe İstanbul ve Çanakkale Boğazları bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı olacaktı. Ancak herhangi bir savaşa girerse, Bab-ı Ali menfaatleri bakımından uygun gördüğü devletle anlaşarak savaş gemilerini boğazlardan geçirebilecekti. Böylece Rusya'nın boğazlar üzerindeki tek taraflı hakimiyeti kaldırılmış oldu.⁴⁰⁸

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi, boğazlar sorunu tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder.⁴⁰⁹ 1841 sözleşmesi ile boğazlar “uluslararası statü” kazanmıştır. Aslında, 1841'e gelinceye kadar da boğazları bütün devletlerin savaş gemilerine kapalı tutmak, Osmanlı Devletinin daima uygulamakta olduğu bir kuraldı. Ancak bu kural tek taraflı bir irade beyanı şeklindeydi. Yani Osmanlı Devleti bu kuralı kendi çıkarlarına uygun görerek kendisi koymuştu. Dolayısıyla istediği zaman da bu

⁴⁰³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.217.

⁴⁰⁴ Tükin, **a.g.e.**, s.279.

⁴⁰⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.217.

⁴⁰⁶ **Mecmua-i Muahedat**, C.IV, s.216.

⁴⁰⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.217.

⁴⁰⁸ Kurat, **a.g.e.**, s.65.

⁴⁰⁹ Boğazlar meselesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Cemal Tükin, **Boğazlar Meselesi**, İstanbul, 1999; Vernon John Puryear, **England, Russia, and the Straits Question**, California, 1931.

kuraldan vazgeçebilirdi. Ortada herhangi bir devlete karşı gerçekleştirilmiş bir taahhüt yoktu. 1809 antlaşmasında bile bu kuralı İngiltere'ye karşı kabul ederken, yine kendisi uygun gördüğü için böyle taahhütte bulunmuştu. Kısacası, boğazlar rejiminin tayin ve tespitinde kesinlikle Osmanlı Devleti egemendi.

1841 Boğazlar Sözleşmesi, artık durumu değiştiriyordu. Boğazlar rejimini tayin eden artık sadece Osmanlı Devleti'nin tek taraflı iradesi değil, Osmanlı Devleti ile Avrupa devletlerinin karşılıklı ve ortak taahhütleriydi. Yani Osmanlı Devleti'nin iradesi ve egemenliği sınırlandırılmıştı.⁴¹⁰ Çünkü Bab-ı Ali bu antlaşmanın altına imza atmakla bütün devletlere karşı hem de belli olmayan bir süre için bir taahhüt ve zorunluluk altına giriyordu.⁴¹¹

Osmanlı Devleti diğer devletlerin de onaylarını almadan boğazlar rejiminde bir değişiklik yapamayacaktı.⁴¹² Londra Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla Mehmet Ali Paşa siyaset sahnesinden silinmişti. Bu sözleşmeyle, Osmanlı Devleti Avrupa devletler topluluğunun eşit haklara sahip bir üyesi olarak kabul edilmişti. Avrupa, Osmanlı Padişahı'nın dokunulmazlığını güvence altına alıyordu. Böylece Metternich, yaşamında son kez beş büyük gücü bir araya getirmeyi başarmıştı. Boğazlar Sözleşmesi Metternich ve Palmerston'un büyük bir başarısı olarak görülebilir. Bu sözleşme ile Rusya, artık Osmanlı Devleti üzerinde tek taraflı himaye hakkını kullanamayacaktı.⁴¹³

Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle büyük güçler İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın kapalılığı konusunda anlaşmışlardır.⁴¹⁴ Avrupa devletlerinin boğazların kapalılığı konusundaki taahhütleri sadece Osmanlı Devleti'ne karşı değil aynı zamanda birbirlerine karşı da verilmişti. Dolayısıyla içlerinden biri taahhüdünden vazgeçip, Osmanlı Devleti ile boğazlardan geçmek için ayrı bir

⁴¹⁰ Armaoğlu, **a.g.e**, s.217.

⁴¹¹ Tükin, **a.g.e**, s.281.

⁴¹² Armaoğlu, **a.g.e**, s.218.

⁴¹³ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.37.

⁴¹⁴ Marriott, **a.g.e**, s.244.

anlaşma yapamazdı. Yeni bir Hünkar İskelesi söz konusu olamazdı.⁴¹⁵ Bu antlaşma ile Rusya'nın Osmanlı Devleti ve dolayısıyla boğazlar üzerinde 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması ile sağladığı özel durumu sona eriyordu.⁴¹⁶

Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle Palmerston bir zafer kazanmıştı. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde benzer bir himaye kurma hakkı reddedilmişti. Hünkar İskelesi Antlaşması rafa kaldırılmış, Osmanlı İmparatorluğu hem Mehmet Ali Paşa'nın düşmanlığından, hem de Rusya'nın dostluğundan kurtarılmış ve İngiltere'nin iradesi üstün kılınmıştı.⁴¹⁷ Sonuç olarak bu antlaşmadan en zararlı çıkan devlet yine Rusya olmuştu.⁴¹⁸

Osmanlı Devleti, Mısır'ı hemen hemen kaybetmiş olmakla beraber, 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile Rusya'dan yönelen tehlikeyi de büyük ölçüde ortadan kaldırmış oluyordu. Asıl zafer İngiltere'nindi. Çünkü boğazların kapalılığı kesinleştirilmişti. Artık Rusya'nın boğazlar üzerinden Akdeniz'e inmesi kolay kolay mümkün olmayacaktı. Rus tehlikesinin daha da kesin bir biçimde önlenmesi amacıyla Avusturya, Londra'da 1841 Sözleşmesi'ne bir hüküm koydurarak, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün ortak garanti altına alınmasını teklif etmişti. Rusya'nın şiddetle karşı çıkması üzerine bundan vazgeçildi. Bunun yerine sözleşmenin başına "Rahman ve Rahim olan Allah adına" başlığını taşıyan bir beyanname kondu ve bunda beş devletin işbirliğinin Avrupa barışının korunmasının garantisi olduğu ve Osmanlı Sultanı'nın "egemen haklarına saygı gösterileceği" ifadesi ile yetinildi.⁴¹⁹

20 Eylül 1841'de Mehmet Ali Paşa ile İngiltere, Rusya ve Avusturya arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile Mehmet Ali Paşa yalnızca Mısır'ın irsî valisi olarak tanınmış, Suriye'den çekilmesi ve Osmanlı Devleti'ne vergi ödemesi kabul edilmişti. Bu antlaşma ile Suriye yeniden Osmanlı denetimine girmiş ve Mısır

⁴¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e**, s.218.

⁴¹⁶ Tükin, **a.g.e**, s.281.

⁴¹⁷ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.36.

⁴¹⁸ Tükin, **a.g.e**, s.282.

⁴¹⁹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.218.

Osmanlı Sultanı'nın hükümdarlığını tanımakla birlikte uygulamada bağımsız olmuştur.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti Mısır buhranını tek başına çözememiş, Anadolu ve İstanbul'u ancak yabancı güçlerin müdahalesiyle koruyabilmişti.⁴²⁰

1841'den sonra, bölgeyi etkisi altında tutan gerilim büyük ölçüde azaldı. Mehmet Ali Paşa'nın hırsları 1840 yılında aldığı yenilgiyle tamamen ortadan kalkmamıştı. Küçük oğlu Said Paşa'nın, paşalığının yöneticisi olmasını ümit ediyordu. Bu yüzden 1841'de Lübnan'da Marunîler ve Dürzîler arasında çıkan çatışmadan faydalanmayı denedi ancak başarılı olamadı. 1849'da ölümünden uzun süre önce (oğlu İbrahim de kendisinden 8 ay önce ölmüştü) Mısır 1825–1841 yılları arasındaki uluslararası önemini yitirmişti.⁴²¹

⁴²⁰ Tuncer, **Osmanlı-Avrupa İlişkileri**, s.37.

⁴²¹ Anderson, **a.g.e.**, s.107.

5. BÖLÜM

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA’NIN SON YILLARI, ÖLÜMÜ VE SONRASINDA KAVALALI SÜLALESİ

5.1. Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Son Yılları ve Ölümü

1841 yılında Kavalalı’nın önünde yaşayacak 8 yılı vardı. Bu süre İngiliz ve Fransız çıkar çatışmasının sürdüğü yıllardır. İki ülke arasındaki çatışmada amaç hep aynı kalmıştır: Hindistan Yolu’nun denetimi.

İki ülke vakit kaybetmeden Mehmet Ali Paşa’nın önüne iki ayrı proje sundular. Bu projelerden ilki, Fransız projesi olan iki denizin birleştirilmesi rüyası yani Süveyş Kanalı, İngiliz Projesi ise Kahire’yi Süveyş’e ve İskenderiye’ye bağlayacak bir demiryolu hattıydı.⁴²²

Mehmet Ali Paşa, İngiliz projesini, İngiltere’nin projenin parasal yönünü halletmek amacıyla Avrupa’dan finansman ayarlama teklifi nedeniyle reddetti. Parasal bir borcun siyasal bir borca dönüşebileceğini düşündüğünden buna imkan vermeye niyeti yoktu.

Süveyş Kanalı konusunda ise, şartırcı bir öngörüyle, bu kanalın en çok İngiltere’nin işine yarayacağını şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Bu iş bir gün gerçekleşirse, Fransa ile Mısır’ın kazacakları kanal yatağında İngiltere uyuyacaktır.”

Torunu İsmail’in de söylediği gibi Mehmet Ali Paşa, “Kanalın Mısır’a ait olmasını istemiştir, Mısır’ın kanala değil.” Kısacası kanalın Mısır’ın ele geçirilmesi için önemli bir vesile olacağını ve İngiltere’nin Mısır’a saldırmak için en ufak bir fırsatı bile kaçırmayacağından emindi.⁴²³

⁴²² Sinoué, a.g.e, s.369.

⁴²³ Sinoué, a.g.e, s.370,371.

1845 yılına gelindiğinde Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı, Batı ile olan ilişkileri düzeltmek için Avrupa'ya göndermeye karar vermişti, ancak İbrahim Paşa çok hastaydı. Doktorların da tavsiyesiyle tedavi olmak amacıyla Pisa yakınlarında bir kaplıcaya gönderildi.

İbrahim Paşa'nın tedavi olduğu bu sürede Mehmet Ali Paşa, maliyeyi yeniden düzenlemeye çalıştı. Bir devlet bankası kurdurarak para oranları, değerli kağıtlar ve ürünler üzerinde yapılan yasadışı işlemleri önledi ve memur maaşlarının ödenmesini kolaylaştırdı. Şüphesiz ki bu çalışmalar Mısır'a faydalı olmuş ve iyi sonuçlar getirmiştir. 1846 yılına gelindiğinde mali durumun daha da iyiye gitmesi bunun en önemli kanıtıdır.⁴²⁴

Aynı yıl Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Sultan'ının davetini kabul ederek İstanbul'a geldi. Mehmet Ali Paşa, Sultan Abdülmecid tarafından saygı ve gösterişle karşılandı. Bu buluşma, yıllarca iki tarafı yıpratın çatışmaları unutturmak için gerçekleştirilmişti. Ancak Mehmet Ali Paşa hala büyük emeller peşinde koşuyordu. Osmanlı Sultanı'na sadrazam olmak arzusunda olduğunu belirtti, ancak Paşa'nın bu isteği kibarca reddedildi.⁴²⁵ Bu ziyaret sonrasında Mehmet Ali Paşa, gemiye binerek çocukluğunun geçtiği limana Kavala'ya doğru yola çıktı. Napoli ve Malta'ya uğradıktan sonra Kahire'ye döndü.⁴²⁶

Yaklaşık bir ay sonra Mehmet Ali Paşa, tekrar Mısır'a döndü. Zaten iyi olmayan sağlığı da artık iyice bozulmuştu. Tifoya yakalandığının belirtileri ortaya çıkmıştı ve artık yataktan çıkmamak zorunda kaldı.

Bu sırada İbrahim Paşa da Mısır'a geri dönmüştü. Paşa ile oğlu arasındaki ilk ciddi tartışmalar da bu günlerde yaşandı. İbrahim, tarım alanında ciddi reformlar yapmak istedi ancak Mehmet Ali Paşa, bu reformlara şiddetle karşı çıktı. Sonunda

⁴²⁴ Öztuna, **a.g.e.**, s.166.

⁴²⁵ Altundağ, **İA**, C.7, **a.g.m.**, s.574.

⁴²⁶ Öztuna, **a.g.e.**, s.166.

bir ara çekişme sona erdi ve 1847 yılının Nisan ayında Refah Barajları adı verilen bir dizi barajın ilkinin temelleri atıldı.

Eylül ayına gelindiğinde İbrahim Paşa'nın sağlığı yeniden bozulmaya başladı ve kendisine tekrar Malta'ya ve İtalya'ya gitmesi tavsiye edildi. İbrahim Paşa, tedavisini tamamlamak için İtalya'ya tekrar gitmeye karar verdi ve 1848 yılı sonuna kadar burada kaldı.⁴²⁷ Mehmet Ali Paşa'nın sağlığı da artık çok kötü durumdaydı.

Osmanlı Sultanı'nın 20 Temmuz'da Mısır'a gönderdiği olağanüstü elçisinin taşıdığı ferman, Bab-ı Ali'nin İbrahim Paşa'yı resmen Mısır valisi olarak tanıdığını belirtmekteydi. Bunu üzerine İbrahim Paşa, her ne kadar babası hala yaşadığı için çekinse de görevi resmen gidip devralmak amacıyla yola çıktı ve 25 Ağustos 1848'de İstanbul'a geldi.⁴²⁸ Önce vekaleten ardından Eylül 1848'de asaleten Mısır'a vali tayin edildi.⁴²⁹ İbrahim Paşa, Sultan'ın huzurunda okunan fermanı dinlemesine rağmen, ne görevin ne de fermanın babasının gözünde geçerli olmayacağını biliyordu. İbrahim Paşa Kahire'ye geri döndü ancak 1849 Kasım'ına gelindiğinde artık hastalığı had safhaya ulaşmıştı.⁴³⁰ Bütün Mısır, Mehmet Ali Paşa'nın ölümünü beklerken oğlu İbrahim Paşa'nın ölümünü öğrendi.

2 Ağustos 1848 tarihinde de küçük tütün tüccarı, okuma yazma bilmeyen, Osmanlı İmparatorluğu'nu temelinden sarsan, İstanbul'u kılıcının ucunda titreten, Nil Vadisi'ni karanlıktan çıkararak tüm Avrupa'nın dikkatini çeken, Doğu'nun kaderine hükmeden, *Mısır'ın Son Firavun'u* Kavalalı Mehmet Ali Paşa, hayata gözlerini yumdu.⁴³¹ Mehmet Ali Paşa'nın naşı vasiyeti gereği Kahire'de, kalede inşa ettirdiği camideki mezarlığa defnedildi.⁴³²

⁴²⁷ Sinoué, **a.g.e**, s.377.

⁴²⁸ Sinoué, **a.g.e**, s.379.

⁴²⁹ Hilal Görgün, "Mısır" (Fransız İşgali ve Sonrası), **TDV İA**, C.29, Ankara, 2004, s.569.

⁴³⁰ Sinoué, **a.g.e**, s.380.

⁴³¹ Sinoué, **a.g.e**, s.375,382.

⁴³² Altundağ, **İA**, C.7, **a.g.m**, s.574.

5.2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan Sonraki Dönemde Kavalalı Sülalesi

İbrahim Paşa, hastalığı nedeniyle, ölümünden evvel sadece birkaç ay Mısır'a valilik yapabilmişti.⁴³³ Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra da yerine Mehmet Ali Paşa hanedanındaki en büyük erkek, Mehmet Ali Paşa'nın torunu, Tosun'un oğlu Abbas geçti.⁴³⁴

I.Abbas Hilmi, İbrahim ve Mehmet Ali Paşalara oranla çok daha tutucu ve geleneksel bir yapıyı benimsemişti. Mehmet Ali Paşa döneminde takip edilen Batılılaşma politikasını bırakarak birçok Avrupalı uzmanın işine son verdi. Daha çok, yerli unsurlara, Mısırlılara geniş imkanlar tanıma yoluna gitti. Yapılan harcamaları azalttı ve gereksiz masrafları kısıtı.⁴³⁵ Osmanlı Devleti ile Tanzimat'ın Mısır'da uygulanması konusunda fikir ayrılığına düştü ve bu konuda İngiltere'nin desteğini aldı. Bunun karşılığında 1851 Haziran'ında İngiltere'ye, Kızıldeniz'e ve dolayısıyla da Hindistan'a ulaşmasını kolaylaştıracak olan Kahire-Süveyş demiryolunun yapımı konusunda imtiyaz vermek zorunda kaldı. Abbas Hilmi'nin 1854'te ölümü üzerine yerine amcası Said Paşa geçti.

Said Paşa, Avrupa ile olan dostluk ilişkilerine büyük önem verdi. Mehmet Ali Paşa gibi o da Mısır'ın kalkınması için büyük fikirleri olduğundan Akdeniz ile Kızıldeniz'i bir kanal ile birleştirerek Mısır'ın ekonomik ve ticari gelirlerini artırmak istiyordu Mehmet Ali Paşa, kendisine Süveyş Kanalı'nı açmak fikri teklif edildiğinde, "Boğazlar Osmanlı Devleti'nin sebebi felaketi oldu. Ben de Mısır'da bir boğazlar meselesi yaratmak istemem." demişti. Ancak oğlu Said Paşa böyle düşünmedi.⁴³⁶ 1856 yılında Bab-ı Ali onay vermemesine rağmen Fransız Ferdinand de Lesseps'e Süveyş Kanalı'nın yapımına dair imtiyazlar tanıdı. Zorla çalıştırılan binlerce kişinin canına mal olan kanalın yapımına aynı yıl başlandı. Onun döneminde Avrupa bankalarından çok miktarda faizle para alınması mali durumu ağırlaştırdı. Bu dönemde Fransızlar Mısır'da bol miktarda misyoner okulları açtılar ve arkeolojik

⁴³³ Dykstra, **a.g.e.**, s. 14.

⁴³⁴ Öztuna, **a.g.e.**, s.166.

⁴³⁵ Dykstra, **a.g.e.**, s.14.

⁴³⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.405.

kazılar gerçekleştirdiler. Said Paşa'nın 1863'te ölümü üzerine yerine İbrahim Paşa'nın oğlu İsmail Paşa geçti.⁴³⁷

İsmail Paşa dönemi, Mehmet Ali Paşa sülalesinin en parlak devridir. Onun zamanında Mısır en geniş sınırlarına ulaşmıştır.⁴³⁸ İsmail Paşa idaresi boyunca Mısır'ın sahip olduğu özerkliği genişletmek istiyor, adeta Afrika'nın merkezinde bir Mısır İmparatorluğu kurmak istiyordu. Bu suretle Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerine büyük önem verdi.⁴³⁹ Yetkilerinin genişletilmesi için maddi hiçbir fedakarlıktan kaçınmadı. Mısır'ın ödediği yıllık vergileri artırdı, yüksek mevkilerdeki Osmanlı devlet adamlarına pahalı hediyeler ve para göndererek haklarını genişleten fermanlar çıkarılmasını sağladı. 1866 yılında Mısır veraset usulü İsmail Paşa'nın oğullarının lehine olmak üzere değiştirildi.⁴⁴⁰ 8 Haziran 1867'de çıkarılan bir fermanla İsmail Paşa "Hidiv", bir çeşit Padişah Vekili unvanını aldı.⁴⁴¹ 1872 yılında Avrupa devletleriyle borç antlaşması yapma yetkisi kazandı ve bu geniş yetkilerle Batılı devletler tarafından bağımsız bir devlet başkanı muamelesi görmeye başladı. Kahire ve İskenderiye'de batı tarzında yeniliklere gidildi. Diğer taraftan da yayılmacı bir politika takip etti. Sudan ve Afrika içlerine fetih girişimlerinde bulunuldu. Zamanla Batılı devletlere daha fazla borçlandı ve mali krizden kurtulabilmek için bir taraftan halktan alınan vergileri artırdı diğer taraftan Süveyş Kanalı'nın hisse senetlerini İngiltere'ye sattı. Ancak bütün bunlar Mısır maliyesinin iflasına engel olamadı. 1876 yılında Avrupa devletleri Duyun-u Umumiye Sandığı'nı kurdular ancak bu tedbirleri yeterli görmeyen İngiltere'nin isteği üzerine "dual kontrol" oluşturularak iki Avrupalı genel müfettiş gelir ve giderleri takip etmeye başladı. Sonrasında kurulan hükümete Avrupalı bakanlar tayin edildi. Bunların yanı sıra, ordudaki asker sayısının azaltılması ve maaşlarının düşürülmesi ordu içinde huzursuzluklara neden oldu. 1879 Şubat'ında askerler tarafından Kahire'de büyük gösteriler düzenlendi ve Hidiv İsmail, hükümeti görevden alarak sadece Mısırlılardan oluşan bir hükümet kurdurdu. Ancak İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla Sultan II.

⁴³⁷ Görgün, **TDV İA**, C.29, **a.g.m**, s.569.

⁴³⁸ Armaoğlu, **a.g.e**, s.407.

⁴³⁹ Dykstra, **a.g.e**, s.15.

⁴⁴⁰ Görgün, **TDV İA**, C.29, **a.g.m**, s.569,570.

⁴⁴¹ Armaoğlu, **a.g.e**, s.407.

Abdülhamid 1879 Haziran'ında İsmail Paşa'yı valilikten azlederek yerine oğlu Tefvik Paşa'yı tayin etti.

Avrupa'nın Mısır'ın iç işlerine müdahalesine karşı olan Mısırlılar ayaklandılar. Bunun üzerine İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal etti. Başta Fransa olmak üzere diğer Avrupalı devletler bu işgale şiddetle karşı çıktılar. Mısır'a tek başına hakim olma amacı güden İngiltere 1883'te "dual kontrol" uygulamasını sona erdirdi ancak bu diğer devletlerin protestosuna yol açtı. Mesele Mart 1885'te Londra Antlaşması ile halledildi. İngiliz işgal kuvvetleriyle uyumlu bir tavır ortaya koyan Hidiv Tefvik Paşa'nın 1892'de ölümü üzerine yerine oğlu II. Abbas Hilmi geçti.

II. Abbas Hilmi döneminde İngiliz karşıtı vatanperver hareket canlanarak geniş halk kitlelerinin desteğini aldı. Ardından İngiltere gözünü Sudan'a dikti ve Sudan'ın kontrolünü ele geçirdi. 19 Ocak 1899'da Sudan'da Mısırlılarla İngilizler arasında bir antlaşma imzalandı ve sivil ve askeri idarenin Hidiv tarafından, İngilizlerin tavsiyesiyle tayin edilen bir valiye verilecekti. Böylece Sudan'ın kontrolü fiilen İngilizlerin eline geçmiş oluyordu. Ancak Bab-ı Ali hakimiyet hakları ihlal edildiği için bu antlaşmaya şiddetle karşı çıktı. Sudan meselesi 1956'da bağımsızlığını kazanana kadar devam etti.

1914'te I.Dünya Savaşı başladığı sırada II. Abbas Hilmi İstanbul'da bulunuyordu. Mısır hükümeti başta tarafsızlığını bildirdi ancak İngiltere'nin baskısı üzerine Almanya'ya ve Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etti. Daha sonra İngiltere Mısır'ın tüm finans kaynaklarına el koydu ve 18 Aralık 1914'te tek taraflı olarak Osmanlı hükümlerini kaldırıp Mısır'ı himayesi altına aldı. II. Abbas Hilmi'yi de düşmanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle görevinden alarak yerine amcası Hüseyin Kamil'i Mısır Sultanı ilan etti.⁴⁴²

1914–1918 yılları arasında Mısır'da halk ekonomik açıdan çok kötü durumdaydı. Bununla birlikte işgalci güçlere karşı çıkan hareketler büyük destek

⁴⁴² Görgün, **TDV İA**, C.29, **a.g.m**, s.570.

görüyordu. 1917'de Hüseyin Kamil'in ölümü üzerine yerine (tek oğlu olan Kemaleddin veliahtlığı reddettiği için) İsmail'in oğullarından Ahmed Fuad getirildi.⁴⁴³

I.Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Mısır'da bağımsızlık yönünde önemli adımlar atıldı. Talebe, çiftçi gibi çok farklı kesimler ayaklanmalarda büyük rol oynadı. İngiltere ve Mısır arasında yapılan müzakereler sonucunda İngiltere 28 Şubat 1922'de tek taraflı olarak Mısır'ı bağımsız bir devlet ilan etti ancak belirlenen İngiltere'nin belirlediği şartlara göre Mısır'ın bağımsızlığı isimsel bir bağımsızlıktan öteye gitmiyordu. Mısırlı siyasetçiler bu sınırlamalı bağımsızlığı kabul etmediler ve devlet kurumlarını tesis etmeye başladılar. Sultan Ahmed Fuad 15 Mart 1922'de Kral (melik) unvanını aldı ve Mısır'da monarşi ilan edildi ve bir anayasa hazırlandı. 1920'li ve 1930'lu yıllarda kurulan çok sayıda hükümet Mısır'ın tam bağımsızlığını kazanması için İngiltere ile görüşmeler gerçekleştirdi. İngiltere'nin girişimleri ile Mısır 1937'de Milletler topluluğu'na alındı ve mali açıdan büyük yük getiren kapitülasyonlar kaldırıldı. Kral Fuad'ın 1936'da ölümü üzerine yerine oğlu Faruk geçti.

II. Dünya Savaşı sırasında ülkenin ekonomik durumu iyice kötüye gittiği için huzursuzluk da arttı. Sık sık hükümet değişiklikleri yaşanmış, vergiler iyice artmış, işsizlik had safhaya ulaşmıştı. İngilizlerin Kanal bölgesini boşaltması için çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmış, Sudan meselesi halledilememişti. 1951'de Faruk kendini Mısır ve Sudan Kralı ilan etti. 1952'de İngilizlerin Kanal bölgesinde yaptıkları katliamlar ülkede büyük gösterilere neden oldu.⁴⁴⁴ Bundan sonra Mısır'da Mehmet Ali Paşa hanedanının hakimiyetine son verecek olaylar gerçekleşti.⁴⁴⁵ Uzun süredir olayları takip eden Hür Subaylar Temmuz 1952'de bir darbeyle yönetime el koydu. Kral Faruk'tan tahtı henüz 6 aylık olan oğlu Ahmed Fuad'a bırakarak ülkeyi terk etmesi istendi. Kral Faruk, oğlu lehine tahttan feragat ederek Roma'ya gitti.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Görgün, **TDV İA**, C.29, **a.g.m**, s.570.

⁴⁴⁴ Görgün, **TDV İA**, C.29, **a.g.m**, s.571,572.

⁴⁴⁵ J.H Kramers, "Mısır" (Mehmet Ali Hanedanı Devri ve İstiklal), **İslam Ansiklopedisi** (MEB), C.8, Eskişehir, 1997, s.256.

⁴⁴⁶ Görgün, **TDV İA**, C.29, **a.g.m**, s.572; Kramers, **İA**, C.8, **a.g.m**, s.256.

Hür subaylar, General Muhammed Necib başkanlığında bir hükümet oluşturarak anayasayı yürürlükten kaldırarak siyasi partileri kapattılar. Ancak daha sonra tekrar çok partili döneme geçiş kararlaştırıldı. 18 Haziran 1953'te monarşi kaldırılıp yerine cumhuriyet ilan edildi.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ Görgün, **TDV İA**, C.29, a.g.m, s.572.

SONUÇ

Rum isyanı esnasında Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi karşılığında Suriye'nin kendisine verilmesini talep eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa, isteğinin kabul edilmemesi nedeniyle Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyan hareketi başlatmıştır.

Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmek için oldukça kritik bir zaman seçmiştir. Mehmet Ali Paşa, Osmanlı ordusu ve donanmasının çok kötü olduğu bir dönemde isyan etmiş, ayakta durabilmek için Batılı güçlerin desteğine gereksinim duyan Osmanlı Devleti'ni, ezeli düşmanı Rusya'dan bile yardım almaya muhtaç bırakmıştır. Bu yardım neticesinde Osmanlı Devleti, Rusya ile 1833 yılında Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalamış, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti üzerindeki Rus nüfuzu doruğa çıktığı gibi Boğazlar Meselesi adıyla yeni bir sorun daha gündeme gelmiştir. Yine bu durumun bir sonucu olarak, Osmanlı Devleti 1838 yılında İngiltere ile Ticaret Sözleşmesi imzalamıştır. Bu antlaşma Osmanlı ekonomisine büyük bir darbe vurmuş, yerli üretim tamamen yok olmuştur.

Mısır Meselesi, Batılı güçlerin kendi çıkarları doğrultusundaki müdahaleleri sonucu 1840 Londra Antlaşması ile çözümlenmiştir. Mısır, veraset yoluyla Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmış, ancak Mehmet Ali Paşa Suriye üzerindeki emellerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devletinin bir valisiydi. Mısır'da güçlü bir yönetim kurdu, maliye, ziraat, ordu ve eğitim alanlarında pek çok ıslahatlar yapmıştır. Mısır'ı her bakımdan güçlendirmiş ve Avrupa kültürüne açmış, çok güçlü bir ordu ve donanma kurmuştur. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın bu derece güçlenmesi tabii olduğu Osmanlı Devleti'ni tehlikeye düşürmüştür. Çünkü Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin çok kötü olduğu bir dönemde kendi kuvvetini keşfetmiş ve artık sıradan bir vali olarak kalmak istememiştir.

Mehmet Ali Paşa, valiliğinin onaylanması ile birlikte Mısır tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Mısır'ı her bakımdan yükseltmiş, ekonomiyi canlandırmış ve

Mısır'ın sahip olduğu zenginliği o zamana kadar görülmemiş oranda artırmıştır. Fransız işgalinden sonra Mısır'da yeniden düzeni sağlamış, Kölemen direnişini sona erdirmiş, Vahhabi isyanını bastırmıştır, Rum isyanında Osmanlı Devleti'ne yardım etmiştir. Görüldüğü gibi şüphesiz ki Osmanlı Devleti'ne büyük yararlılıklar sağlamıştır. Mehmet Ali Paşa, tüm bu başarıları karşısında kendisinin de düşündüğü ve beklediği gibi belki de gerçekten Osmanlı Devleti'nin sadrazamı olmaya hak kazanmıştır. Ancak umduğunu elde edememesi, beklediği mevkilere getirilmemesi ya da kendisine daha geniş topraklar verilmemesi ona hiçbir zaman Suriye'yi istila etmek hakkını vermezdi. Sonuçta Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne tabii ve onun emirlerini uygulamakla yükümlü bir valiydi.

Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı başlatmış olduğu isyan sadece Mısır ve Suriye'yi ele geçirmek amaçlı görünmektedir. Buradan hareketle bazı kaynaklar onun Osmanlı Devleti'ni yıkmak gibi bir amacı olmadığını belirtmektedir. Öte yandan Mehmet Ali Paşa'nın bütün amacının Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak ve onun başına geçmek olduğunu ifade eden kaynaklar da vardır. Bu kaynaklara göre Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ni kendi yönetimi altında yeniden canlandırmak istemiştir.

Mehmet Ali Paşa'nın ilk aşamada doğuda Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir devlet kurma niyetinde olduğunu söylenebilir. Eğer bunu gerçekleştirmiş olsaydı, Osmanlı Devleti'nin tamamına sahip olmak gibi bir seçeneği de devreye sokabilirdi. Fakat gelişmeler buna imkan vermediği gibi, ilk hedefi olan Suriye'ye dahi sahip olamamıştır. Mehmet Ali Paşa, gerçekleştirmiş olduğu isyan hareketiyle büyük bir başarı elde edemediği gibi, Osmanlı Devleti'nin özellikle uluslararası platformda oldukça zor duruma düşmesine zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Belgesel Kaynaklar:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Düvel-i Ecnebiye.** (BOA. A.DVN.DVE), 2/A / 67.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Hatt-ı Hümayun Tasnifi.** (BOA. HAT), 358/20037/J; 21141.U; 349/19771; 343/19593/A; 20139; 19748.B; 39773.H; 19901.A; 73/20339; 39770; 20364.A; 19711; 20345; 20241.A; 20346; 20568.D; 72/20148.A.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır.** (BOA. İ.MTZ), 3/ 74.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Mısır İrade.** (BOA. Mİ), 8/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Mühime-i Mısır Mektumi.** (BOA. MMM), 15(1840–1914), s.11–12.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Yıldız Esas Evrakı.** (BOA. Y.EE), 48/ 20.

Mecmua-i Muahedat, Hakikat matbaası, C.IV, İstanbul, 1294.

Kitaplar ve Makaleler ve Ansiklopedik Eserler

ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, TTK, 3. Baskı, Ankara, 2003.

AHARONI, Rouven; **The Pasha's Bedoin**, Routledge, 2007, ss.119–122.

Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C.6, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993.

AHMED LÜTFİ EFENDİ, **Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi**, 2-5, Yapı Kredi Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1999.

AKŞİN, Sina; “Siyasal Tarih (1789–1908)”, **Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600–1908**, Cem Yay., 4.Baskı, İstanbul, 1995, ss.73-187.

ALTUNDAĞ, Şinasi; **Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831–1841)**, 1.Kısım, 2. Baskı, TTK, Ankara, 1988.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “Mehmed Ali Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, (MEB), C.7, Ankara, 1945, ss.566–578.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “İbrahim Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, (MEB), C.5, Eskişehir, 1997, ss.900–905.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın, Suriye’ye Tecavüzünden Evvel Suriye İşlerine Müdahale Ettiğini Gösteren Bir Takrir”, **Tarih Vesikaları**, I/1(16), Ağustos 1955, ss.16–18.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Suriye’de Hakimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı”, 30 Sayılı **Bellekten**’den Ayrı Basım, TTK, Ankara, 1944, ss.231–243.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “Rus Generali Muravyef’in Hususi elçi Olarak Çar’ın Mısır Meselesine Bir Son verilmesi Hususundaki Talebini Mehmed Ali’ye Tebliğ Etmek Üzere İskenderiye’ye Gönderilmesi”, **Tarih Vesikaları**, Yeni seri, ½ (17), Ocak, 1958, ss.195–198.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa’nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa İle Londra’ya Gönderilmesi”, **Bellekten**, VI/23–24, 1942, ss.229–251.

ANDERSON, Matthew Smith; **The Eastern Question (1774–1923)**, The Macmillan, London, 1983.

ARSLAN, Emir Şekip; “ Bir Arap Aydının Gözüyle “Osmanlı Tarihi” ve 1. Dünya Savaşı Anıları, (Çev: Selda-Ahmet Meydan), Çatı Yay., İstanbul, 2005.

AYDOĞAN, Metin; **Türkiye Üzerine Notlar (1923–2005)**, Umay Yay., 10. Baskı, İzmir, 2005.

BAER, Gabriel; **Studies In The Social History Of Modern Egypt**, The University of Chicago Press, Chicago, 1969.

BAYRAK, Meral; “Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu”, **Osmanlı (Siyaset)**, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss.71-83.

BAYRAK, Meral; **1821 Mora İsyanı ve Yunanistan’ın bağımsızlığını Kazanması**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir, 1999.

BELEN, M.; **Türkiye İktisadi Tarihi**, Çev: M. Ziya, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

BEYDİLLİ, Kemal; “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.1, Zaman Yay., İstanbul, 1999, ss.65-135.

BITIS, Alexander; **Russia And The Eastern Question**, Oxford University Press, New York, 2006.

BURÇAK, Rıfkı Salim; **Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791–1941)**, Aydınlık Mat., İstanbul, 1946.

BRUGMAN, J.; **An Introduction To The History Of Modern Arabic Literature In Egypt**, vol. X, Netherlands, 1984.

ÇETİN, Atilla; **Kavalalı Mehmed Ali'nin Mısır Valiliği**, İstanbul, 1998.

DARRELL, I.Dykstra; **Egypt In The Nineteenth Century**, Michigan, 1979.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Yay., 14. Baskı, Ankara, 1993.

DODWELL, Henry; **The Founder of Modern Egypt**, Cambridge University Press, Cambridge, 1931.

ERİM, Nihat; **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1953.

ESMER, A. Şükrü; **Siyasi Tarih**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., No:12, İstanbul, 1994.

ES-SEYYİD, Seyyid Muhammed; "Mısır" (Osmanlı Dönemi), **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C.29, Ankara, 2004, ss.563–568.

FAHMI, Khalid; **All the Pasha's Men**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

FAHMİ, Khalid; "The Era of Muhammad Ali Pasha", **The Cambridge History of Egypt**, vol. 2, Cambridge, 1998, ss.139–179.

GOLDFRANK, David M.; "Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Savaşı'nın Çıkış Nedeni: Kaynaklar ve Stratejiler", **Türkler**, C.12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss.827-835.

GOLDSCHMIDT, Arthur; **Modern Egypt (The Formation of a Nation-State)**, Westview Press, Colorado, 1988.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib; “Navarin”, **İslam Ansiklopedisi**, C.9, Eskişehir, 1997, ss.127–135.

GÖRGÜN, Hilal; “Mısır” (Fransız İşgali ve Sonrası), **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C.29, Ankara, 2004, ss. 568–575.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref; KİLİ, Suna; **Türk Anayasa Metinleri (1839–1980)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yay., 2. Baskı, Ankara, 1982.

HAMMER, Joseph Von; **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.9, Üçdal Neş., İstanbul, 1992.

HASSAN, Hassan; **In the House of Muhammad Ali**, The American University in Cairo Press, Cairo, 2001.

HUNTER, Robert; **Egypt Under the Khedives (1805–1879)**, University of Pittsburg Press.

HUNTER, Robert; “Egypt Under Muhammed Ali’s Successory”, **The Cambridge History Of Egypt**, vol.2, Cambridge, 1998, ss.180–197.

HUREWITZ, J. C.; **Diplomacy in the Middle East**, The University of Chicago Press, London, vol.1, 1956.

İNALCIK, Halil; “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Osmanlı (Siyaset)**, C.I, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss.37-113.

İNALCIK, Halil; “Şarki Avrupa’da Rus Yayılışı ve Osmanlılar”, **İslam Ansiklopedisi** (MEB), C.12/II, Eskişehir, 1997, ss.304–308.

İRTEM, Süleyman Kani; **Osmanlı Devleti’nin Mısır, Yemen, Hicaz Meselesi**, Temel Yay., İstanbul, 1999.

KRAMERS, J.H; “Mısır” (Osmanlılar Devri), **İslam Ansiklopedisi** (MEB), C.8, Eskişehir, 1997, ss.243–250.

KRAMERS, J.H; “Mısır” (Mehmet Ali Hanedanı Devri ve İstiklal), **İslam Ansiklopedisi** (MEB), C.8, Eskişehir, 1997, ss.250–269.

JORGA, Nicolae; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (1774–1912), C.5, (Çev: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay., İstanbul, 2005.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, C.5, 7.Baskı, TTK, Ankara, 1995.

KARAL, Enver Ziya; **Fransa, Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1938.

KARAL, Enver Ziya; **Selim III’ün Hatt-ı Humayunları**, TTK, 2. Baskı, Ankara, 1999.

KARPAEV, Igor V.; “Rusya ve Türkiye, Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine”, **Osmanlı** (Siyaset), C.12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss.63-69.

KİREÇÇİ, M.Akif; “Mehmet Ali Paşa Döneminde (1805–1848) Mısır’da Modernleşme Hareketleri”, **Türk Yurdu**, C.19–20, S.148–149, Aralık 1999-Ocak 2000, ss.61–67.

KOCABAŞ, Süleyman; **Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar, Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yay., İstanbul, 1985.

KURAN, Ercüment; **Cezayir’in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827–1847)**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1957.

KURAT, Akdes Nimet; **Türkiye ve Rusya, (18. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk-Rus İlişkileri)**, AÜDTCFD Yay., Ankara, 1970.

KURAT, Akdes Nimet ; “Panslavizm”, **AÜDTCFD**, XI, S:II-IV, Haziran-Aralık 1953, ss.241–245.

KUTLUOĞLU, Muhammed H.; **The Egyptian Question**, Eren Yay., İstanbul, 1998.

KUTLUOĞLU, Muhammed H.; “Mehmed Ali Paşa'nın Suriye Seferi Öncesi Bu Bölgeye Yönelik Politikası ve Seferin Geri Planını Oluşturan Unsurlar”, Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1997, ss.457-475.

KÜÇÜK, Mustafa; “Şark Meselesi Çerçevesinde İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti”, **Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı**, C.1, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yay., Ankara, 2000, ss.202-215.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat; **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580–1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.42, Ankara, 1974, Seri. III, S.A12.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat; **Tarih Araştırmalarında Usul**, Kubbealtı Neş., İstanbul, 1995.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; **Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri**, İmaj Yay., Ankara, 2006.

LACOUTURE, Jean and Simonne; **Egypt in Transition**, London, 1958.

LAWSON, Fred H. ; **The Social Origins of Egyptian Expansionism During the Muhammed Ali Period**, Columbia University Press, New York, 1992.

MANTRAN, Robert; “Doğu Sorunu’nun Başlangıçları (1774–1839)”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev: Server Tanilli), C.2, Alkım Yay., 8.Basım, İstanbul, 2007, ss.7-52.

MARLOWE, John; **A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations (1800–1956)**, Conneticut, 1965.

MARRIOTT, J.A.R.; **The Eastern Question**, At The Clarendon Press, Oxford, 1971.

MARSOT, Afaf Lutfi Al-Sayyid; **Egypt In Reign of Muhammad Ali**, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

“Mustafa Reşit Paşa’nın Paris ve Londra Sefaretleri Sırasındaki Siyasi Yazıları”, **Tarih Vesikaları**, S: 6, C.1, Nisan 1942, ss.430–432.

MÜTEVELLİ, Ahmet Fuat; “Bazı Osmanlı Belgeleri Işığı Altında Mısır’a Yapılan Fransız Saldırısına Karşı Osmanlı Devleti’nin Tutumu”, **5.Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, ss.459–464.

ORTAYLI, İlber; “Tanzimat Bürokratları ve Metternich”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I**, Turhan Yay., 2. Baskı, Ankara, 2004, ss.441-447.

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yay., 25. Baskı, İstanbul, 2006.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, C.5, İstanbul, 1994.

PALMER, Alan; **Osmanlı İmparatorluğu (Son Üç Yüz Yıl), Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak), 4. Baskı, İstanbul, 1994.

PETROVICH, Michael Boro; **The Emergence of Russian Panslavizm (1856–1870)**, Columbia University Press, New York and London, 1966.

PURYEAR, Vernon John; **England, Rusia, and the Straits Question**, California, 1931.

QUATAERT, Donald, **The Ottoman Empire**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

RASİM, Ahmet; “Nizip Vakası”, **Osmanlı Tarihi**, Meydan Yay., İstanbul, 1966–67, ss.406-410.

RIDLEY, Ronald T; **Napoleon’s Proconsul in Egypt**, The Rubicon Press, London, 1998.

SEZER, Hamiyet; “Mora İsyanı ve Yunanistan’ın Bağımsızlığı”, **Osmanlı (Siyaset)**, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss.87-92.

SHAW, Stanford; Ezel Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.2. İstanbul, 1983.

SHAW, Stanford; **Ottoman Egypt In The Age Of The French Revolution**, Harvard University Press, Massachusetts, 1964.

SINOUE, Gilbert; **Kavalalı Mehmed Ali Paşa (Son Firavun)**, (Çev: Ali Cevat Akkoyunlu), Doğan Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2004.

SOYSAL, İsmail; **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789–1802)**, TTK, Ankara, 1999.

ŞAHİN, Hasan; “Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, C. 12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss.531-542.

The Last Khedive of Egypt, Memoirs of Abbas Hilmi II, (Edited by: Amira Sonbol), Ithaca Press, London, 1998.

TOLEDANO, Ehad; **State And Society In Mid-Nineteenth Century Egypt**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

TUKİN, Cemal; **Boğazlar Meselesi**, Pan Yay., İstanbul, 1999.

TUNCER, Hüner; **Doğu Sorunu ve Büyük Güçler**, Ümit Yay., Ankara, 2003.

TUNCER, Hüner; **Metternich'in Osmanlı Politikası, (1815–1848)**, Ümit Yay., Ankara, 1996.

TUNCER, Hüner; **19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814–1914)**, Ümit Yay., Ankara, 2000.

TURAN, Şerafettin; "1829 Edirne Antlaşması", **AÜDTCFD**, C.IX/ 1–2 (Mart-Haziran 1951), s.111–151.

TÜRKMEN, Zekeriya; "Yunan İsyasını Takip eden Dönemdeki Gelişmeler", **Türkler**, C. 12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.859-867.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; "On dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", **Belleten**, C. XIII, S.51, TTK, Ankara, Temmuz 1949, ss.573–585.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; "Amedci Mustafa Reşid Bey'in Kütahya'da Bulunan Mısır Kuvvetleri Kumandanı İbrahim Paşa'ya Mektubu", **Belleten**, C.VI/23-24, TTK, Ankara, 1942, ss.263-267.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; “Sultan II. Mahmud’un Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’ya Göndermiş Olduğu Beyaz Üzerine Hatt-ı Hümayunu”, **Belleten**, C.XXV/98, TTK, Ankara, 1961; s.249–252.

ÜÇÖK, Coşkun, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1975.

VATIKIOTIS, P.J.; **The History of Modern Egypt**, 4. Edition, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1991.

YALÇINKAYA, M.Alaaddin; “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, **Türkler**, C.12, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, ss.629-655.

YAMAN, Talat Mümtaz; “Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’nın İsyanı Üzerine Anadolu ve Rumeli’ye Gönderilen Bir Emirname”, **Tarih Vesikaları**, C.I (6.Sayıdan Ayrı Basım), Maarif Matbaası, 1942, ss.1–4.

YÜCEKÖK, Ahmet N.; “Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmeleri”, **SBFD**, C.XXIII, No:1 (Mart 1968), ss.381–421.

ZÜRCHER, Erik Jan; **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev: Yasemin Saner Gönen), İletişim Yay., 4. Baskı, İstanbul, 1999.

Elektronik Kaynaklar:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Muhammad_Ali_Pascha.png.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kavalalı_Mehmet_Ali_Paşa.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:IbrahimBaja.jpg>.

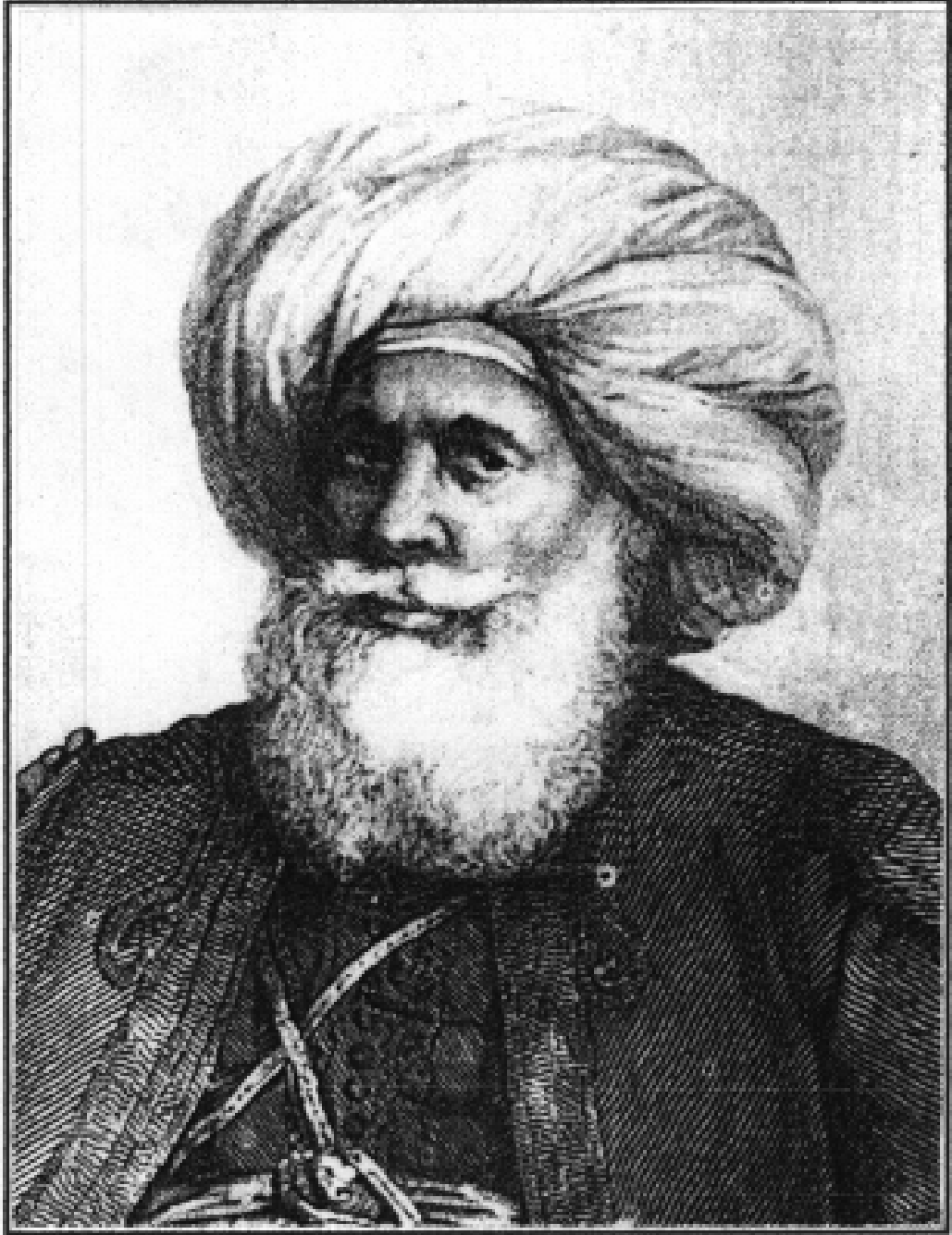
http://tr.wikipedia.org/wiki/Kavalalı_Mehmet_Ali_Paşa.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:Greece_prefectures_map_dark.PNG.

<http://membres.lycos.fr/eedad/osmanli/harita/1359-1856%20osmanli%20devleti>.

EKLER

Ek 1: Kavalalı Mehmet Ali Paşa⁴⁴⁸

⁴⁴⁸ http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Muhammad_Ali_Pascha.png.

Ek 2: Kavalalı Mehmet Ali Paşa⁴⁴⁹

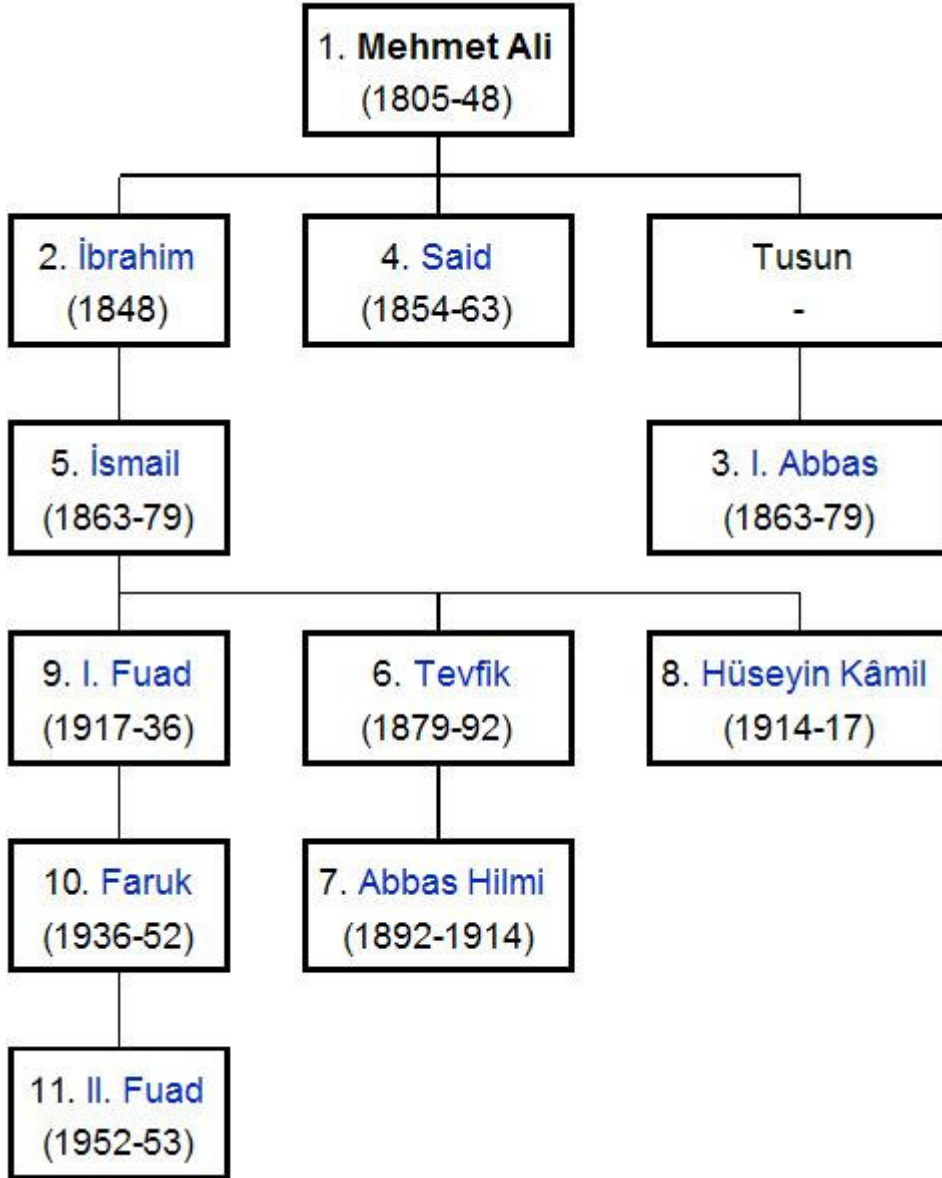
⁴⁴⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kavalalı_Mehmet_Ali_Paşa.

Ek 3: İbrahim Paşa⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:IbrahimBaja.jpg>.

Ek 4: Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanı⁴⁵¹

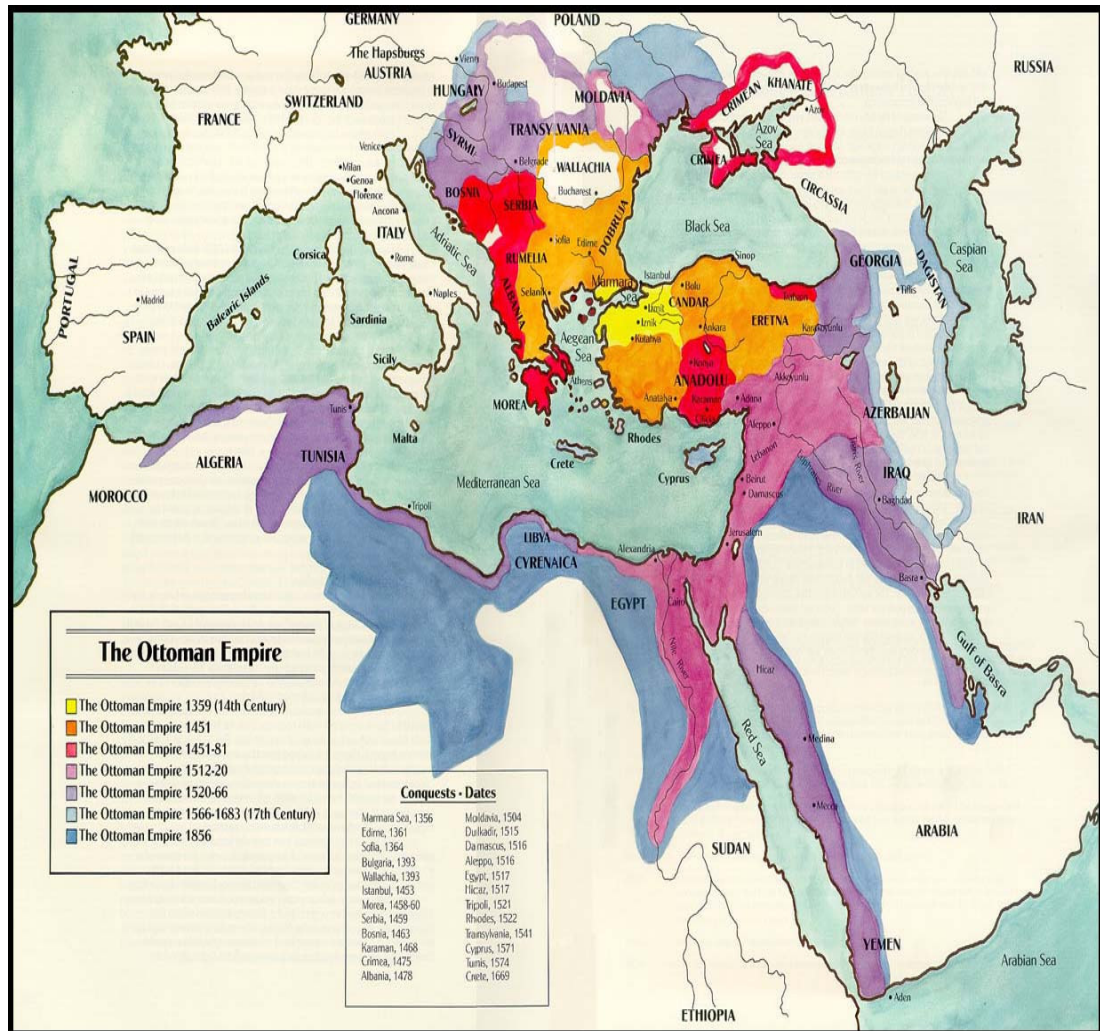

⁴⁵¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Kavalalı_Mehmet_Ali_Paşa.

Ek 5: Kavala⁴⁵²

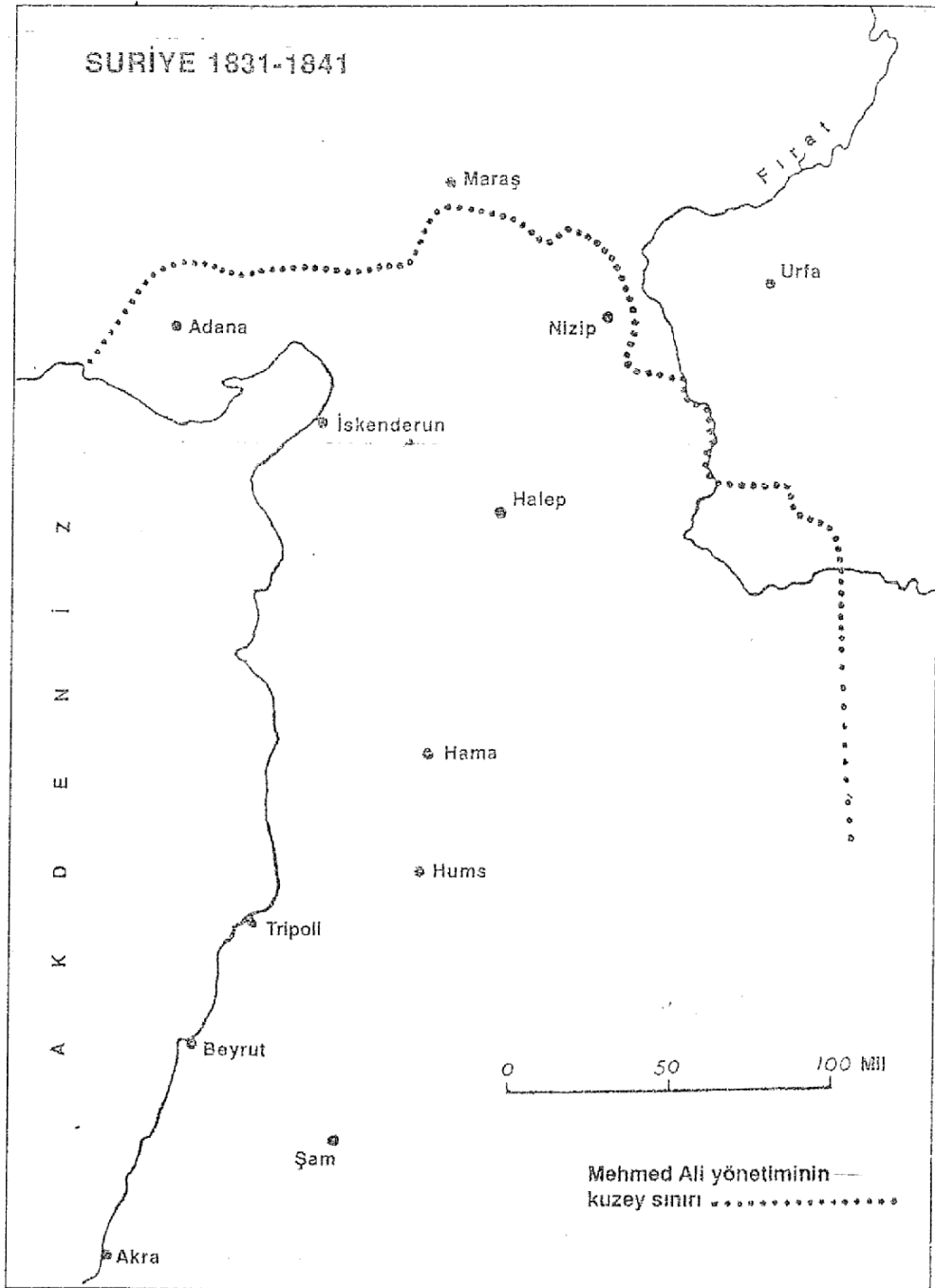
⁴⁵² http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:Greece_prefectures_map_dark.PNG.

Ek 6: Osmanlı İmparatorluğu⁴⁵³

⁴⁵³ <http://membres.lycos.fr/eccdad/osmanli/harita/1359-1856%20osmanli%20devleti>.

Ek 7: Mehmet Ali Paşa yönetiminin kuzey sınırı⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Anderson, a.g.e. s.82.